

REVISTA ISTORICĂ

Anul al XX-lea, N-le 10-12.

Octombrie-December 1934.

SUPT CONDUCEREA LUI N. IORGA

SUMARIUL :

- N. Iorga* : Sfirșitul lui Alexandru-Vodă Ipsilanti.
Al. Ciorănescu : O însemnare românească despre Eterie.
V. Mihordea : Contribuție la istoria catolicismului din Moldova în secolul al XVIII-lea (urmare).
T. Holban : Emigrația polonă în anii 1831-1848 și influența ei asupra mișcărilor de independență ale Românilor.
N. Iorga : O hotarnică în jurul Tîrgului-Frumos (1796).
O istorie a omenirii de un plan nou.
Ț. Mihordea : Cantemir, provocător de confusii.
" " Itinerariul Domnilor Moldovei, de la Constantinopol la Iași.
N. Iorga : Un memoriu secret moldovenesc către contele Capodistria.
Al. Ciorănescu : O scrisoare literară a lui Gheorghe Peșacov.
N. Iorga : Noi porunci turcești către Domnii noștri (1572-1658).
Ștefan Petrescu-Catane : În ă un cîntec despre desastrul lui Malcoci-oglu.
Dări de samă, Cronică și Notițe de *N. Iorga*.

1934

TIPOGRAFIA „DATINA ROMĂNEASCĂ”, VĂLENI-DE-MUNTE (PRAHOVA)

Prețul 45 Lei.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —

SUPT CONDUCEREA LUI N. IORGA.

Anul al XX-lea, n-le 10-12.

Octombrie-December 1934.

Sfârșitul lui Alexandru-Vodă Ipsilanti

A scăpat din vedere tuturora descrierea adinc mișcată a ultimei părți, nespus de chinuită, din viața nobilului și binefăcătorului, „filosofului“ Fanariot Alexandru-Vodă Ipsilanti, pentru trecerea la Ruși a fiului, Constantin. Ea e cuprinsă într'o frumoasă pagină din admirabila carte de descriere a Constantinopolei datorită lui Scarlat Byzantios¹.

Se știa că în Decembrie 1806, bătrînul, ca și vărul rebelului, —sau cumnatul Manu—, agent al lui pe lângă Poartă, a fost arestat și dus la închisoarea lui Bostangi-bași. Ambasadorul prusian adaugă: „e teamă ca viața lui să nu fie în primejdie“². În Ianuar 1807 această temere se împrăștia, de și Ipsilanti era tot închis³. Se vorbea de marea lui avere ascunsă, de legăturile cu fiul său, de și el refusase o plecare secretă la Odesa. La urmă, unul din secretarii lui descopere unde se află o comoară de 300.000 de piaștri.

Aceasta îndemnă pe Turci la creșterea chinurilor prizonierului. Ele se înnoiau în fiecare dimineață timp de patru ceasuri. Atunci el și-ar fi pierdut orice răbdare și ar fi atacat pe Sultan și pe Profet ca să i se termine prin pedeapsa cu moartea nespusele suferinți. Cum ambasadorul Angliei ceruse Marelui Vizir o conferință, ca să nu se vorbească de această ticăloșie, s'a dat în sfârșit ordinul de decapitare⁴. Același ambasador prusian pomeneste, în August, de „felul așa de barbar și de funest“ în care Turcii își arătaseră „acum în urmă de tot“ sentimentele față de fiul celui ucis⁵.

¹ Η Κωνσταντινούπολις, I, Atena 1851, p. 536.

² Iorga, *Acte și fragmente*, II, p. 417, no. 1.

³ *Ibid.*, p. 419, no. 1.

⁴ Hurmuzaki, *Supl.* III, pp. 135-6.

⁵ Iorga, *l. c.*, p. 426, no. 1.

Byzantios arată că fostul de mai multe ori Domn al țărilor noastre, prietenul lui Bancini, lui Raicevich și lui Sulzer, a fost închis la urmă în închisoarea de la poartă a șasea, Zydan-capusù, de unde cei închiși cerșiau pe fereastră cîntînd banul cu care să-și ție zilele. „Mai trăiesc“, urmează el, „mulți, cari au văzut, acum patruzeci și trei de ani, pe Domnul Alexandru Ipsilanti întinzînd, în loc de orice răspuns, către prietenii lui mai curagioși, cari stăteau supt acea porțiță, prin gratii mîinile sale înlănțuite... Și ajungea atita ca să-și dea samă ce martiriu suferia ilustrul bătrîn în această genune. Aveam treisprezece ani, cînd pe la 1810 am auzit pe secretarul intim și tovarășul de chinuri al acestui Domn, Adam din Anchiâl (în notă: Acest respectabil bătrîn e nepotul penultimului Patriarh al Ierusalimului, Policarp, care, trecînd la călugărie și schimbîndu-și numele în Antim, trăiește de patruzeci de ani acuma la Ierusalim, unde l-a aflat pe la 1830 călătorul frances Poujoulat ca bibliotecar al Sfîntului Mormînt; v. *Correspondance d'Orient par Michaud et Poujoulat, lettre CXVI*) filosofînd în mănăstirea Maicii Domnului din insula Chalke, înșirînd acele torturi îngrozitoare, la care a fost supus cel de veșnică amintire bătrîn, fiind expus pe lingă altele și gol în aier liber în luna lui Ianuar; dar nici aceasta nici desarticularea brațelor lui, nici strîngerea capului cu funii (?) nu erau (spunea Adam, care se împărtășise la toate acestea) de comparat cu încercarea lipsei de somn, prin care nenorocindu-l calăii o întreagă săptămînă, îl aduseseră într'o stare de somnambulism în care, fără să simtă, răspundea la toate întrebările lor. Dar a resistat la toate acestea răposatul timp de treizeci și cinci zile cu nopțile lor, mărturisind pe Dumnezeu și mulțămindu-i, după pilda lui Iov, până ce, la 13 Ianuar 1807¹, a fost decapitat și, i s'a expus capul ca de obicei la poarta Bab-i-humaiim, iar trupul, puindu-l calăul pe o barcă, l-a purtat supt casele rudelor lui ca să-l cumpere pentru îngroapare, tot amenințînd că altfel îl aruncă în Mare. Dar nimeni n'a îndrăznit a fi cumpărători ai unei mărfi asemenea, hănuind toți și în aceasta o scotocire de avere, până ce un Evreu din cei de la Curù-ceșmè², pe ascuns, cu ajutorul averii unuia dintre rude,

¹ Memoriile lui Lampros vorbesc de treizeci și nouă de zile.

² Unde Alexandru-Vodă își avea casa de țară. Pentru casa de la Curù-ceșmè a lui Alexandru-Vodă Ipsilanti, și Daponte, *Catalog*, în Erbiceanu, *Cronicarii greci*, p. 189.

I-a cumpărat cu 500 de plăștri și I-a îngropat în sus de biserica Sfiutului Dumitru⁴.

Mama, în vîrstă de peste o sută de ani, a lui Alexandru-Vodă, Smaranda Mamona, era încă în viață, dar cu mințile adormite¹.

Καὶ ζῶσιν ἀκόμη πολλοὶ οἱ ὅποιοι εἶδον πρὸ τεσσαράκοντα τριῶν χρόνων τὸν ἡγεμόνα Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην προσείναντα, ἀντὶ πάσης ἀποκρίσεως, εἰς τοὺς ὑποκάτωθεν τῆς θυρίδος ταύτης ἱσταμένους τοὺς μηροὺς φίλους του, ἀπὸ τῶν μιγκλίδων αὐτῆς, τὰς χεῖρας του περιδεδεμένους... Καὶ ἴσκει τοῦτο νὰ ἐννοήσωσιν ὁποῖα μαρτύρια ὑπέφερον ὁ περιδωξὸς γέρων ἐντὸς τοῦ θαράθρου τούτου. Ἡμῶν τρισκαίδεκαετῆς ἔταν περὶ τὰ 1810 ἴκουνον τὸν ἰδιαιτέρον γραμματέα καὶ συναθλητὴν τούτου τοῦ ἡγεμόνος, Ἀδάμ ἐκ Ἀγγιάλου (nota: Ὁ σεβάσμιος οὗτος γέρων εἶνε ἀνεψιὸς τοῦ προτελευταίου πατριάρχου τῶν Ἱεροσολύμων Πολυκάρπου καὶ, ἐνστερνισάμενος ἔτσι τὸν μονήρη βίον μετονομασθεὶς Ἀνθίμος, ζῆ τεσσαράκοντα ἴδι, ἔτη ἐν Ἱεροσολύμοις, ἔπου τον εὔρε περὶ τὰ 1830 καὶ ὁ γαλλὸς περιηγητὴς Poujoulat διεβλιοθηκάριον τοῦ Ἁγίου Γάβριου; ἴδε *Correspondance d'Orient par Michaud et Poujoulat, lettre CXVI*), φιλοσοφοῦντα ἐν τῇ κατὰ τὴν νῆσον Χάλκην μονῇ τῆς Θεοτόκου, διηγούμενον τὰς φρικτὰς ἐκείνας στρεβλώσεις εἰς τὰς ὁποίας καθυπερβλήθη ὁ ἀείμνηστος πρεσβύτερος, ἐκπιτέμενος πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ γυμνὸς ἐν ὑπαίθρῳ κατὰ μίγα Ἰανουάριου, ἀλλ' οὔτε τοῦτο, οὔτε τῶν ἀριῶν του αἰ ἐξαρθρώσεις, οὔτε τῆς κεφαλῆς του ἢ μετὰ ἀστραγάλων περισφιγῆς ἦτον (ἔλεγεν ὁ συμμέτοχος τούτων ὄλων, Ἀδάμ) παραβλητέα μὲ τὴν τῆς ἀϋπνίας θάσανον, διὰ τῆς ὁποίας ταιλαιπωροῦντες αὐτὸν οἱ δῆμιοι ὀλόκληρον ἐβδομάδα, τὸν ἔφερον εἰς ὑπνοβατικὴν κατάστασιν, καθ' ἣν, χωρὶς νὰ αἰσθάνηται, ἀπεκρίνετο εἰς ὅλας τὰς ἐρωτήσεις. Ἀλλ' ἀντεῖχεν εἰς ὅλα ταῦτα τριανταπέντε ἡμερονύκτια ὁ αἰοῖδημος, ἐξομολογούμενος καὶ εὐχαριστῶν τῷ Θεῷ, κατὰ τὸν Ἰῶδ, ἄχρις οὗ τῇ 13 Ἰανουαρίου τοῦ 1807 ἐκκρατομήθη, καὶ ἡ μὲν κεφαλὴ αὐτοῦ ἐξετέθη, ὡς συνήθες, εἰς τὴν τοῦ Μιγάμπ-ὑ-χουμαϊτοῦ κόγχην, τὸ δὲ σῶμα ἐμβιβάσας εἰς πλοῖον ὁ δῆμιος, περιέφερον ὑπὸ τὰς οἰκίας τῶν συγγενῶν του, ἵνα τὸ ἀγοράσωσι πρὸς κηδεῖαν, ἐπιφωνῶν συχνάκις ὅτι ἔμαλλεν ἄλλως νὰ τὸ βίβη εἰς τὸν θυτὸν. Ἀλλ' οὐδεὶς ἐτόλμα νὰ φανῇ ἀγοραστὴς τοῦ προσίμου τούτου, ὑποπτεύοντες ἅπαντες καὶ ἐν τούτῳ παγίδα τῆς ἐξουσίας, ἄχρις οὗ Ἰουδαῖός τις ἐκ τῶν τοῦ Κουρού-τσεσιμὲ ἐγκωρίων, καθ' ὑποβολὴν καὶ διὰ χρημάτων τινὸς αὐτῶν, τὸ ἠγόρασε διὰ 500 γρόσια καὶ τὸ ἔθαψαν ὑπεράνωθεν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου.

N. Iorga.

¹ *Ibid.*, p. 537, nota 1.

O însemnare românească despre Eterie

La 8 Decembre 1825 un Gherasim, egumen la mănăstirea lui Vintilă-Vodă din Buzău, începea să caligrafieze o „Carte cuprinzătoare a multe cuvinte de folos“, astăzi No. 1313 din manuscrisele românești ale Academiei Române. La sfârșitul textelor pe care le copiază (pp. 288-90) se găsește o lungă însemnare,—i-am spune: cronică, dacă termenul n'ar fi prea pretențios,—privitoare la întâmplările Eteriei. Nu lipsește a fi curioasă atitudinea acestui cleric care vede în pandurii lui Tudor „o sumă de nebuni“, iar pe căpetenia lor o pune alături de răzvrătitul gălățean Vasile Caravia. De altfel, scriitorul nu se interesează decît în treacăt de mișcarea Slugerului; în mod mai deosebit îl atrag numai Eteriștii, cari sînt „îmbrăcați în haine strimte, foarte frumoși“. Cu toate acestea el nu uită a înregistra și tristele lor jăluri; fără nicio simpatie pentru această mișcare, străină de țară și de interesele ei, el nu se înduioșează nici cînd povestește uciderea lui bimbașa Sava și a celor cîțiva eteriști „mai proști“ cari l-au însoțit. Alături de stihurile de care a mai fost vorba în această Revistă¹, însemnările lui Gherasim arată astfel odată mai mult cit de puțin a fost simpatizată în lumea românească mișcarea națională grecească pentru „eletherie“.

„Leatul 1818, Sept. 8.

Acestu fel de lucru să întămplă în țară, în București, în zilele noastre: într'o Duminică, la 10 ceasuri seara, au fugit la Brașov Măria Sa Ion Gheorghiu Caragea Voevod, iar la leatul 1819, Ghenar în 10, au venit Dornul în Scaun în locul lui Caragea, Măria Sa Alexandru Niculau Voevod, carele au șazut pã Scaun ani doi și noo zile, și s'au sfârșitu, dându-ș obștescul amanat (*sic*) stăpănului său, iar la leat 1821, Ghenar în 19, într'o Mercuri dimineața, și, la Ghenar 20, în zio Sf[în]țului Eftimie, s'au îngropat cu halaiu mare în beserica Sf[în]țului Spiridon cel Nou. Iară după moarte Mării Sale s'au sculat un Theodor Vladimirescu Sluger, fiind în partea

¹ N. Iorga, *O cronică în versuri despre 1821*, în *Revista Istorică*, XIX (1933), pp. 244-5; E. Virtosu, *Tot despre 1821*, *ibid.*, XX (1934), p. 279. O variantă a acestei cronici în versuri în ms. Academiei Române, No. 1753, fol. 49-50.

Oltului, și au strânsu o sumă de nebuni, vrându să scoță dreptatea în Țara-Ruminească. Și iarăș la acea vreme s'au sculat un Vasile Caravea în Moldova, în Galaț, unde făcându-să zurbă cu unii din Turci, s'au rădicat vrajbă mare din a lui pricină, și mai ales țara, că, [ne]lavând Domnu atuncea, s'au rădicat și feciorul lui Ipsilant din Rosiia, făcându-ș oastea sa, care nu prea mult au stătut aici în București. Tot la acelaș leat 1821, Ghenar 28, Vineri noaptea spre Simbătă, la 9 ceasuri din noapte, s'au cutremurat pământul pentru păcatele noastre, dându-ne sâmnu a ne pocăi, că iată stă la uși cel ce vine, nu zăbovește.

Tot la acelaș leat 1821, de la Martie, Aprilie până la Maiu în 15, aceștiia fiind Domni în Țara-Rumânească, adecă Theodor Sluger, pre toate ulițele propoveduindu-să de oblăduitori a țării, sfātuindu prin pitace pre toți, pre mic și pre mare, ca să-i urmeze lui, care ș'au așazat cetate de a sta înprotiva otomaniceștilor puteri, adecă a Turcilor, gătindu-să cu tunuri și cu șanțuri înprejurul sfintei monastiri Cotroceni, întru care vremi să și lucra cele mai sus gătiri, atuncea au sosit în București și Exelenția Sa Velichii Ghinăral Ipsilant, de spre partea Rosii, dinpreună cu o mulțime oareșcare de Grecii ce să nunea mavrofori, înbrăcați în haine strimte, foarte frumoși, și cu deosibită oaste ce-ș avea portul său turcescu; care au stătut oareșce vreme afară din București, la casele Gligorașcului Ghica, ca să se mai gătească, apoi au plecat la Târgoiște, făcând nespuse jafuri; și, acolo, plăcându-i locul, s'au apucat a destupa șanțurile cele ce sânt înprejurul Târgoiștii, spre a-ș face cetate de stătut înprotiva Turcilor. Acesta propoveduindu-să între ei toți, iară altele lucrându, precum și Theodor în București, că zicea că umblă pentru dreptate, și încolo puteai să vezi o mare rebelie ce n'au mai fost altă dată întru această țară, de când s'au alcătuit Bucureștii, plină fiind toată țara de jăfuitori, unul pre altul în drum desbrăcându-să și-i lua ce găsea, încăt spaimă mare erca preste tot trupul. Căc și mai de demult să întâmpla multe răzmirițe înpărărești, cu Muscalii, zic, cu Neamțu, și n'au stătut acestu fel precum această dată; căc mai înainte, când să auzea vre-o pornire de niscaiva oștiri, apoi tot sirmanu fugea la munte, și scăpa, iar acum rar și nu știu unde să să alle om nejăluit. Ačasta acestu fel au ținut de la Martie, Aprilie și Maiu, întru mare spaimă fiind toți Turcii, auzind că are aceștiia a să înpreuna cu oștiri rusești spre a lor desăvirșită pierdere. Deci ei, cu amănuntul luând

seama și multe iscoade avându în București, care apururea priviia cele ce să fac, la care nu era nicio nădejde de acestu fel de pornire, deci ei, pornindu din Silistra, s'au ales un Turcu, anume Chihaiia-beiu, cu oareșcare oaste, au venit pină la Cățel, și, puind acolo ordiia sa, aștepta ce va face. Și, ačasta auzindu-o Theodor din București, cu adevărat că sânt Turci, dinpreună cu toată oastea lui au fugit acum, în luna lui Maiu, în 13 zile, într'o Simbătă noaptea spre Duminecă, lăsând toate gătirile lor. Iară Turcii, auzind ačasta, au pornit a veni, și, ajungând la Dudești, iarăș au stătut. Atuncea ne mai fiind alți boeri aci în București, că cei mai mulți era fugiți la Brașov, s'au sculat Dinicu Golescul și cu Vel Dvornicul Armaș Manu, și, luându și pre siclitarul muscălescu, și eșindu-le întru întimpinare, i-au poțtit, făcându-le halaiu cu mare pompă; și, viind, au stătut, făcând ordiia afară la cîmpu, la casele Gligorașcului, și au rămas o parte din oști cu Chihaiia-beiu, să se gătească. Iară alt Turcu, tot din cei mari, au intrat în București cu cătăva oaste pihotă, la Maiu în 15 întrând, care au și orându it Turci pe la toate strejile. Deci, Chihaiia-beiu stându acolo afară, în toate șerile da cite patru tunuri și, căt au stătut, să făcea multe arătări de Evrei pre unii din cei rămași zavergii, pre care au pus vre-o zece-doisprezece în țeapă la Capu-Podului de Târguldin-afară, între care era și un fecior al lui Polcovnicului Costi, foarte tânăr, pentru căci s'au aflat pre acea vreme niște arme, fiind polcovnic. Deci, acolo gătindu-să, au plecat la Târgoiște, și, ajungând acolo, nu puțini creștini au jărtluit (*sic*), atât strămbi, căt și de cei drepții. Ačasta auzind bimbașa Sava, ce erea acum închis la mănăstirea Sinai, au trimis scrisori la Chihaiia-beiu, predându-să pre sine până la pământu cu mare jurământu (*sic*) că va fi supus la toate. Deci, priimindu-l, s'au unit cu toți, începând a vana suflete creștine, și până la virful muntelui, socotindu că cu ačasta va giștiga (*sic*) viiața sa de la Turcu; care pierzându-ș toată nădejdea, au căzut în groapa aceia ce o au săpat altora. Iară mai pre urmă, tot la acelaș leat 1821, Avgustu în 4, s'au poțtit în București cu toată oastea lui, iară la 6 ale aceștii luni s'au poțtit la Chihaiia-beiu ca să-i dea capul, la casăle Belului, și, el mergând cu cițiva oameni ai săi, acolo sus în case i-au taiat, pre Sava, pre Ghencea și alți din cei mai proști. Din care pricină au urmat mare spaimă în toți Bucureștii, pentru că vedeți] pe toate drumurile pre Turci cu căpăține de Arnăuți în mâini și plin[i] de alte jațuri; care au perit

mulțime de creștini de cei ce nu era vinovați la acest fel lucrul; ci atunci, în turburare fiind, nu mai alegea. Iar Arnăuți cei ce mai rămăseseră, mulți scăpând, vre-o 40 alergând s'au închis în biserica la Olteni ca să-ș izbăvească viața de moarte, având și oareșce focuri, care sfârșindu-le, i-au acoperit mulțime de foc din tunurile cele ce slobozea asupra lor. Care acolo s'au ars toți, dinpreună și cu multe hodoare omenești ce eră acolo închise de mai nainte vreme. Iară cei mai mulți dinprejurul acelu ținut toți au pătimit jafuri caselor sale, încât mulți au rămas scăpătați întru mare sărăcie. Deci după aceasta, împăciundu-să toate, s'au așăzat Domnu Măria Sa Io Gligorie Dimitrie Voevod, alinându-să toate ale țării. Să auzia că voescu împărați a să împăciui de a-ș lega mai întărit pace. Care au și trimis pre trei obraze de Turci mari la Rosia, pre care îi numia Murahazi, spre mai hotărit cuvintu. Care au trecut prin aceste doo țări ale noastre, prin Țara-Rumînească și prin Moldova. Și a fost trecerea lor prin Buzău la leat 1826, Iunie în 19 zile, cându și eu mă aflam la Sf[în]ta Episcopie cu șăderea; și au zăbovit pre acolo prin Rosia până la Noemvrie în 20 zile, aflându-mă iarăși acolo, și, într'o Vineri, la 8 ceasuri din zi, când au sosit la conac în Buzău, avându cu sine 10 perechi telegari din Rusia și câteva carite înbrăcate în pânză albă. Iară gățirea pentru primire lor eră o mie și doo sute numai cai de prin țară; și avea, drept, mult calabalic, că au trecut vreo doo-trei časuri tot mereu.

Aăsta am scris eu, ce s'a putut vedea; iar cine știe mai multe, spue!

Al. Ciorănescu.

Contribuție la istoria catolicismului din Moldova în secolul al XVIII-lea.

— Protecția francesă pentru călugării franciscani —

de V. Mihordea.

(urmare)

V.

Constantinople, le 1-er octobre 1732.

Villeneuve à Maurepas.

.... Par une lettre du 17 juillet, j'ay eu l'honneur de vous donner de plus amples informations au sujet de la demande qui

m'avoit été faite par les Pères Franciscains établis en Moldavie d'être reçus sous la protection du Roy, et, quoy que vous me marquiez que Sa Majesté approuvera que cette protection leur soit accordée, je ne feray aucune demarche à cet égard jusqu'à ce que j'aye receu de nouveaux ordres de votre part, et que j'ay eu réponse aux éclaircissemens que j'ay demandez à un drogman du prince de Moldavie, nommé Amirat¹, qui a une connoissance exacte de ce país là, où il demeure depuis longtems, et qui est sous la protection de France.

(Bibl. Nat., ms. français, 7185, fol. 218.)

VI.

Fontaynebleau, le 22 octobre 1732.

Maurepas à Villeneuve.

... Vous avez vu par ce que je vous ay mandé dernièrement au sujet des frères mineurs conventuels établis en Moldavie que le Roy ne consentoit que vous leur accordassiez la protection qu'en cas que leur établissement fut autorisé par un commandement du Grand Seigneur. Comme il¹ paroît qu'ils n'en ont point obtenu pour cette mission, puisqu'ils vous prient de leur procurer un barat pour l'autoriser, à quoy il n'y a pas d'apparence que vous puissiez aisément parvenir, Sa Majesté trouve qu'il est apropos que vous vous dispensiez d'agir pour cela, et que vous ne leur accordiez point la protection. Ce ne seroit qu'une occasion à vous donner de nouveaux embarras, et, si dans la suite vous trouvez les ministres de la Porte plus disposez qu'ils ne le sont presentement à accorder des ordres favorables pour leurs missions, il faudra que vous en profitez par preference pour obtenir la revocation du commandement expédié en 1725² contre celles établies dans les endroits où nous n'avons point de consuls.

En attendant, S. M. approuvera que vous continuez de protéger comme vous faites les missionnaires qui sont à Damas...

(Archives Nat., B⁷ Marine, vol. 143, fol. 471 și Verso.)

¹ Alexandru Amiras, cronicarul. Secretar de cancelarie în Moldova anului 1713. Dragoman al lui Carol al XII-lea. Știa limbile orientale. Supt Mihai Racovița ocupa funcția de Mare-Ușer. El însuși se pomenește în cronică pe la anul 1716 printre boierii țerii. Căminar în 1717. Supt Grigore Ghica ajunsese Mare Slugar. La 1729 el era „Alexandru Postelnicul”. Cronică lui se oprește la 1730, cînd se crede că ar fi data morții. D. Iorga e de părere că el a trăit mai mult decît Neculce (1743), de oare ce cronică lui e în legătură cu a acestuia (*Istoria literaturii române*, ed. II, vol. II, pp. 520-525). De altfel îl vedem la 1732 dragoman al lui Grigore Ghica și... supt protecțiunea franceză.

² De fapt, firmanul e din Septembrie 1722 (Hurmuzaki, Doc., VI, pp. 355-6, no. CCXIII).

VII.

Constantinople, le 11 janvier 1733.

P. S. du 20 janvier.

... Je me conformeray à ce que vous me faites l'honneur de me marquer au sujet des frères mineurs conventuels établis en Moldavie, d'autant mieux qu'il ne seroit pas possible dans les conjonctures presentes de leur procurer le barat qu'ils demandent pour autoriser leur mission et pour la faire jouir de la protection du Roy...

(Bibl. Nat., ms. français, 7186, fol. 31-2.)

VIII.

A Constantinople, le 3 janvier 1747.

Castellane à Maurepas.

Il fut question, Monsieur, dans les premieres années de l'ambassade de M. le Marquis de Villeneuve, d'une demande que firent les missionnaires de l'ordre des mineurs conventuels établis en Moldavie, d'être reçus sous la protection du roy.

Si vous jugés à propos, Monsieur, de vous faire rapporter les lettres de mon predecesseur des 11 fevrier, 17 juillet, 1 octobre 1732, 21 janvier 1733 et les votres des 9, 20 juin et 22 octobre 1732, vous y verrés que le Roy permit alors de recevoir ces religieux sous sa protection, supposé qu'ils fussent autorisés dans les missions par un commandement de la Porte et qu'ils s'y conduisissent bien; c'est la disposition de la lettre du 20 juin 1732, mais cette demande tomba, quoy qu'elle eut été appuyée par une lettre de M. le Cardinal de Polignac, parce que ces missionnaires ne produisirent aucun commandement en leur faveur, et que, d'ailleurs, dans le cas même où ils en auroient sollicité quelqu'un, vous aviez fait sentir, Monsieur, par votre lettre du 22 octobre, que le credit de l'ambassade du roy à la Porte devoit être employé par preference à obtenir la revocation du commandement de 1725, qui exclut les missionnaires des lieux où nous n'avons pas de consuls.

Il n'est pas question aujourd'hui de ce commandement de 1725, qui a été revoqué ou est censé l'être par les nouvelles capitulations, et d'un autre côté dans le recueil ci-joint des divers titres que le Père François Manzi¹, prefet des Franciscains en Moldavie,

¹ Manzi, da Longiano. Padre Francescantonio, Italian, șef de misiune catolică în Moldova. Destinată misionară în Noiembrie 1721, ajunge aici în Aprilie, anul următor. Stă șase ani la Fărăoani. În 1728 e transferat la Huși, unde stă doi ani. După războiul din 1739, murind șeful misiunii din Moldova, P. Pesci, el e chemat în locu-i la 1740. Face o călătorie la Roma la sfârșitul anului 1734. D. Călinescu, în studiul asupra misionarilor, din *Diplomatarium*, I (1985), spune că

m'a envoyé en dernier lieu. Vous trouverès, M-r, trois commandemens de la Porte qui autorisent la residence de ces Religieux et le libre exercice de la Religion Catholique dans cette province, et le dernier de ces commandemens, adressé au Prince Gregoire Gica, est de l'année 1741, ce Prince étant intéressé luy-même à le leur faire obtenir, en sorte que, ces Religieux étant venus de nouveau à la charge depuis un ou deux ans, pour demander d'être reçus sous la protection du Roy, il semble que j'aurois été dans le cas de la leur accorder; mais voicy, Monsieur, les reflexions en consequence desquelles je me suis borné à passer quelques bons offices en leur faveur auprès du Prince de Moldavie.

Quand on lit la lettre du Mis. de Villeneuve du 17 juillet, on sent que, lorsque les frères conventuels eurent recours à la protection de la France et interessèrent M. le Cardinal de Polignac pour la leur procurer, c'étoit bien moins pour se garantir des vexations des Moldaves, des Turcs ou des Tartares que pour se precautionner contre les desseins des jesuites qui depuis longtems ambitionnoient cette mission. Ils y avoient déjà mis le pied en 1732, par un hospice de deux jesuites polonais à Jassi, et c'est probablement par rapport à l'ombrage que les franciscains en avoient conçu qu'ils cherchoient à s'ettayer de la protection de la France, faisant valoir l'ancienneté de leur établissement et la continuité de leur residence, ou bien que celle des jesuites est nouvelle et incertaine, le moindre soupçon de guerre les obligeant de retourner en Pologne.

Il est vrai qu'aujourd'huy cet objet de jalousie paroît dissipé. On est accoutumé à voir les jesuites polonais à Jassi et les religieux franciscains s'entendent avec eux. Ils ont même agi de concert pour le retablissement de l'église de Jassi, qui tomboit en ruine. Le Prince Jean Maurocordato a eu égard aux lettres de recommandation que j'ai écrites à cet effet et que le Père Manzi luy a presentées: et, quoiqu'il eut fait d'abord detruire les fondemens de cette nouvelle église, posés sans sa permission, il a depuis consenti à la continuation de cet édifice. Il doit être achevé à ces heures-cy, et les franciscains paroissent disposés à consentir que les jesuites polonois y viennent faire les exercices spirituels.

Cette intelligence, vraie ou apparente, fait cesser à la verité le scrupule qui engagea le Marquis de Villeneuve à éviter de s'ingérer dans cette affaire par rapport aux embarras qu'entraîne la multiplicité des ordres religieux dans les mêmes missions, embarras qu'il éluda en accrochant cette affaire par les conditions

a stat in Moldova 23 de ani (p. 58-61). Tot așa d. Iorga, *Studii și doc.*, II, p. XLV, îl pune pe lista prefecturilor la 1746. Dar ni s'a pastrat o scrisoare a sa către Desalleurs, ambasadorul francez din Constantinopol, datată din Iași, 11 Iulie 1748 (Filitti, *Lettres et extraits concernant les relations de la France avec les principautés roumaines*, pp. 259-60, no. CCXXVII), ceea ce probează că la acea dată el era încă în Moldova și a stat mai mult de 23 de ani.

des quelles il la fit dependre, mais la difficulté se trouve renaitre d'un côté par l'intervention d'un troisième genre de missionnaires qui veulent s'établir en Moldavie : ce sont des jesuites hongrois, congregation auxquels le Père François Manzi ne refuse pas d'obeir, mais il m'écrivit que le Prince de Moldavie s'est opposé à cet établissement comme contraire aux lois et constitutions de son État ; des missionnaires de cette nation et sujets de la Cour de Vienne pouvoient être vus de mauvais oeil par la Porte, qui pourroit même lui faire un crime de les avoir tolerés, ce qui rend probable la protestation que m'a fait le Père Manzi qu'il n'avoit aucunement trempé dans cette deffense et opposition du Prince de Moldavie, ayant fait au contraire de son chef tout ce qui pouvoit dependre de luy pour l'exécution des ordres de la sacrée congregation. Je scaurai encore plus positivement à quoy m'en tenir par les eclaircissemens que j'ai demandés au Prince de Moldavie sur ses intentions à ce sujet. En attendant je continuerai de courir au bien de la catholicité autant qu'il dependra de moy par mes bons offices, et je suspendrai comme j'ai fait jusqu'à present la patente de protection formelle que ces religieux sollicitent, jusques à ce que vous ayés examiné, Monsieur, la copie que je joins icy des titres de leur établissement. Ils voudroient les faire renouveler et confirmer au nom de Sa Majesté et sur ma requête, ce qui ne vous paraîtra pas, Monsieur, sans difficulté, car ces commandemens de la Porte ont été obtenus à la requisition du Roy et de la Republique de Pologne, qui a des traités formels avec la Porte pour le maintien de la religion catholique dans la Moldavie, où il est incertain si nous serions reçus à faire valoir ces traités auprès de la Porte et le Roy ne trouvera peut-être pas à propos de s'ingerer dans leur execution, nonobstant le titre général dont Sa Majesté jouit de protecteur de la religion catholique dans les États du Grand Seigneur ; ce nouvel objet qu'on fourniroit à la pieté de notre Auguste Monarque pouroit occasionner quelques degouts avec la Republique de Pologne. Enfin, independamment de cette premiere consideration, il y en a une seconde à faire sur ce que cette ingeration presente d'embarassant par rapport à l'intervention des jesuites dont la vue est manifestement d'exclure les franciscains de cette mission, et du moins de la partager avec eux, à quoy la cour de Rome paroît inclinée. C'est un point sur lequel je dois garder une exacte neutralité et indifference, jusqu'à ce que vous ayez eu la bonté de me faire part des intentions de Sa Majesté.

Je suis avec un respect infini, Monsieur, votre très humble et très obeissant serviteur.

Castellane.

IX.

*Interpretatio mandati Turcarum imperatoris ad protegendos religiosos ritus romani*¹.

[Constantinopol, 1713.]

Electe inter Magnates christianos, princeps Moldaviae, Nicolae! Cum ad te pervenerit signum imperatorium nostrum, notum sit tibi quod electi christianorum principum, nempe legatus magnus Poloniae, necnon ablegatus eorum (quorum fines felicitate coronentur), hic in Praefulgida Porta mea morantes, libellum supplicem sigillo munitum ad imperiale solium nostrum remiserunt, petieruntque ut sacerdotes christiani qui subsunt Papae Romano juxta pacta conventa per mandata imperatoria confirmata, quae continent ejus modi sacerdotes, ubicumque habuerint ecclesias suas in ditio- nibus nostris, exercere ritus latini religionis suae valeant nemoque obstare possit, immo quiete sua frui debeant. Propterea mandatum hoc editum est, confirmandas capitulationes imperiales hac de re convenientes; et mandamus tibi ut non solum permittas ut religiosi christiani Papae subditi Jassiis existentes juxta antiquam normam in ecclesiis quas possident religionis suae ritus exercent, verum etiam impediās, si qui velint ipsis impedimentum aut molestias afferre, eo quod dicti legati iterum mandatum ad confirmationem capitulationum rogaverint, quod perquisitis tabulis imperatoriis et [re] se ita contineri cognita, iterum mandamus ut juxta mandatum nostrum facere debeas et nihil contra capitulationes et mandatum nostrum audeas neque condescendas; et hoc mandatum quidem postquam aspexeris, iterum in manus eorum reddere debeas. Dabatur Constantinopoli, ultimis diebus lunae Saaban, anno Chidzeræ 1126.

N. B. Haec copia non est praesentis fermani, sed antiqui, quia praesentis fermani copiam non potuimus facere.

(Aff. Étr., Corresp. consulaire, Constantinople, vol. 15.)

X.

[1747.]

Les actes de la confirmation et les privileges de la residence des religieux de l'ordre des freres mineurs conventuels, en Moldavie².
Series celsissimorum Principum Moldaviae a quibus R. R. pp.

¹ Anexat la raportul lui Castellane din 3 Ianuar 1747. O copie in Iorga, *Studii și doc.*, I-II, pp. 91-92, no. XIX.

² Anexată la raportul lui Castellane din 3 Ianuar 1747. Vezi Anexa VIII.— O listă de privilegii acordate Bisericii catolice din Muntenia se găsește în Hurmuzaki, IX¹, pp. 357-8, no. DIX. E greșit datată 1698, intru cui ultimul privilegiu menționat e de la Ștefan Racoviță (1764).

Missionarii ordinis minorum Sancti Francisci conventualium eorumque ecclesiae immunitatem gratiose habuerunt.

Antonius Princeps Rousset pro episcopo bakoviensi sacerdotibus omnibus eorumque aedituis atque servis, ut sint exempti, concessit.

Antonius Cantimirus Princeps, pro exemptione duorum cantorum totidem aedituorum atque servorum diploma exhibuit; item pro alveariis et aliis pecoribus.

Ioannes Constantinus Ducas Princeps concessit immunitatem pro omnibus ecclesiis, ut haberent duos cantores, totidem aedituos liberos, duos servos, unum alvelarium liberum, item pecora et alvearia ut sint libera.

Ioannes Constantinus Dukulecz Princeps concessit omnibus ecclesiis duos cantores, duos aedituos et patribus duos servos et exemptionem pro oeconomia¹.

Demetrius princeps concessit duos cantores, duos aedituos, duos servos, item alvearia, pecora, ut sint libera, uti et vedrerit.

Nicolaus Princeps Maurocordatus concessit duos cantores, duos aedituos, totidem servos, item oves, pecora, vedrerit et alvearia sint libera.

Mikael Princeps concessit omnibus ecclesiis unum cantorem, unum aedituum ecclesiae, unum servum. Item pro ecclesia iassiensi cantorem, aedituum, servum, piscatorem unum, vinicolam item, pro cellario ubi vinum venditur libertatem ab omnibus oneribus, pro uti etiam apibus, pecoribus exemptionales litteras dedit, item pro vedrerit, id est, pro creatione vini secundum urnas quantum solvere usus est.

Gregorius Princeps concessit ecclesiis per duos cantores duos aedituos seu sacristanos, item libertatem pro triginta alveariis, pro sex pecoribus, pro decem s. v. porcis, pro equis postae, pro celario, ut sit liberum ab omni onere².

Constantinus Princeps concessit eandem exceptionem quam habuimus sub Gregorio Principe et etiam immunitavit celarium ab omni onere, uti etiam a vedrerit, id est a vino procreato in vineis residentiae.

Ioannes Princeps concessit libertatem ecclesiae iassiensi tantum pro celario ubi venditur vinum, ut sit exemptum, et pro vedrerit, sed tamen solvere debuimus totum quantum.

Praeterea habentur etiam hic certa diplomata antiquorum principum, in quibus prohibentur ut ne invadant nostram iurisdictionem huiusmodi episcopi vel mitropolitae, sed solummodo episcopi catholici, vel vicarii generales ius suum haberent corrigendi suos catholicos et puniendi.

¹ Cf. Iorga, *Studii și documente*, I-II, p. 84, no. XI.

² Un privilegiu „ca să ia cite una oca de untu-de-lemnă pe lună”, din 5 Maiu 1727, in Iorga, *Studii și documente*, I-II, pp. 108-9, no. LVI. — Cf. *ibid.*, p. 291, no. XLV. — Cf. Calinescu, *Alcuni missionari cattolici italiani nella Moldavia*, in *Diplomatariu italicu*, I (1925), p. 19.

Praedicti autem Principes has exemptiones ea ratione fecerunt nobis, quia considerarunt nos semper tanquam extraneos, non autem tanquam vassallos, seu rajas.

Sunt sequentia loca, ubi catholicae ecclesiae reperiuntur in Moldavia: Jassiis, Cothnar, Reketeni, Racovani, Tamaseni, Bakoviae, Terebes, Forovani, Groscestini. Hussiis, Galadimi. Csebercsic in Tartaria, penes quas ecclesias a quatuor centum annis inserviunt patres franciscani Ordinis minorum conventualium. Originales vero istius copiae conservantur hic Jassiis inter documenta litteralia residentiae.—Fra. Basilius Frenk O. M. Conventualium, mis. apostol. Fr. Franciscus Manzi, Missionum Apostolicarum praefectus et episcopus bacoviensis vicarius generalis.

(Aff. Êtr., Corresp. consulaire. Constantinople, vol. 51.)

XI.

[1741.]

*Traduction d'un firman de la Porte, adressé au Prince de Moldavie Gregoire Gika*¹.

Le modele des grands de la religion du Messie, Gregoire vaivode de Moldavie, à l'arrivée de ce commandement imperial vous sçaurés que la gloire des grands princes de la croyance de Jesus, élu parmi les grands de la religion du Messie, l'arbitre des affaires des nations chretiennes, le très magnifique Roy de Pologne Auguste, troisieme fils de Nal-kiran, dont la fin soit heureuse, vous ayant écrit pour vous faire scavoir qu'il envoie le nommé Stanislas Raimond en qualité d'évêque en Moldavie, pour y faire exercer son rit dans les eglises dont les sujets du Pape sont en possession depuis l'ancien temps, en consequence de l'article des capitulations imperiales accordées aux Polonois, portant que: „on ne pourra point empecher les religieus de la dependance du Pape d'exercer leur rit dans les endroits où ils auront des églises, consequemment aux ordres imperiales dont ils sont munis et ils jouiront de tout repos et tranquillité, ayant eu secours aux registres des capitulations gardés dans mon divan imperial, elles se seroient trouvées conformes à l'exposé cy dessus et il se seroit trouvé dans les registres des commandemens, scavoir: Un ordre imperial en datte de 1112, adressé au Vaivode [Antioque Cantemir]² de Moldavie, conformement aux capitulations imperiales, portant que personne ne puisse inquieter, ni molester les évêques, les religieus et autres dépendants

¹ Anexat la raportul lui Castellane din 3 Ianuarie 1747. V. Anexa VIII.—Vezi forma italiana, in Iorga, *Studii și documente*, I-II, pp. 100-101, no. XXXVIII, și mențiunea formei franceze care se găsește la Dresda (Staatsarchiv, reg. 2957), *ibid.*, p. 436, no. XXVI, unde echivalentul lui 1112 = 1702, in loc de 1699, și al lui 1126 = 1714, in loc de 1713. 1145 = 1733 in loc de 1732.

² Locul e lăsat punctat. La data de 1112 (1699) domnia in Moldova Antioh Cantemir.

du Pape, ni les empêcher contre les capitulations imperiales d'exercer leur rit dans les églises dont ils sont en possession depuis longtemps dans le bourg de Boudjoud en Moldavie.

Un ordre imperial en datte de 1126 au Vaivode Nicolas, pour lors Voivode de Moldavie, portant que personne ne puisse inquiéter ni molester les religieux dependants du Pape, ni les empêcher contre les capitulations imperiales d'exercer leur rit dans les églises dont ils sont en possession depuis longtemps dans le bourg de Jassy et en Moldavie.

Enfin sous mon regne de felicité un troisieme ordre imperial en datte de 1145 à vous adressé, portant qu'il soit fait et agi conformement à l'ordre imperial cy devant émané.

Sur quoy j'avois ordonné qu'il soit fait et agi en conformité des capitulations imperiales et j'ordonne qu'à l'arrivée du present commandement, l'on ait à s'y conformer, ainsi qu'aux articles des capitulations imperiales sans qu'il puisse être rien permis de contraire.

Donné à la fin de Gemazielakhar, 1154 [1741] à Constantinople.
(Aff. Étr., Corresp. consulaire, Constantinople, vol. 51.)

XII.

[1741].

Traduction d'une lettre du G. V. jointe au commandement cy-dessus¹, adressé au Prince Gregoire de Moldavie.

Le modele des seigneurs de la religion de Messie, le Vaivode de Moldavie Gregoire Vaivoda, dont la fin soit heureuse. La presente est pour vous faire scavoir que sur la lettre qui vous a été écrite par le très magnifique Roy de Pologne pour vous marquer qu'il envoie en Moldavie le nommé Stanislas Raimond en qualité d'evêque pour y faire exercer son rit dans les églises qui y sont depuis longtemps entre les mains des religieux dependants du Pape, on a eu recours aux capitulations imperiales accordées aux Polonois, où il s'est trouvé inseré qu'on n'empêchera point les religieux de la dependance du Pape d'exercer leur rit dans les endroits où ils auront des églises consequemment aux ordres dont ils sont munis et ils jouiront d'une tranquillité parfaite. Il s'est aussi trouvé des ordres imperiaux de diverses dattes adressés aux Voivodes de Moldavie pour que personne ne puisse inquiéter ces Religieux sous ce pretexte et en consequence il vient d'émaner un ordre imperial pour qu'on ait à se conformer aux capitulations.

Je vous écris la presente en consequence, pour que vous ayez à vous conformer au dit ordre imperial. Et salut à qui est dans la voye droite.

A Constantinople.

Signé: Hadgy Ahmed.

(Aff. Étr., Corresp. consulaire, Constantinople, vol. 51.)

¹ Vezi Anexa XI.

XIII.

Castellane à Maurepas.

A Constantinople, le 6 janvier 1747.

Ce que j'ay eu l'honneur, Monsieur, de vous écrire touchant la demande que font les missionnaires de Moldavie de se mettre sous la protection du roy m'amene à la discussion du mémoire que la Sacrée Congregation a fait presenter à Sa Majesté pour demander l'établissement d'un vice-consul à Philippopoly en Bulgarie, qui put proteger l'archevêque et les missionnaires latins repandus dans cette province.

J'observerai, Monsieur, que c'étoit par erreur qu'on avoit cru jusqu'à present que les missionnaires de Moldavie n'étoient autorisés par aucun firman de la Porte, tandis qu'ils en ont obtenu plusieurs à la requisition du roy de Pologne, et je suis persuadé de même que la residence des missionnaires latins en Bulgarie doit avoir été autorisée par divers diplomes de la Porte obtenus à la requisition de la republique de Raguse. On peut voir à ce sujet une relation très ample et très instructive qu'un missionnaire du 16 ou 17 siecle donna à la Sacrée Congregation de l'état des missionnaires en Bulgarie, et qui a été imprimée à la fin du second tome des Antiquités de Constantinople de M. Banduri¹. On y voit que, le commerce des Ragusois étant repandu dans toute la Servie et la Bulgarie jusqu'à Roudschik et au Danube, la Republique de Raguse y maintenoit la hierarchie latine et l'exercice public de la religion catholique dans des églises nombreuses, ce qui ne pouvoit être que de l'aveu de la Porte, et en consequence de ses capitulations avec les Ragusois. En sorte que le 1-er point que la Cour aura à examiner dans cette affaire sera cette question, qui n'est pas d'une petite importance, scavoir: si le roy comme protecteur général de la Religion dans les États du Grand Seigneur peut de son chef faire valoir au profit des catholiques les capitulations que la Porte peut avoir avec d'autres puissances concernant l'exercice de la Religion.

Cette question est plus équivoque par rapport aux missions de Moldavie, parce que, la republique de Pologne étant une puissance en état de se faire valoir ses capitulations avec la Porte, le Roy, par menagement pour cette republique, ne voudra peut-être pas s'ingerer dans cette protection. Il n'en est pas de même des missions de la Bulgarie, où tout le credit que pouvoient y avoir les Ragusois se trouve entierement éteint. Une quantité prodigieuse de marchands de cette nation, qui étoient jadis repandus dans cette province étant aujourd'huy reduite à deux Ragusois établis à Sophie et à peu près un pareil nombre à Roudschik et. qui

¹ *Imperium Orientale sive Antiquitates Constantinopolitanae, in quatuor partes distributa.*

plus est, cette Republique est si foible et subjuguée par les Turcs à un tel point que toute son attention est d'éviter soigneusement ce qui pourroit la compromettre avec le ministère ottoman : c'est précisément le danger qu'elle courroit en protegeant les missionnaires latins que les Grecs ne manquent pas de représenter à la Porte comme des espions des Cours de Rome et de Vienne, qui ne travaillent sur ces frontieres qu'à aliéner les sujets du Grand Seigneur et les porter à la revolte, témoin les deux prêtres à qui le Grand Vizir Jeyen-Pacha¹ fit trancher la tête à Andrinople en 1738.

J'ay eu occasion de connoître à ce sujet les dispositions de la republique de Raguse, lorsque dom Nicolo Zupanovits, pour lors visitateur apostolique, aujourd'huy archevêque de Bulgarie, vint à Constantinople pour solliciter un ferman de la Porte qui l'autoriseroit à voyager en Bulgarie sous la protection du Roy: car je sondai les ambassadeurs de Raguse avec qui j'avois vecu icy en bonne intelligence, s'ils voudroient solliciter eux-mêmes ce commandement, comme en faveur d'un pretre dont le ministère étoit necessaire à leurs sujets établis en Bulgarie. Ils convinrent qu'il n'y auroit rien dans cette demande qui ne peut être autorisé par leurs capitulations et par l'usage, mais ils se declarerent dans une absolue impuissance de soutenir une pareille demarche et dans la necessité même de l'éviter par menagement pour la Porte, et ce ne fut pas sans peine qu'ils permirent à ce Prelat de se mettre incognito à leur suite pour se rendre plus surement à Sophie. C'étoit alors Ahmet-Pacha², fils de Topal Osman, qui en étoit gouverneur. Le Sieur La Rocca³, son medecin, donna en cette occasion des preuves de son zèle: il reçut chez lui le visitateur apostolique et luy procura à ma prière un bouyouurdi⁴ du Pacha à la faveur du quel D. Nicolo parcourut toute la Bulgarie et y consacra nombre de pretres pour le secours spirituel des fideles catholiques qui y sont repandus. Cette ressource nous a servi en suite pour favoriser la residence d'un pretre aux environs de Philippopoly, où il y a 5 à 6 mille catholiques établis dans divers villages; mais, Ahmet-Pacha n'étant plus à Sophie et le Senat de Raguse étant hors d'état de proteger la religion dans ces quartiers, il s'agira d'examiner, Monsieur, comme j'ay dit, si le Roy voudra se charger de cette

¹ Gheghen-Ahmed-Paşa, Mare Vizir de la 1737 la 1739 (Hurmuzaki, XIII, traducere, p. 306).

² Ahmed-Paşa, Mare Vizir în 1741 (Hurmuzaki, *ibid.*).

³ Asupra doctorului La Rocca, care pare a nu fi aceeași persoană cu Luca della Rocca (lanculeu), se găsec mențiuni în Filitti, *Lettres et extraits concernant les relations des Principautés roumaines avec la France*, București 1914, în 8°, p. 443, no. CCCXXXVIII, și p. 466, no. CCCCLXX.

⁴ *Bouyouurdi* = *buiurdin*, ordinul unui Pașă sau Vizir pentru Constantinopol (în opoziție cu *ferman*, destinat provinciilor, ordin adresat autorităților din Constantinopol și întărit de o singură parafă a Marelui Vizir (Șăineanu, *Influența Orientală*, II, partea a 2a, p. 22).

protection, faire valoir en son nom les capitulations des autres puissances et faire renouveler les commandemens qu'elles peuvent avoir jadis obtenus en faveur des missionnaires latins. Et certes cette question n'est pas insoutenable, car enfin les sujets du Grand Seigneur qui exercent à Syra, à Chio, au Tine et dans d'autres échelles de l'Archypel la religion catholique y sont fondés sur les traités que les Turcs ont fait avec les Venitiens, les Genoïis et autres puissances chretiennes sur qui ces conquetes ont été faites, à la charge d'y laisser aux habitants la liberté de leur religion; et, si le Roy comme protecteur de cette religion y maintient les privileges des évêques et fait expedier leurs Barats en son nom, pourquoy Sa Majesté ne pourra-t-elle pas également en Moldavie et en Bulgarie proteger la religion dont l'exercice s'y trouve permis par des traités faits avec d'autres puissances, dès que ces puissances ne se formaliseront pas elles-mêmes que Sa Majesté s'ingere de cette protection? Sur quoy on peut observer, Monsieur, que, lors de la paix de Bellegrade, il y eut une promesse verbale de la part du Ministère Ottoman que l'on conserveroit dans cette ville le plein et libre exercice de la religion catholique dans une eglise qui seroit deservie par des missionnaires de l'Ordre des Capucins, et pour l'exécution de cette condition secrette du traité le marquis de Villeneuve fit expedier un commandement dans lequel il fut dit que ces missionnaires capucins seroient à Bellegrade sous la protection de la France. La Cour de Vienne, piquée de cette condition, a mieux aimé laisser convertir cette église en mosquée que de faire valoir ce commandement, qu'elle trouva apparemment très humiliant pour elle. Mais il n'en est pas moins vrai que cet exemple serviroit merveilleusement à appuyer la proposition cy-dessus que le Roy peut dans tout l'Empire Ottoman maintenir et garantir les privileges de la religion et de ceux qui la professent, sur quelque titre que ces droits se trouvent appuyés. C'est à la Cour maintenant à voir si elle veut maintenir cette proposition et me prescrire d'agir en consequence, ou si elle prefere de donner moins d'étendue au titre de protecteur de la religion dont le Roy est en possession dans ce pays, pour être plus libre de garder les menagemens que les circonstances peuvent rendre necessaires, soit envers la Porte, soit envers les Puissances qui ont un droit plus direct à cette protection.

Voilà, Monsieur, pour ce qui concerne le 1-er point du memoire de la Sacrée Congrégation, touchant le desir qu'elle auroit eu de procurer un ferman de la Porte à M. l'archevêque de Bulgarie. Quant au second point, qui regarde l'établissement d'un vice-consul françois à Philippopoly, dont les prêtres latins missionnaires en Bulgarie seroient regardés comme les chapellains, j'aurai l'honneur de vous dire, Monsieur, que ce projet dans le tems de la visite de Dom Nicolo fut suggeré par le sieur La Rocca, qui auroit pu nous en faciliter l'exécution, si Ahmet-Pacha étoit

resté dans le gouvernement de Sophie. La chose sera aujourd'hui plus difficile à obtenir et cet établissement en sera moins solide et moins fructueux. Si cependant on veut le tenter, il faudroit commencer par faire expedier un barat¹ pour notre consul à Andrinople. Ce consulat est assez moderne, il n'est même que toléré par la Porte, et jusques à present on n'a pas fait expedier de barat à la personne qui en est pourvue, soit qu'on y ait trouvé quelque repugnance de la part de la Porte, soit qu'on ait été bien aise d'en gagner les frais; cependant je crois, Monsieur, que la chose ne rencontrera pas de difficulté: il suffira que vous m'indiquiez sur qui je devrai rejeter la depense, devant vous pre-venir que le Consul ne seroit pas en état de la faire...

(Aff. Étr., Corresp. Consulaire, Constantinople, vol. 51.)

XIV.

Castellane à Maurepas.

Constantinople, le 20 fevrier 1747.

(En marge: Sur l'intention du prince de Moldavie de ne pas permettre que es jesuites s'établissent dans ses États.)

Pour ne vous rien laisser ignorer, Monsieur, de ce qui concerne les missions de Moldavie, j'ay l'honneur de vous envoyer cy-joint la copie de la lettre que le prince de Moldavie Jean Scarlati Maurocordato m'a écrite en date de 8 janvier dernier².

Vous y verrez, Monsieur, que ce prince s'explique très clairement sur l'intention où il est de ne pas permettre l'établissement des jesuites hongrois dans ses États; en sorte que le Père Manzi, superieur des missions des franciscains dans cette province, n'a rien avancé que de veritable dans la lettre qu'il m'a écrit, à ce sujet, quoy qu'il ne soit pas impossible qu'il ait indirectement contribué à cette resolution du prince dont il paroît avoir gagné la confiance. J'ai eu l'honneur de vous écrire, Monsieur, par une de mes precedentes lettres, sur cette question s'il convient ou non dans ces circonstances d'accorder aux missionnaires franciscains la protection du Roy, qu'ils ont demandée. Je suis, etc.

(Bibl. Nat., nouv. acq. franç. 5105, fol. 197, și Aff. Étrangères, Corresp. Consulaire, Constantinople, vol. 51.)

XV.

Maurepas à l'archevêque de Bourges.

Versailles, le 18 mars 1747.

...La proposition que fait la Congregation de Propagande de

¹ Barat = berat, act emanat de la Sultan și conferind un privilegiu oarecare: diploma de guvernator, exequatur pentru un consul (Șăineanu, o. c. II², pp. 17-18).

² La lettre du prince de Moldavie est introuvable.

faire accorder la protection speciale du Roy aux missions de Bulgarie revient à la demande qu'ont fait en dernier lieu les franciscains établis en Moldavie d'être admis sous la même protection. Les premiers se sont introduits en Bulgarie à la faveur des traités faits entre la Porte et la Republique de Raguse et les seconds sous les auspices de la Pologne. Il ne conviendrait point que l'ambassadeur du Roy fit valoir au nom de Sa Majesté les traités et les privileges de ces puissances pour soutenir les Missions qu'elles ont fondées en Turquie par des motifs inconnus à S. M. Il serait encore plus dangereux d'accorder purement et simplement à ces missionnaires la protection du Roy et de les traiter comme dependants de la France, parce que ce seroit mettre l'autorité du Roy en compromis avec les Puissances de qui ces religieux dependroient...

(Archives Nationales, B 7, 186, fol. 59 V^o.)

XVI.

Maurepas à Castellane.

Versailles, le 18 mars 1747.

....Le Roy est encore, comme il a toujours été, le protecteur général de la religion dans les Etats du Grand Seigneur, mais cette protection ne doit être accordée que pour la conservation des anciens établissemens que Sa Majesté a reconnu l'avantage que la religion pouvait en retirer; mais il ne convienne point d'étendre cette protection sur des établissemens faits par d'autres puissances, attendu qu'ils peuvent être defectueux ou occasionnés par des veues contraires au service de Sa Majesté et aux intérêts du commerce de ses sujets, de sorte que les obligations de son ambassadeur à la Porte ne s'entendent point à faire valoir les traités et les conventions particulieres que la reine de Hongrie, le Roi de Pologne, les Ragusois et les autres Puissances ont pu obtenir à l'insu de la France pour établir des missionnaires de leur nation en Krimée, dans la Bulgarie et la Moldavie; ce seroit mettre l'autorité du Roi en compromis avec ces Puissances et avec la Porte même.

(L'ambassadeur peut agir comme médiateur.

L'établissement d'un consulat à Philippopoli n'est pas praticable.)

(Archives Nationales, B 7, 186, fol. 57.)

XVII.

Maurepas à Castellane.

Versailles, le 14 may 1747.

....J'ay repondu par mes precedentes aux differens articles concernant les affaires de la religion et l'établissement d'un consul

à Philipopoli. J'ajouteray seulement que des entreprises aussi délicates exigent au moins des circonstances moins critiques que celles où l'on se trouve actuellement.

...Lorsque le secrétaire d'Etat des Affaires Etrangères vous écrit sur quelques affaires concernant la religion, il convient que vous lui donniez tous les éclaircissemens qu'il desire, et à l'égard du courant de ces sortes d'affaires il est à propos que vous continuez à vous conformer à ce qui est exposé dans vos instructions....

(Archives Nationales, B7, 186, fol. 113.)

V. Mihordea.

Emigrația polonă în anii 1831—1848 și influența ei asupra mișcărilor de independență ale Românilor

I.

În urma eșuării revoluției polone din 1830-1831, majoritatea participanților au fost nevoiți să părăsească Polonia și să caute găzduire în străinătate. Emigranții poloni au părăsit țara în aceleași dispozițiuni sufletești în care au luptat împotriva Rușilor pentru libertate. Aristocrații și democrații continuau să se atace și să se acuse reciproc, aruncînd răspunderea și nesuccesul unul asupra altuia.

Băjenarii poloni s'au împrăștiat prin toate țerile Europei și Americii. Parte dintre ei s'au oprit în Moldova și Muntenia, dar majoritatea au plecat în Franța, de unde lucrau mai departe în direcția căpătării independenței. La Paris și Besançon s'au format punctele principale ale organizațiilor lor. S'au constituit acolo două mari partide, — care încă în timpul răscoalei din Polonia apăreau cu programe deosebite —: democratic-republican și aristocratic-monarhic. Cele două partide, avînd ca model curente filosofice ale scriitorilor franceși din acea vreme, și-au formulat aparte programul de activitate. Deși modul de acțiune al acestor organizații se deosebia, scopul lor final era același: recuștigarea independenței Poloniei.

A) Partidul democratic la început era desorientat. Nu-și putea găsi șeful. De aceia citva timp au urmat diferite fricțiuni în interior, până ce au putut să se constituie definitiv într'o organizație democratică. Astfel la 6 Novembre 1831 a luat naștere, supț preșidenția lui Niemojowski, „primul comitet temporar al emi-

grației polone“, care în cursul aceluiași an (8 Decembre) s'a transformat în „Comitetul național“, supt presidenția istoricului Lelewel¹. Dar nu toți democrații erau pentru această organizație. Majoritatea democraților din Paris s'au strîns în adunare generală la 16 Martie 1832 și, criticînd cu asprime activitatea „Comitetului național“, au format, a doua zi, „Societatea democratică polonă“, care în sfîrșit a putut stringe în sinul ei majoritatea aderenților. Cei mai de samă represintanți ai acestei societăți erau Zaliwski și Lelewel. Așteia au organizat o secțiune aparte supt numele „Răsbunarea poporului“, care avea însărcinarea să pregătească echipele de agenți secreți. La începutul anului 1833, din însărcinarea acestei societăți au și plecat în Polonia mai mulți emisari cu instrucțiuni speciale².

Programul partidului democratic-revoluționar era formulat clar și hotărît.

Acest program cuprindea numai cîteva articole: 1) restaurarea Statului polon prin propriile forțe, fără ajutor străin; 2) pregătirea și instruirea întregului popor polon pentru ca în frunte cu emigranții politici să se răscoale împotriva ocupanților — toți ca unul; 3) să se dea libertate și pămînt țeranilor și 4) să se instituie în Polonia un guvern republican.

Cu asemenea instrucții emisarii partidului democratic colîndau Polonia și țerile pe unde se mai aflau refugiați poloni, aderenți de-ai lor. Democrații poloni din celelalte țeri ale Europei lucrau după modelul și instrucțiile primite de la centrala lor din Franța. Cei din Ungaria și Principatele românești, unde numărul lor era destul de însemnat, s'au organizat de asemeni în societăți democratice și trimeteau și ei agenți în Polonia; căci scopul suprem al tuturor era pregătirea țeranului polon, cu ajutorul căruia trebuiau să scuture jugul țarist. Democrații poloni erau foarte prudenți în țerile refugiate. Acolo ei nu făceau nicio politică printre băștinași, căci nu aveau nevoie de concursul armat al acestora. De aceia nu erau stinjenți în acțiunile lor. Este adevărat că simpatii locale aveau, fără de care nu puteau să activeze, însă de angajări oficiale nu aveau nevoie.

¹ M. Handelsman, *Francia-Polska 1795-1845*, Varșovia, 1926, p. 142.

² Archiwum Akt Dawnych (= A. A. D.) din Varșovia, no. 870. Unul din acești emisari (Brzozowski) a fost prins de poliția rusească, care a arătat compunerea Comitetului și numele agenților trimiși în Polonia (*ibid.*, No. 3811 K. N.).

B) Cu totu! de alte principii era partidul monarhic al conservatorilor, de supt conducerea prințului Adam Czartoryski. Acest partid era compus aproape numai din marii proprietari, pentru cari chestiunea polonă nu era decit o parte din politica europeană, și fără de care nu putea fi rezolvată. Deci pentru reconstrucția Poloniei partidul monarhic punea mare preț pe ajutorul străin, dar mai presus de toate pe incurcăturile politice din Răsăritul Europei, care aveau să forjeze Rusia să renunțe la pământul polon. Dar, pentru ca să grăbească acest proces istoric, prințul Adam, dimpreună cu partidul său, vroia să provoace o răscoală a popoarelor slave și a celor subjugate de Țar împotriva despotismului rusesc.

Acesta era programul politicii externe a partidului conservator. În politica internă însă acest partid era convins monarhic și neclar în ce privește chestia țerănească.

Prințul Adam Czartoryski, crescut la Curtea Țarilor ruși și fost mult timp ministru plenipotențiar, era unul din cei mai buni diplomați ai timpului său. Planurile lui cu privire la eliberarea Poloniei se potriviău cu politica europeană. El calculase totul cu minuțiositate, ca unul ce era specialist în chestia orientală. Și tocmai acuma această problemă se găsia în cea mai acută formă. Turcia se lupta cu moartea, iar popoarele creștine de supt stăpînirea ei începură să se miște: Grecia, Principatele românești, Serbia, Bulgaria așteptau momentul eliberării. De-asupra mormîntului turcesc veghiau marile Puteri europene, împărțite în două tabere: pe de-o parte stăteau Rusia, Prusia și Austria, iar, pe de alta, Anglia cu Franța, care duceau între ele o înfocată luptă diplomatică. Prințul Adam își dădea perfect de bine samă de această situație: de aceia căuta să tragă foloase pentru planurile sale.

Încă din anul 1832, s'a căutat să se între înțelegături cu Cereșii, Romîni, Sirbii, Egiptenii și cu Turcii în același timp, trimetînd acolo agenți politici și militari pentru a-i pregăti la răscoala generală.

Socotelile de mai sus însă n'au dat rezultatul așteptat. Chestia orientală, cu toate că nu a fost rezolvată, s'a liniștit un timp, așa încit la urma urmelor și pentru partidul lui Czartoryski, ca și pentru democrați, răscoala generală a țerii rămăsese singurul mijloc de acțiune ce trebuia să ducă la izbîndă. Dar monarhiștii,

contrar democrațiilor, înțelegeau altfel „răscoala“ : ei voiau să o pregătească încet și sistematic. Răscoala Polonilor trebuia să izbucnească odată cu a altor popoare asuprite de Ruși, dar în primul rînd ei contau pe Romîni, Sirbi, Bulgari și pe Greci.

Pentru aducerea la îndeplinire a acestui plan, Adam Czartorysk, a hotărît ca supt conducerea agenției principale polone din Constantinopol să înființeze filiale în Serbia, Bosnia, Iași și București. Ulterior însă s'a intervenit pe lingă Guvernul frances ca ambasadorii și consulii francesi să se îngrijească și să sprijine pe agenții poloni. În felul acesta „aveau să se organizeze în același timp trupe polone în Moldova pentru a trece împotriva Rușilor, iar Sirbii, Bulgarii și Bosniicii ar fi așteptat în pregătire, gata să sară asupra Austriei, în cas că aceasta n'ar fi vrut să intre în Liga pentru restaurarea Poloniei“¹.

Prin urmare vedem că basa principală a operațiilor polone era teritoriul Principatelor românești, și în special Moldova.

II.

În această vreme stăpînirea turcească din Principate era numai de formă, căci de fapt se aflau supt ocupație rusească. Cei doi Domni, Alexandru Ghica și Mihail Sturza, nu puteau să ia nicio hotărîre fără voia consulilor ruși. Ei nu erau decît niște executori fideli ai ordinelor venite de la Moscova.

Poporul românesc, care nu de mult se eliberase de asupritorea stăpînire a Fanarioților, încă prea puțin își dădea samă de situație. Conducătorii lui, clasa boierească, mergeau alături de Domnii lor; căci în acele vremuri exista un singur partid: cel guvernamental. Opoziție nu se putea face fățiș. De-abia în anul 1837, cu ocazia discuțiilor asupra Regulamentului Organic, o parte dintre boieri s'au opus și au protestat împotriva anumitor reforme impuse de Rusia. Acești boieri, în frunte cu colonelul Cimpineanu, au format, ceva mai târziu, un partid național îndreptat împotriva ocupanților și a Domnului rusofil. La fel s'a întîmplat și în Moldova, însă aici se făcea această mișcare pe cale culturală, oarecum cu consimțimîntul tacit al Domnului, Mihai Sturza. Pe de altă parte, tinerii studenți, ca Goleștii, Rosetti, frații Brătianu, Crețulescu, etc., urmîndu-și studiile la Paris, veniau tot mai des în

¹ Michał Budzyński, *Wspomnienia z mojego życia*, Poznań 1880, I, p. 366.

contact cu emigranții poloni, dar mai ales cu poetul Adam Mickiewicz și Adam Czartoryski¹. Și tocmai prin acești agenți poloni au început să acționeze pentru binele comun. Prin intermediul acestor naționaliști români, emisarii prințului Adam vor pătrunde în România și munca lor va fi mult ușurată.

Astfel, începînd cu anul 1836, diferiți agenți ai emigrației polone au trecut granițele Principatelor românești. În același timp gazetele polone ce apăreau în Franța, precum erau: „Porto-folio“, „Le Polonais“, „Kronica emigracji polskiej“, „Trzeci Maj“, și-au trimis corespondenți în București și Iași, cari publică regulat articole de propagandă despre Principatele românești.

Tot în anul 1836, ziarul „Le Polonais“ (VI, pp. 174—8) scrie că „Principatele Moldovei și Munteniei sînt foarte puțin cunoscute: chiar oamenii cei mai învățați din Europa le confundă cu Serbia și Bulgaria, iar une ori cu Albania și cu Grecia; se ajunge până acolo, încît nu se știe dacă ele se află în Asia sau în Europa“. În același an, „Kronika emigracji polskiej“ dă cinci scrisori trimise de la Iași și trei din Botoșani. Unul din corespondenții de la București scrie că „influența rusească, aurul rusec, intrigile rusești pentru toți cei de aici sînt o spaimă. În asemenea condiții, Românii nu au încredere nici în ei înșiși; azi își întorc ochii spre Anglia. De la sosirea lui Muraviev la Siliștra, Rușii au devenit mai obraznici... Nu numai boierii, cari sînt mai băgători de seamă, dar însuși Voevodul, în fruntea lor, singura nădejde de eliberare o pun în Anglia. Soarta Moldovei este pentru ei o învățătură. Garnisoana din Siliștra și patrulele militare, care pe drumurile Munteniei și Moldovei ajung la 4.000 de soldați, formează pentru toți cel mai mare izvor de neliniște și temere. Anglia, care a asigurat Stambulul, ar trebui să se gîndească și la Principatele românești. Introducerea unui negoț direct între Muntenia și Anglia ar fi de mare folos. Toată lumea românească se gîndește la aceasta. Brăila a fost declarat port liber; dar în fond toată Muntenia este un port liber. Obrăznicia rusească la gurile Dunării prevestește amestecul Angliei“ (*Kronika emigracji polskiej*, 1836).

Astfel Polonii, tînzînd la eliberarea țerii lor, educă în același timp și alte popoare în același sens. Poporul românesc, care până în această vreme era foarte puțin cunoscut în Europa, mulțămîtă

¹ Wladyslaw Mickiewicz, *Pamiętniki*, I, 1838—1861, Varșovia 1926, p. 67.

și propagandei făcută de emigrația polonă s'a ridicat brusc la suprafața politicei europene.

Emigrații poloni cari s'au stabilit în Principatele românești sprijiniau și ajutau propaganda făcută printre Români de agenții veniți din Franța. Trebuie arătat că Polonii stabiliți în Principatele românești erau de asemeni împărțiți în cele două tabere politice: monarhiști și republicani, cari și aici făceau politică separată, intru cit erau mereu supt influența și directivele celor din Franța. În Moldova și Basarabia majoritatea Polonilor erau republicani, iar în Muntenia monarhiști. Așa se explică faptul că emisarii prințului Czartoryski aveau mai multă trecere și mai mare succes în Muntenia decît în Moldova. La nesuccesul agenților partidului monarhic în Principatele românești au contribuit deci în mare măsură și republicanii. Lupta acestor partide pe terenul Principatelor românești o caracterizează foarte bine M. Budzynski în ale sale „Wspomnienia“. În 1846, întîlnindu-se la Iași cu F. Filanowicz, șeful democraților din Moldova, Budzynski i-a spus: „va veni vremea cînd țara va judeca dacă principiile voastre republicane ori ale noastre monarhice, constituționale sînt salvatoare“, iar Filanowicz a răspuns: „Este mai bine ca Polonia să rămîie așa cum se află azi, supt trei dușmani, decît să fie monarhică și să vezi pe fiii ei vîrsînd sînge pe pămîntul țerii eliberate“¹. Astfel se presintau relațiile dintre cele două tabere polone. Dar este adevărat că Filanowicz era prea aprins de ideile sale republicane. Acesta de multe ori își aduna partizanii prin teroare. Polonii din Moldova, cari simpatisau cu monarhiștii, erau urmăriți și de multe ori executați. De ex. proprietarul Vladislav Poniatowski, care venise în Moldova din Wolhînia la 1847, a fost condamnat la moarte de către Filanowicz, fiindcă vorbise cu Budzynski². Totuși nu este mai puțin adevărat că lupta dintre republicani și monarhiști era foarte îndirijită pretutîndeni unde se aflau Polonii, decî nu numai în Moldova.

III.

Dintre agenții prințului Adam cari au colindat Principatele românești cel mai radical și mai hotărît în faptele sale a fost

¹ M. Budzynski, *o. c.*, II, pp. 18-19.

² P. P. Panaitescu, *Emigrația polonă și revoluția romîna de la 1848*, București 1929 (raportul lui Butkiewicz de la 15 Iunie 1848).

tinărul ofițer Ian Woronicz (1805-1874). Tocmai acesta fusese trimis în 1838 să cerceteze terenul politic din Muntenia și Moldova. Pentru fêlul cum trebuia să acționeze a căpătat de la Czartoryski instrucții speciale. În una dintr'acestea se spune: „Moldova și Muntenia, cu toate că principii lor sint vasalii Turciei, s'ar bucura complect de libertate, dacă n'ar fi diplomația și aurul rusec. Moscova aștă pe Romini împotriva Domnilor lor și a Porții, iar pe Turcia o face să persecute pe Domni, de atitea ori, de cite ori aceștia nu se conformă cerinților Moscovei și nu stau în fruntea așa-zisului partid rusec. De aceia tot ce va face trimesul prințului în Principate va trebui să aibă în vedere datoriile lor de vasali față de Poartă. Această vasalitate trebuie să devie în mâna lor o armă de luptă împotriva Moscovei. În același timp să insiste la autonomie și să nu permită Turciei să se amestece în treburile lor interne, spre care pot s'o îndemne intrigile moscovite“¹.

Cu aceste instrucții, Ian Woronicz, supt numele de Carol Werner, prin Octombre 1838 a ajuns la București, tocmai într'o vreme cînd Turcia avea de gînd să schimbe pe Domnul Munteniei, Ghica, cu colonelul Cîmpineanu. Din această cauză, între Ghica și Cîmpineanu se angajase o mare luptă diplomatică. Fiecare se stăruia să întrebunțeze toate influențele și puterile pentru ajungerea scopului. Ghica a plecat la Viena după ajutor, iar Cîmpineanu a luat drumul Parisului și apoi al Londrei. Woronicz avea instrucții să se apropie cit mai mult de Cîmpineanu, pentru a-l cîștiga de partea Polonilor. Într'adevăr Woronicz, imediat ce a ajuns la București, a intrat în legături strinse cu Félix Colson, scriitorul frances, cu Colquhoun, consulul engles, și cu A. J. Vaillant, director de liceu, cu ajutorul cărora a putut să se apropie de naționaliștii romini², dar în primul rînd făcînd cunoștința lui Cîmpineanu. Despre cunoștința aceasta, Woronicz scrie prințului Adam: „Cîmpineanu de mai mulți ani lucrează la renașterea poporului său și la scoaterea lui de supt influențele rusești. E un om perfect, capabil și cu sufletul distins“³.

Cel mai mare succes diplomatic al lui Woronicz, repurtat în

¹ Jemrat Zamoyski, *1803-1868 (Zamoyska-Jadwiga)*, 1918, Poznań, t. IV, p. 73.

² Dr. M. Handelsman, *Le prince Czartoryski et la Roumanie, 1834-1850*, in „La Pologne“, vol. II, Varșovia, pp. 199-243.

³ J. Zamoyski, *o. c.*

timpul cît a stat la București (Octombre-December), a fost tratatul de alianță încheiat cu naționaliștii romini, la care s'a ajuns în urma stăruinților consulilor frances și engles. Anume, Cimpineanu, însărcinat de episcopul de Buzău și de marea majoritate a naționaliștilor romini, s'a obligat pe hirtie față de Polonia să dea ajutor armat și să meargă împotriva Rusiei. Colson era încintat de acest succes și în mod public sublinia covârșitoarea lui însemnătate pentru soarta celor două țeri ¹.

Prin December 1838, Woronicz, întovărășit de Colson, a plecat la Iași, unde a aflat, că Domnul Moldovei, Mihaî Sturza, dorînd să se apropie de țerile apusene, în ziua de 28 Ianuar 1839 a chemat la el pe cei doi consuli francesi (Colson de la București și Hubert de la Iași) și în mod secret s'a angajat în scris față de Franța, așa precum Cimpineanu se angajase față de Anglia. Acest important act cuprinde, în esență, următoarele: „țara de fapt se află supt stăpînire rusească. Domniî sint numai instrumente pasive ale influenței moscovite, stăpînire nu au, nimic nu pot să fac, nici rău și nici bine, cu toate că la rău mai ușor li-ar permite, intru cit în felul acesta ar putea să atragă asupra lor ura cetățenilor. Consulii moscoviți, împotriva convențiunilor, se amestecă în toate, atrăgînd asupra Domnilor desprețul tuturor“ ². Mai departe Sturdza se stăruie să convingă Franța de necesitatea unirii Moldovei cu Muntenia, chiar dacă ar trebui ca el să renunțe la Domnie.

Acest document a fost trimes prin Colson la Paris, Woronicz a putut obține de la Colson o copie de pe acest document, pe care personal a înminat-o lui Czartaryski. Prințul Adam Czartoryski era foarte mulțămit de activitatea lui Woronicz. Felul cum a știut să cîștige simpatia Rominiilor dovedia că este iscusit în această direcție.

În Februar 1839, pe cînd Woronicz era încă la Iași, Czartoryski scria lui Zamoyski următoarele: „Woronicz face parte din categoria acelor oameni cari niciodată nu fac prea puțin, ci de multe ori prea mult. Mă tem că în aprinderea sa a rătăcit. Cimpineanu mi-a scris două scrisori pline de încredere; oferă activi-

¹ *Ibid.*, p. 86. La 25 Iunie 1839 generalul Zamoyski scria din Londra lui Czartoryski; „Seweryn Melzyński îmi scrie din Paris că un oarecare Colson, Frances, vorbește prin cafenele de legăturile și proiectele noastre cu Rominiî“.

² *Ibid.*, p. 76.

tate comună și chiar tratat... Rapoartele lui Woronicz sînt compuse cu adevărat talent. Mai multă stăruință și capacitate este greu să găsești la cineva. Am comunicat scrisoarea lui la Foreign Office; li-a plăcut foarte mult. A fost cel mai bun mijloc de a face cunoscut și a recomanda pe Cimpineanu" ¹.

Din cele de mai sus vedem că în Moldova agenții partidului monarhic mai aveau nevoie de stăruinți pentru a cîștiga simpatia ce o aveau în Muntenia. Omul care putea să aducă mai ușor la îndeplinire aceste planuri era numai Woronicz. De aceea Czartoryski s'a grăbit să-l mai trimeată odată la Iași ².

Pe de altă parte, pentru a ușura acțiunea lui Woronicz în Moldova, Czartoryski a căutat să atragă atenția Turciei asupra pericolului ce o pîndește din partea vasalilor, dar mai ales asupra pericolului rusesc. Cu conducerea acestor tratative a fost însărcinat generalul Vladislav Zamoyski, nepotul prințului Adam. Zamoyski, în 1839, de la Paris scria lui Reșid-Pașa următoarele: „Turcia dă prea puțină atenție legăturilor ce le au vasalii ei cu Moscova. Rusia influențează asupra Moldovei, Munteniei și Serbiei ca să aducă la guvern principii filoruși, iar în același timp indeamnă Poarta să se amestece în treburile interne ale acestor țeri împotriva capitulațiilor, numai ca să revolte populația creștină împotriva acestuia. Românii prin experiență s'au lecuit de încrederea în Moscova, așa încît Turcia ar putea să aibă de la ei un mare ajutor, întru cît Moscova, socotindu-i de-acum ai ei, li-a ajutat să-și organizeze o mare forță militară. Prințul Moldovei, Sturza, a dat destule dovezi de credința sa față de Poartă; prințul Ghica, Domnul Munteniei, este de o altă dispoziție și în desacord cu întregul popor. Turcia deci să dea voie Muntenilor să-l alunge și să aleagă în locul lui pe acela pe care-l vor" ³. Cu această scrisoare și pentru rezistențe verbale a plecat imediat la Constantinopol generalul Chrzanowski ⁴.

În afară de aceasta se făceau de asemeni mari stăruinți pe lângă Vogoride, principe de Samos și rudă cu Sturza, în sensul încheierii unui tratat cu Moldova. Dar toate aceste stăruinți nu dădeau roade. Turcia nu putea să se conformeze sfaturilor ge-

¹ J. Zamoyski, *o. c.*, IV, p. 75.

² Handelsman, *o. c.*, p. 210.

³ Zamoyski, *o. c.*, p. 46-7.

⁴ Handelsman, *o. c.*, p. 210.

neralului Zamoyski și insistențelor generalului Chrzanowski, iar Woronicz, care susținea cu multă aprindere tesa polonă printre Moldoveni, n'a putut să convingă pe Sturdza să încheie acea alianță plănuită de Czartoryski.

Prin urmare Moldova, d'împreună cu Domnul ei, cu toată stăruința lui Czartoryski, a rămas deocamdată departe de influența partidului monarhic polon.

Pe de altă parte, în Muntenia, precum am arătat, partidul național, în frunte cu Cămpineanu, se străduia să detroneze pe Domnitorul Ghica. Cămpineanu, sprijinit de consulul engles și frances și îndemnat în mod special de Woronicz, în April 1839 a plecat la Paris. Acolo a stat puțin, atîta cit a avut nevoie să vorbească cu prințul Adam Czartoryski și să capete recomandările necesare, de unde împreună cu Vladislav Zamoyski a plecat la Londra.

În capitala Angliei a stat până în August, cînd s'a întors la Paris, de unde prin Octombrie a plecat din nou la Londra, iar în Decembre prin Viena s'a întors în țară.

Chestia lui Cămpineanu la Londra nu progresa de loc, fie din cauza indiferenței diplomației englese, fie din propria lui vină. El nu era un diplomat format și nu se simțea bine în saloanele englese. Vladislav Zamoyski, însoțitorul lui Cămpineanu, la 28 Iunie 1839 scria următoarele lui Czartoryski: „Cămpineanu e un timid și un om neeuropean. Ar trebui să stea aici multă vreme, ca să se învețe a trăi cu oamenii“¹.

Se poate că Zamoyski exagera lucrurile cînd se exprimă în felul cum am văzut, căci el era un nobil foarte mîndru de originea sa și un îngîmfat cum rar s'a pomenit². Totuși opinia lui Zamoyski este confirmată intru citva și de Czartoryski, care-l cunoștea foarte bine pe Cămpineanu. De exemplu la 30 Iunie 1839, răs-punzînd lui Zamoyski, prințul Adam scrie: „din toată inima îl compătinesc pe Cămpineanu; înțeleg că în marile saloane îi lip-sesc oarecare forme. Dar, la dreptul vorbind, aceste neajunsuri sînt cu totul neînsemnate față de virtuțile lui adevărate. Mulțămim lui Dumnezeu că noi încă sîntem în stare să judecăm pe om după valorile lui înterioare. Trebuie numai decît de stăruit ca

¹ Zamoyski, *o. c.*, IV, p. 87.

² A. A. D. din Varșovia, no. 870.

să nu se întoarcă cu mâinile goale la ai săi¹. Pentru realizarea planurilor lui Czartoryski, căpătarea ajutorului dorit de Cimpineanu din partea Guvernului engles era de mare importanță. De aceea la 8 Iulie 1839 prințul scrie din nou lui Zamoyski: „regret foarte mult că treburile lui Cimpineanu merg așa de greu înainte. Trebuie menționat că el este șeful partidului anti-rusesc, că a încercat această călătorie înfruntând cele mai mari greutateți, expunându-se miniei Voevodului (Ghica) și Rușilor, că l-au trimis cei mai de samă fruntași ai partidului patriotic ca pe reprezentantul lor. Dacă s'ar întâmpla ca misiunea lui să nu-și ajungă scopul, Moldova și Muntenia și-ar spune că de la Guvernele Angliei și Franciei nu se poate nimic căpăta, că nu se interesează de acei cari se adresează lor și că de nevoie trebuie să suporte jugul rusesc, căci acesta este singurul ce se vede prin faptele sale. Aceasta ar fi o stare de plins a călătoriei sărmanului Cimpineanu în acele țeri unde de departe credea că va găsi salvarea, dar unde a plecat numai pentru peirea sa și pentru înrăutățirea soartei patriei sale. Sper că la aceasta nu se va ajunge, însă mă tem de indiferența cu care se resolvă aici multe lucruri, căci au de resoltat altele mai importante. Aceasta însă într'adevăr nu este fără însemnătate, dar chiar în prezent este importantă. Ce poate fi mai important decît să se slăbească influența și puterea Rusiei și să se întărească puterea Porții? Și iată că atît una, cit și cealaltă, în cazul de față depinde de felul cum va fi tratată chestia lui Cimpineanu, de succesul sau nesuccesul lui în Apus“².

Din nenorocire, toate stăruințele lui Zamoyski și Czartoryski n'au ajutat la nimica. Lordul Palmerston l-a purtat pe Cimpineanu numai cu vorba, și acesta a trebuit deci să se întoarcă în țară așa cum a plecat. Din potrivă, la înapoiere îl așteptau surprize neplăcute. În Decembrie 1839, cînd a trecut granița, a fost arestat și închis de autoritățile rusești. A stat în închisoare pînă în April 1841, cînd, în urma intervenției personale a Țarului, a fost eliberat și numit, de către generalul Duhamel, ministru de Finanțe. Astfel Cimpineanu a renunțat la lupta împotriva influenței rusești.

De nesuccesul și arestarea lui Cimpineanu poate mai mult s'au

¹ Zamoyski, o. c., p. 88.

² *Ibid.*, p. 91.

intristat cercurile emigrației polone, dar în special Czartoryski, care, precum am văzut, punea mari speranțe în succesul naționaliștilor români. De acum în legătură cu arestarea lui Cimpineanu circulau printre Poloni diferite zvonuri. La 15 Februar 1840 gazeta „Trzeci Maj“, scria că „este vorba de descoperirea unor societăți secrete care aveau de scop înnoirea vechiului regat al Daciei prin unirea supt o singură stăpânire a celor două principate românești: Moldova și Muntenia. Voevodul Ghica a căpătat de la Poartă două firmane: unul pentru distrugerea completă a acestor societăți, iar al doilea relativ la colonelul Cimpineanu“, care, pe baza unor presupuneri, fiind socotit conducătorul acestor societăți, a fost condamnat la expulsare din țară încă pe cînd era la Londra.

Oricare ar fi fost adevărul nesuccesului și condamnării lui Cimpineanu, un fapt a rămas sigur: că, în urma nenorocoasei lui călătorii, partidul antirusesc din Principatele românești a amuțit complet o vreme. Franța și Anglia s'au arătat indiferente față de propunerile naționaliștilor români, iar, ca urmare, — Rusia a rămas atotputernică. Dar după cele întimplute Moscova a început să fie mai prevăzătoare. Poziția rusească știa perfect de bine cine sînt principalii vinovați. În afară de denunțurile căpătate pe cale particulară, din timp în timp se prindeau agenți poloni, de la cari știa să scoată toate amănuntele. Astfel, în 1841, în județul Cahul, din Basarabia, a fost capturat Iosef Zeliński, un agent al emigrației polone, care, după ce a stat un timp în Moldova, era trimis în propagandă în Polonia. De la acesta autoritățile rusești au aflat multe amănunte despre activitatea Polonilor în Principatele românești¹.

Cu toate aceste evidente nesuccese, prințul Czartoryski nu vroia să renunțe la planurile sale. În 1841 a trimis din nou la Iași, București și în Serbia pe Lyszczyński (Lyncz), sfătuiindu-l să convingă pe Sturdza de însemnătatea mare ce ar avea-o un tratat de alianță cu Polonia, iar lui Cimpineanu să-i exprime compătimire sinceră și încredere în victoria finală. Din nenorocire nici misiunea lui Lyszczyński n'a adus rezultatul dorit. Czartoryski însă nici acuma n'a dat înapoi. În Maiu 1842 a trimis la București pe Ludovic Zwieszkowski (Le Noir), cu misiunea de-a convinge pe Ro-

¹ A. A. D. (Komisja Śledcza), no. 281, din Iulie 1841.

mini de intenția curată a lui Czastoryski în crearea unei Dacii unitare. Dar și acest emisar s'a întors cu minile goale¹. Partidul antirusesc din Muntenia aproape nu exista, întru cât am văzut că din Aprilie 1842 și Cimpineanu a renunțat la lupta împotriva Rusiei. Și doar nu din vina ori slăbiciunea lui: Rominii aveau minile legate.

Pe de altă parte, evenimentele întâmplate în Balcani au întărit poziția Rusiei în Principatele românești, unde de asemeni situația politică s'a schimbat, în urma intervenției autorităților rusești. Despre aceste schimbări, petrecute în Principatele românești, gazeta „Trzeci Mai“ de la 15 April 1843 scrie următoarele: „*Alegerea noului Voevod în Muntenia în locul principelui Ghica, detronat în anul trecut.* Cine era prințul Ghica? O creatură moscovită, de caracter slab, lipsit de calități, a trebuit numai decît să se supuie influenței Moscovei, și doar prin intrigile moscovite a fost detronat. Prințul Bibescu, ales azi, de asemeni prin influențele Moscovei, a căpătat majoritatea voturilor în alegere. Calitățile lui personale nu prevestesc mare activitate, și e foarte probabil că starea internă a Munteniei nu va suferi niciun fel de schimbare; căci doar această schimbare va da loc la noi rivalități și lupte între boierii munteni, dintre cari majoritatea aleargă după demnitatea de Voevod. Moscova li s'a arătat atotputernică, care dispune după plac de tron, și doar toți dușmanii noului Voevod, adecă toți magnații, se vor răpezi la Petersburg să capete noi favoruri și să pregătească intrigi împotriva noului Voevod. Din această cauză dese ori sentimentul național se distruge, se formează facțiuni, se întinde dușmănia, se strică obiceiurile, se destramă administrația țerii, toate îmbunătățirile, toate înprospătările de forțe și reserve ajung cu neputință,—cu un cuvînt acțiunea ocupației crește“.

Articolul de mai sus descrie foarte bine situația internă din Muntenia. Din el putem extrage următoarele concluzii cu caracter politic extern: 1) în primul rînd slăbirea influenței politice a lui Czastoryski printre Romini și 2) intenția ascunsă a Rusiei de a anexa Muntenia. Știm din altă parte că Rusia se gîndia serios la anexarea Principatelor românești, dar, pentru ca să poată executa acest plan mai ușor, pregătia mai întăiu unirea Moldovei și Mun-

¹ Handelsman, *o. c.*, p. 213.

teniei într'o singură țară, supt un singur stăpînitor. Această nouă țară avea să poarte numele de „Regatul Daciei“, pusă sub dominația prințului de Leuchtenberg, ginerele lui Nicolae I-ii¹.

Dar tocmai acum, cînd planurile rusești erau mai aproape de realizare, iar influența monarhiștilor poloni scăzuse aproape complet în Principatele românești, a intervenit o nouă întorsătură în politica internațională, care inversa rolurile celor doi concurenți. Tocmai acum chestia orientală devenise din nou actuală. Neînțelegerile dintre Tripla Alianță (Rusia, Austria și Prusia) și Franța și Anglia deveniseră foarte aprinse. Czartoryski voia să se folosească de această împrejurare și el pregăti noi emisari pentru Principatele românești², însă de data aceasta numai în Moldova, fiindcă în Muntenia era prea proaspăt eșecul suferit.

Planurile lui Czartoryski în Moldova erau sprijinite și de tineretul românesc care-și continua studiile la Paris, căci se știe până pe la 1846 foarte mulți fii de boieri își făceau studiile în Franța. Aceștia aveau organizațiile lor literare și politice, cu ajutorul cărora veniau în contact cu intelectualitatea franceză, dar mai ales cu emigrația polonă. În stringerea legăturilor de prietenie dintre Romîni și Poloni a jucat mare rol poetul Lamartine, care era președintele societății literare franceze-romine și un mare prieten al Polonilor.

Această apropiere dintre Romîni și Poloni nu li convenia Rușilor; de aceea au căutat să se opuiă. Pe la sfîrșitul anului 1846 ei au deschis la Petersburg o academie specială pentru Romîni, iar în schimb s'au închis școlile și gazetele din Moldova. Tineretul român nu mai avea dreptul să meargă la studii în Franța, iar cei cari plecau pierdeau dreptul la demnități³.

Aceste măsuri erau piedeci mari nu numai pentru Romîni, dar și pentru Poloni, cărora li se închidea drumul unei apropieri directe cu conducătorii romîni. Dar cu toate acestea Czartoryski și cei cari îl încunjurau mai trăgeau nădejde că în Principatele nord-dunărene vor găsi ajutorul necesar pentru restaurarea Polo-

¹ Ziarul *Trzeci Maj* de la 28 Iunie 1845.

² La 8 August 1845 Iosef Purycki scria lui Zamoyski că pleacă în Moldova cu însărcinări speciale. Vezi Zamoyski, *o. c.*, p. 372.

³ Ziarul *Trzeci Maj* de la 30 Ianuar 1847 și P. P. Panaitescu, *o. c.* (raportul lui Ghica către Poartă).

niei. În Martie 1846 Cracovia fusese lipsită de libertate, iar Czartoryski socotia că Franța și Anglia nu vor lăsa să se complice chestiunea orientală, fiindcă erau semne serioase că Rusia avea de gând să anexeze regatul Varșoviei și Principatele românești¹. În cercurile polone din Paris se știa că la începutul anului 1847 un corp puternic al armatelor rusești se apropia de granițele galiciene și se spunea că „intențiile Rusiei asupra Turciei de multă vreme nu mai sînt o taină, iar provinciile dunărene n'ar fi în stare în momentul acesta să se opuié Rusiei. Întărindu-le ar fi foarte potrivit, căci Moldova și Muntenia ar ajunge ușor o pradă a Muscalilor“².

În Principatele românești însă simpatia în sferile conducătoare era de partea Rusiei. Cei doi Domni, numiți cu ajutorul Rusiei, credeau cu tot sufletul în ea. Domnul Moldovei, întimpinînd la Iași pe generalul Duhamel, ar fi spus următoarele cuvinte: „A venit timpul ca Rusia să fie foarte mare, iar religia ortodoxă să fie atotputernică, Austria va peri dimpreună cu alte țeri europene“³. Într'adevăr, în acea vreme religia încă juca un rol mare în apropierea dintre popoare.

În asemenea atmosferă, se înțelege că misiunea agenților poloni printre Romîni era foarte anevoioasă. Față de aceste greutăți, agenții prințului Czartoryski, cari cunoșteau bine relațiile din țerile românești, precum erau: Woronicz, Czajkowski, Zwierkowski, Bystrzynowski, dimpreună cu represintantul Romînilor, Golescu, au alcătuit un nou plan de activitate⁴. Amănunte asupra acestui plan nu avem, însă din știrile ajunse până la noi înțelegem că el n'a putut fi adus la îndeplinire. El prîvia în primul rînd în-păcarea Polonilor pe teritoriul României.

Iată dar cită stăruință își dădea Czartoryski pentru a avea Principatele românești de partea sa.

IV.

Pe măsură ce influența partidului monarhic în Principatele românești scădea, creștea simpatia față de partidul democratic polon. În special se poate vedea aceasta în Moldova, unde

¹ Ziarul *Trzeci Maj* de la 30 Ianuar 1847.

² *Ibid.*

³ A. A. D., No. 121, fol. 162-163 (Kan. Nam.).

⁴ Stanislaw Zukasik, *Ramunja a Palska w XIX wieku*, Cracovia 1929, p. 28.

majoritatea Polonilor erau democrați. Numai în Iași erau peste cinci sute de Poloni¹. Mulți erau așezați pe la sate, prin orașele din Moldova, dar mai ales în Basarabia. Frații Porciński și Ciński erau conducătorii democraților poloni din Basarabia. În Moldova însă cel mai radical și mai infocat democrat era Faustyn Filanowicz, care supt numele de Moston a venit la Iași în 1841². În același an a fost ales conducătorul suprem al partidului democratic polon din Moldova, și imediat s'a apucat foarte energic de lucru. A cutreierat toată Moldova, adunând aderenți pentru înjgheburarea unui corp legionar polon. Pe la sfârșitul anului 1842 el a reușit să puie bazele unei „legiuni de Sud polone“, supt comanda lui Ion Loga³.

Dar, fiindcă Filanowicz era prea aspru cu cei în subordine, pedepsind cu moartea pentru cea mai mică vină, în 1844 a fost înlocuit prin Teofil Wiśniowski. La 1846 a plecat în misiune în Polonia, însă acolo a fost prins și executat. În locul lui din a fost ales Filanowicz, care pretutindeni apare supt numele de Fustin. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Cu aceiași infocare a început Filanowicz din nou să organizeze pe Poloni. Îi venia foarte ușor să acționeze în Moldova, căci se bucura de multă simpatie printre Moldoveni. De aceea i-a venit ușor să reorganizeze „legiunea de Sud polonă“, unde a atras nu numai Poloni, dar și Moldoveni⁴. Legionarii erau instruiți și pregătiți să intre în Galiția la izbucnirea revoluției⁵. Această legiune avea vre-o treizeci de ofițeri, dintre cari mai activi erau: L. Cwek, Karol Gelal-Mankowski, Lukasz, Gilarje, Ksieżopolški, Kamiński, A. Gromowski, J. Gurecki, N. Śliwiński, Ipolit Legro, Kowalski, Osin Wkodarski, Alexandrowicz, Lackowski, Makowski, Rybczyński, Mroczkowski, Golebicki, Gybulski, Chrzanowski, Bartoszewski, Ptaszyński, Myszakowski, frații Lukasziewicz, A. Pacyński, J. Loga, A. Zagurski, etc.

Manevrele lor, precum și desele adunări, au dat de bănuit poliției rusești din Moldova, și, cu citeva zile înainte de a trece în Galiția, în satul Lopătari (jud. Bacău) a fost descoperit statul lor

¹ P. P. Panaitescu, *o. c.* (raportul lui Butkiewicz de la 10 Maiu 1848).

² A. A. D., No. 729 de la 13/25, IX, 1849 (K. Śl.).

³ Handelsman, *Les Polonais*, p. 215.

⁴ Ac. Rom., ms. 1030, pp. 3 și 143.

⁵ A. A. D., *l. c.*

major. Parte dintre ofițeri au fugit, iar parte au fost arestați; prin aceasta însă s'a pus capăt „legiunii de Sud polone“¹. Mulți dintre legionarii au plecat în Ardeal, unde s'au înscris ca voluntari în armata generalului Bem². Dar, odată cu împrăștierea legiunii polone, poliția rusească a început să supravegheze orice mișcare a Polonilor, astfel că, odată cu anul 1848, a fost stinsă și activitatea democrațiilor poloni în Moldova.

V.

După alipirea Cracoviei (1846), pregătirile tot mai vădite ale Rusiei pentru un războiu general prevestiau mari schimbări în politica orientală. Față de așteptarea evenimentelor ce puteau să survină, Czartoryski a crezut, un moment, că va putea uni pe toți Polonii din Principatele românești, dar mai ales pe cei din Moldova, care se prezenta ca un punct central în operațiile emigrației polone. Vroia ca în fața scopului suprem să convingă pe toți Polonii să renunțe un moment la deosebirile de ideologie politică. Cu acest gând Czartoryski a pregătit noi emisari pentru Moldova.

Am arătat chiar mai sus că partidul monarhic de supt conducerea lui Czartoryski era destul de slab reprezentat în Moldova și se bucura de foarte puțină simpatie printre populația locală. Este adevărat că aceștia lucrau mai sistematic decât democrații și aveau bani mai mulți și oameni bine pregătiți. În afară de câțiva aderenți printre Polonii din Moldova, monarhiștii aveau o agenție permanentă în Tulcea, supt conducerea lui Puławski (Ahmed-beiu Tatarul), care la rîndul său era supt ordinele directe ale lui Mihail Czajkowski de la Constantinopol. Aceștia căutau să informeze centrul partidului din Paris despre mișcările politice din Moldova și în general din Orient. Dar Czartoryski avea nevoie să cîștige simpatiile unei părți din populația Moldovei, așa cel puțin cum avuse în Muntenia. De aceia din timp în timp trimetea emisari speciali.

Am văzut pe câțiva din ei. În Ianuar 1845 a fost trimis cu instrucții speciale la Cazacii dunăreni Anton Iliński, care a fost arestat de poliția rusească. Al doilea agent, care de altfel s'a ară-

¹ A. A. D., I. c, no. 778.

² *Ibid.*

tat foarte puțin capabil, a fost Mihail Budzyński, — vărul lui Anton Iliński. Acesta a fost în două rânduri în Moldova: odată în Septembrie-December 1845 și a doua oară în 1846.

Despre prima călătorie a lui Budzyński nu avem știri precise. A doua oară însă, Czartoryski fiind informat de izbucnirea revoltei în Cracovia și de pregătirile democraților, l-a trimis pe Budzyński să aștepte „dacă în caz de nevoie Poloniei ar putea conta pe Cazaci, iar, în al doilea rând, să intre în Moldova și să oprească năvălirea nepotrivită a Polonilor în Galiția”¹, adică să încerce o împăcare a Polonilor din Moldova. Dar Budzyński nu era pregătit și nu avea darul să îndeplinească o așa de mare misiune. Stăruințele lui au înăsprit numai raporturile dintre Polonii din Moldova. Din această cauză a fost rechemat răpede la Paris (Mart 1847).

Astfel nici această dorință a lui Czartoryski nu a putut fi adusă la îndeplinire. Nu a renunțat însă la activitate, ci și-a întors privirile în altă parte.

Era acum în ajunul marilor revolte din anul 1848. În Ardeal, României, în frunte cu Avram Iancu, luptau împotriva Ungurilor. La fel luptau Sirbii, în frunte cu Jelasich. Prințul Adam Czartoryski, care s'a fost convins că în Principatele românești din cauza Rusiei nu poate face nimica, și-a îndreptat planurile în Ungaria. Revoluția din 1848, care pe neașteptate a izbucnit în aceste părți, era o operă a Polonilor. Ei au contribuit în primul rând la aceasta. Văzând însă că României și Sirbii luptă pe socoteala lor împotriva Ungurilor, după întoarcerea lui Mihail Budzyński din Moldova, Czartoryski a pregătit o nouă echipă de agenți, cu destinații diferite. Pe Wincenty Budzyński l-a trimis în Serbia și Muntenia, iar pe Ian Woronicz și maiorul Bystrzynowski în Serbia și București, cu însărcinarea să influențeze asupra partizanilor lui Jelasich și Iancu ca să împace pe aceștia din urmă cu Ungurii și toți să se îndrepte împotriva Austriei.

Știm cu toții cum s'a terminat revoluția de la 1848. Czartoryski, dinpreună cu partidul său, a trebuit să mai înscrie un nesucces. Dar nici de data aceasta n'a depus armele, căci cauza pentru care lupta li împropăta mereu forțele.

¹ M. Budzyński, o. c., I, pp. 423-5.

VI.

De și planurile urmărite de emigrația polonă în Principatele românești între anii 1831 și 1848 nu au fost realizate, totuși urmele stăruințelor lor au rămas. Dacă aceste planuri n'au reușit, aceasta nu se datorește poporului românesc, care în acea vreme nu dispunea singur de acțiunile sale, ci de complicațiile evenimentelor politice asupra cărora domina puterea Triplei Alianțe și în mina cărora se afla soarta poporului polon. Deci Rominii s'ar fi bucurat de libertate și independență tot atît ca și Polonii dacă vremurile li-ar fi permis. Dar nu era în puterea lor aceasta, și nici în cea a Polonilor.

Înfluența emigrației polone asupra spiritului de libertate și independență al Romînilor trebuie privită prin prisma propagandei celor două partide polone: democratic și monarhic. Din cele de mai sus observăm că propaganda monarhică polonă a fost mai puternică și mai cu folos făcută în Muntenia decît în Moldova. Afară de aceasta monarhiștii se mărgineau să propage ideile lor numai în sferile conducătoare, printre lumea mare a aristocrației românești, care mai târziu a fost chemată să conducă destinele Principatelor. Din potrivă, democrații căutau să ajungă în contact cu marea masă a poporului românesc, pe care-l educau în sensul doctrinei lor, și aceasta aproape numai în Moldova.

Iată dar cari sînt cei doi poli ai propagandei emigrației polone printre Romîni. De sigur, dacă vremurile ar fi dat prilejul, am fi văzut că propaganda democraților prinsese mult mai bine decît cea aristocratică; însă, precum am arătat, marea aristocrație românească, care a avut un mai strîns contact cu aristocrația polonă, fiind chemată să conducă destinele țerii, și-a manifestat mai mult simpatie pentru ideile și influența partidului aristocratic-monarhic decît pentru democrați, cu cari nu avuse contact.

Influența aceasta o putem deci resuma în următoarele puncte:

1. De la emigrația polonă conducătorii romîni au deprins în mare parte să fie mai mult naționaliști decît democrați, să iubească mai mult țara decît pe țeran.

2. Polonii, cari totdeauna confundau chestiunea Poloniei cu aceea a României și a Ungariei, au căutat de la început să puie în discuție situația Principatelor românești în fața forurilor europene. Era în interesul Polonilor ca Europa să aflu adevărul

despre Romîni, iar, apărindu-î împotriva influenței rusești, căutau să se apropie de ei și să-î facă aliați. Presa polonă din Paris nu scăpa nicio ocazie să nu scrie despre vechile legături de prietenie ce existau între Romîni și Poloni ¹.

S'a început în felul acesta o propagandă întinsă în presa europeană pentru smulgerea Principatelor românești de sub influența rusească. Au început să apară diferite cărți și broșuri anonime care apărau libertatea poporului românesc împotriva imperialismului rusesc ². Astfel că pe această cale Europa degrabă a făcut cunoștință cu existența poporului românesc. Oamenii politici romîni, ca Eliad Rădulescu, Cimpineanu, Golești, Brătienii, Rosetti și alții, erau mereu în contact cu emigrația polonă, careia îi dădeau informații precise despre starea politică și economică a poporului romîn. Deci emigrației polone îi datorim în parte împrejurarea că am putut fi cunoscuți mai de vreme de lumea europeană, care a putut grăbi procesul evoluției istorice a României.

3. Asupra unirii Moldovei și Munteniei Polonii au avut partea lor de influență. Prințul Czartoryski nu odată căuta să convingă pe Romîni de necesitatea și însemnătatea unică a celor două Principate românești. Dar mai mult au contribuit Polonii la darea unui caracter monarhic țerii românești, ceea ce corespundea mai bine cu tradiția și cerința poporului nostru. Cum la alegerea monarhului totdeauna s'ar fi iscat certuri între boieri, Czartoryski li-a dat ideea să se gîndească la un principe dintr'o Casă domnitoare străină ³.

Iată dar care sînt punctele principale ale influenței emigrației polone asupra Romînilor.

T. Holban.

O hotarnică în jurul Tîrgului-Frumos (1796)

Acum mulți ani, am tipărit în *Memoriile Academiei Romîne hotarnica* vechii așezări a Tîrgului Frumos. De cîtva timp am între hîrtiile ce mi s'au dăruit actul următor, o hotarnică din 1796 pri-

¹ Gazeta „Trzeci Maj” publică de la început o istorie complectă a relațiilor romîno-polone.

² Așa au fost: *Poids de la Moldovalachie dans la question d'Orient*, par M. de M. Oxxx, *avent diplomatique*, Paris 1838; *Dernières intrigues de la Russie en Moldavie et en Valachie*, Paris 1838, etc.

³ Handelsman, *Les Polonais*, p. 208.

vitoare la moșiile din împrejurimi, ale Tîrgului, ale mănăstirii Sfintului Spiridon, de la Matei-Vodă Ghica, ale Dădeștilor, posesiunea Elenei Buhuș, ale Muntenilor lui Dumitrachi Jora și ale Bisericii de Piatră, „siliște“ atîrnătoare de Prigoreni Neculceștilor, cari apar ca împetricinați.

Căci această regiune, cu „podîșul“ ei, cu „văiegele“ ei, străbătută de drumuri ca al Cotnariului, al Pîrjolitei, cel de la Strungă, pe malurile apei Sîrca, unde s'a dat lupta dintre Vasile-Vodă Lupu și Gheorghe Ștefan, e moșia lui Ion Neculce, despre ale cării gîlcevi de hotar cu Bărboiu Sturza, căruia Mihai-Vodă Racoviță îi dăruise pămînturi lîngă Tîrgul Frumos, se și vorbește în această hotarnică.

Aceasta adaugă la interesul documentului.

N. Iorga.

Din porunca Măriei Sali prè-înnălțatului Domnului nostru Alicsandru Ioan Calimah Vvd. cu luminată carti Innălțimei Sali din 96, lun. 6, fiind rînduiț ca sâ facim cercetari marginilor pin prejur a moșiei Tărgului Frumos, cari este dată danie de Domnul Matei Ghica Vvd. mînăstirii Sfintului Spiridon din Eș, și, dacă de cătră vre-o moșie di prin prejur vom afla vre o înpresurari în moșiea mînăstirii, să îndreptăm acè înpresurari și să punem și pietri hotară pe la locurile ci vor fi fost, și cum vor fi lipsind, mergând la fața locului, am străns oameni mai bătrăni, Petre bacal ot Tărgul Frumos, Ion Dragomir ot [tam], Ștefan Buh., ruptaș ot [tam], Ac-sinti șatar ot [tam], Ion Gologan ot [tam] și preut Ioniți ot [tani], gineri preutului Mihai, tij ot Tărgul Frumos, Ștefan Țimirașu ot Prigoreni, de 98 ani, cari arată în suretu de hotarnica mînăstirei că acest Ștefan Țimirașu a fost și la hotărătura ci au făcut răpt. Mihălachi Sturza Pah. și cu răpt. Alicsandru Neculce armaș moșii mînăstirii, i Toader Rotariu ot Prigoreni, Vasile Gănscă ot [tam], undi fiind și din parte mînăstiri vechil Costandin Bejan ot Tărgul Frumos, am cerut să ni arăti scrisori ci va fi având mînăstire, și ni-au arătat un suret di pi hotarnica răps. Mihălachi Sturza Pah. și Alicsandru Neculce armaș, din 7263, ci sint păr acum 41 ani, cari suret esti posleduit de d-lui Vist. Lascarachi Roset și de răpst. Logft. Ioan Cant., și un hrisov de întăritură pi această hotarnică de la Domnul Matei Ghica Vvd., tot de la aceiaș vremi, și, făcând hartă de stare locului și a moșiilor, întăiu am început din capul moșiei mînăstirii din gös, cel de spre Răsărit, di spre moșia Pri-

goreniilor a dum. Spatr. Vasile Neculce, din niști sărături din malul iazului mon. Hangului, ci esti în părau Bahluețu și părau Criveștilor și apa Plotonița, care sărături sint supt slova *a*), fiindcă de la acest loc arată începere hotărătorei ce au făcut și numiții de mai sus rânduți boieri. Undi fiind și din parte dums. Spatr. Vasile Neculce vechil Vasili Grecul, dascalu, ni-au arătat un ispisoc de întăritură de la Domnul Grigorii Ghica Vvd. din 7241, Dechmv. 20, ci sint păr acum 63 ani, în cari și adeveriazi ispisocu de daniia a Domnului Mihai Racoviță Vvd. și arată anumi și sămnii dispărătoare întri moșie mînăstirii și întri o parti de loc di danie ci o ari d. Spatr. Vasile Neculce, cari parti esti tot din trupu moșii mînăstiri alătore di spre Răsărit, și hotărătă de cătră moșiea mînăstirii și lipită lângă moșiea dumisale Spătarului, Prigoreniilor. De la aceste sărături slova *a*) să începi capul moșiei mînăstirii din ȝos, de spre Amiazăzi, marginii moșiei cei de spre Răsărit, și mergi în sus spre Mieziinoapti alătore cu locul de daniia a dums. Spatr. Vasile Neculce, de la sărături la o movilă în dambu di-asupra sărăturilor, slova *b*), și apoi la altă movilă ci este în culme dialului, pisti drumul Eșului, slova *f*), și di acolo tot culme dialului în sus spre Mieziinoapti din movilă în movilă, cari movili caută tot una într'alta, păr la o movilă mai mari, slova *gh*), ci esti di-asupra unor văițe ci să scurgu spre păraul Sirca; di la această movilă apoi la vali, pi un piscușor, pintre aceste văiți tot în spre Mieziinoapte, la o puiatră mari, slova *a*), ci să chiamă la Popa Mort; cari piatră s'au găsit ȝos, scoasă lângă un drum ci mergi di la Sirca la Tărgul Frumos, din ȝos de drum di spre Răsărit și în margine șesului păraului și în potriiva moviilor de la slova *gh*) și în potriiva piscușorului dintre văiți. La această piatră ci să chiamă la Popa Mort să împreună capul hotarului din sus a moșii tărgului cu hotaru coastilor din ȝos a moșii Dudeștii a dums. Stolcs. Eleonii Buhușoai. Și de unde să începi di spre moșiea dums. Spatr. Vasile Neculce hotaru moșii mînăstirii din capul moșii din ȝos de la sărături, slova *a*), și pără în capul moșii mînăstiri din sus, la piatra slova *d*), undi să chiamă la Popa Mort, și să împreună cu hotaru Dudeștilor, întri hotaru moșii mînăstiri și între hotaru locului de danie a dums. Spatr. Vasile Neculce nu s'au găsit nimic înpresurari, urmându-să stăpănirili de cătră amândoi părtili, întocmai după cum arată sămnii și în suretu de hotarnică a mînăstirii, și în ispisocu pe locu de danie a dum. Spatr. Vasile Ne-

culce. De la această piatră unde să chiamă la Popa Mort, slova *d*), rămăni moșiea dums. Spatr. Vasili Neculce și purcede hotaru moșii mînăstirii spre Apus, alătore cu hotaru Dădeștilor, adică capul de spre Miazănoapte a moșii monăstirii cu coastili moșii Dădeștilor la dial, la movilă în dial di-asupra, lângă un drum ci mergi de la Sirca la Costești, slova *e*). Unde fiind din parte dum. Stolcs. Bubușoae vechil Zahariia vătavu din Dădești, au arătat că așa li mergi hotaru și că la acè movilă, slova *e*), esti și piatră, dar, acum, fiind iarba mari, nu s'au putut găsi, vechilul monăstirii și cu căț au fost față au arătat că așa esti hotaru, și că esti și piatră acolo, undi acum nu s'au putut găsi. De la movilă tot spre Apus, alătore cu drumul ci mergi de la Sirca la Costești, altă piatră, slova *j*, lângă drumū, cari piatră s'au găsit acum vechi și dispărțitoari coastilor moșiei Dădeștilor di cătră capul din sus di spre Miazănoapte a moșii monastirii, cum au arătat toț că și piatra din urmă di la movila slova *e* iarăși asămine esti dispărțitoari. La piatra slova *j* am mai găsit și o piatră pusă în curmezișu, și aici d. Sădr. Dumitrache Jora au arătat că să împreună hotaru moșii mînăstirii cu hotaru moșii dums. Muntenii, ci sint tot din trupul moșii mînăstirii. Vechilul monastirii au zis că nu să împreună hotarali la această piatră slova *j*), ci înnainti, undi împreunădu-să hotaru moșii mînăstirii cu hotaru moșii Muntenilor, trebue, lăsind pe Dădești, să purciadă moșiea mînăstirii alătore cu moșie Muntenii, pe drumul Cotnariilor în ģos, cum arată și suretu de hotarnica monastirii, zicând atât vechilul mînăstirii, cum și Zahariea, vătavu di Dădești, și toț ceialalti că în drumu Cotnariului, undi să împreună hotaru moșii mînăstirii cu hotaru moșii Muntenilor, au fost și piatra cari era în curmezișul celoralalti pietri, ci sănt păn capul moșii mănăstirii și pin coastili moșii Dădeștilor, dar, de cătăva vremi, nu să știi cini ar fi scos-o de la piatra slova *d*) păr la pietrele slova *j*. Pin capul moșiei mînăstirii di spre Miazănoapte di cătră coastile din ģos a moșiei Dădeștilor, iarăș nu s'au găsit nicio înpresurari. Iar de la piatra slova *j*, undi mai esti și altă piatră mai noi, în curmeziș, și zici d. Sădr. Jora că să împreună moșiea mînăstirii cu moșiea dum. Muntenii, și păr în drumul Cotnariului, undi au arătat toț că au fost piatră și că acolo să împreună hotaru moșiei mînăstirii cu moșiea Muntenii, născând pricina, întâi am făcut măsură curmeziști de la pietrili slova *j* pără într'o săpătură mai vechi și mai adăncă

de drum, în drumu Cotnariului, și am găsit 315 stânjeni. Apoi am cerut la d. Sădr. Jora ca să ni arăți cu ce dovadă zici dumnealui că să împreună hotărâli la pietrili slova *j*. Și ni-au arătat o mărturie hotarnică iscălită de Medlr. Caracaș, din 1784, ci sint păr acum 12 ani, care arată că, fiind rânduit din poruncă domniască ca să hotarască moșia Muntenii, mergând au hotărât după o hotarnică vechi a Muntenilor, făcută de răps. Sandu Sturza Logft., fiind la acè vremi Ban, și au aflat din niște oameni bătrâni, Zahariea Cirde și alții, cum că drumul Cotnariului mai înaintea au umblat pi acolo undi este slova *j* și doi pietri, apoi, nemulțămindu-să vechilul mînăstiri, au dat mărturie cu arătari pre largu de toati și parte de stare locului răposatului Banului Mihălachi Jora, ca să să hotărască de către luminatul Divan. Ni-au mai arătat d. Sădr. Jora și altă mărturie, iscălită de Costandin Perjuț, Vorc. de Poartă, în urma mărturiei Medc. Caracaș, tot din 1784, Noemv., cari arată că, după judecata ci au avut răps. Ban Mihălachi Jora cu vechilul mînăstirii Sf-lui Spiridon la Divan, însuș veliții boieri de la acè vremi, văzind harta tot cu colțuri, au tras linie și l-au rânduit cu carte domnească ca să pue pietri hotară după acè linie, și, așa puind petrile, vini la acela loc undi sint acum 2 pietri, slova *j*. Am cerut la d. Sădr. Jora ca să ni arăți și hotarnica vechi a Muntenilor, și ni-au arătat și acè hotarnică, iscălită de răps. Sandu Sturza Logft., fiind la acè vremi Ban, din 7228, Avt. 17, ci sint păr acum 726 ani, și carte gospod ci i s'a fost scris să hotărască numitu boeriu, și ni-au arătat și hrisov de întăritură din 7228, Avt. 20, cari întărește după hotarnica răposatului Sandu Sturza Logf. În hotarnica răposatului Sandu Sturza Logf. arată că întâi au pus o piatră în piscu dialului cu curmătura, di-asupra unui izvor, slova *e*), apoi în capul moșii Muntenilor, din ġos, di spre Amiazizi, lângă părăul Criveștilor au pus altă piatră, cari acum nu s'au găsit, ci s'au găsit dou pietri, slova *l*), cari arată în mărturie Perjuțului Vorc. de Poartă că la hotărătura ci au făcut li-ar fi pus iel di la piatra slova *c* spre Răsărit pe din ġos de moara Vist. Lucăi, fiind în vreme aceia și Muntenii a Vist. Lucăi, care moară esti în părău Bahluțului și pisti Bahluțu și pi din ġosu de țintirimu Muntenilor, slova *u*), cum mergi un rând de pământuri în lungu, slova *i*), cum s'au găsit capitili pământurilor, și de acolo în sus spre Amiazinoapte, pe hat, la movila mare, slova *n*), de la

Movila mari spre Răsărit, lângă drumul Cotnarului, arată că au pus piatră hotar, cari s'au găsit și acum, slova *h*), și de la slova *f*) drumu Cotnarului în sus păra în hotaru Dădeștilor, undi iarăși arată că au pus piatră hotar, și păr undi să împreună hotarul Muntenilor cu hotaru Dădeștilor mergu Muntenii tot alătore cu moșiea mînăstiri. Apoi de acolo arată cum au hotărât capul di sus a moșiei Muntenilor di cătră coastele di ȝos a moșiei Dădeștilor și coasteli di spre Apus a moșiei Muntenilor di cătră altă moșii păr ci mergi iar în capul moșiei Muntenilor, din ȝos di spre Amiazăzi, la părăul Criveștilor. Am cerut la dumnealui Sărd. Jora de ni-au arătat și ispisocul de danii, fiindcă și Muntenii au fost tot din trupul moșii mînăstirii, ca să videm cum arată sămnnile Muntenilor, și ni-au arătat ispisocul Domnului Costandin Duca Vvd., din 7211, Săpv. 26, ci sint păra acum 93 ani, în cari arată numai că s'au (*sic*) Muntenii di lângă Tărgul Frumos, fiind loc domnesc, l-au dat danii lui Dumitrașcu Mavrodin Vist., dar sămni nu arată de undi și păr undi. Ni-au mai arătat d. Sărd. Jora și alti ispisoci di întăritură după ispisocu di mai sus pominit, fără a pomeni de sămni ceva, din 7267, Iuni 5, ci sint păr acuma 37 ani. Ni-au mai arătat dumlui Sărd. Jora o carte domniască de la Domnul Ioan Theodor, în cari arată că însuș răps. Mihălachi Sturza Pahr. ar fi mărturisit înaintea Domnii Sali că la hotărătura ci au făcut moșii mănăstirii, nefiind scrisorile Muntenilor față, ar fi făcut înpresurari în moșiea Munteni și, cum aciastă carti mai sus pominită pi hotarnica mănăstirii făcută de răpstu Mihălachi Sturza Pähr. acum d. Sărd. Jora o faci ră. Cari pentru ca să putem afla undi s'au făcut înpresurari în moșie Munteni de cătră hotărătura răposatului Mihălachi Sturza Pahr. am posleduit hotarnica Muntenilor ci este făcută de răps. Sandu Sturza Logf., suretu hotărnicii mănăstiri ci esti scos di pi hotarnica răps. Mihălachi Sturza Pah., care esti în urma hotărnicii răposatului Sandu Sturza în 35 ani, ca să videm undi nu pominești hotarnica răposatului Mihălachi Sturza Pahr. sămni cari li pominești hotarnica răposatului Sandu Sturza Logt. și, posleduindu-si hotarnicile amăndoî, di la movila mari, slova *n*), și păr la piatra slova *c*), din piscu dialului curmătura și di-asupra izvorului, slova *m*), hotarnica răposatului Sandu Sturza Logf. nici de rëndul de pământuri, nici de ȝintirimtu Muntenilor, nici de moara din Bahlueț a Lucăi, ci din movila mari, slova *n*), mergi în ȝos, pisti părău Bahluețului drept în piatra slova *c*), cari o arată că-i pusu de răps.

Sandu Sturza, fiind la ace vremi Ban, și aice s'au cunoscut că esti acè înpresurari ci arată carte gospod pominită că ar fi mărturisit răps. Mihalachi Sturza că au făcut, pentru că, făcând linie noi de la movila mari, slova *n*), la piatra, slova *c*), rândul de pământuri și țintirumul Muntenilor rămân în moșiea minăstiri; dar, păr la movila mari, slova *n*), întocma după cum arată hotarnica răposatului Sandul Sturza Logf. arată și suretu mănăstiri, semnili Meděr. Caracaș în mărturie sa, și Costandin Perjul Vorc. de poartă în mărturie sa adiveriază cum că drumul Cotnariului, când au hotărât răps. Sandu Sturza Logft. Muntenii, ar fi fost pi acolo și la piatra slova *j*) și că pe acela drum ar fi hotărât răps. Logft. Sandu Sturza, di la piatra ci o am pus lângă drumu Cotnariului, slova *f*), și păr în hotaru Dădeștilor, iar nu pe drumu acesta care umblă acum, și hotărătura lui Costandin Perjul Vorc. de poartă, cari o au făcut la 1784, nu mergi nici după sămnili hotarnicii Muntenilor făcută de răposatu Logft. Sandul Sturza, nici după sămnili hotarnicii mănăstirii făcută de răps. Mihălachi Sturza Pah., ci începi din capul moșii Muntenilor din ȝos, di spre Amiazizi, de lângă părău Criveștilor, undi arată că au pus doi pietri, ci s'au găsit și acum, slova *l*), una arătătoare capătului moșiei din ȝos, di cătră locul di danii ci ari dumlui Sărdr. Costachi Sturza, și una arătătoare coastilor moșii Muntenilor de spre Răsărit, di cătră coastili moșii minăstirii și mergi în sus spre Amiazănoapti, la piatra din piscu dialului cu curmătura, slova *c*), undi esti și un izvor supt slova *m*), și de acolo cam spre Răsărit, pe din ȝos de moara dum. Banului Mihălachi Luca, ci esti în Bahluețu, și pe din ȝos de țintirumu Muntenilor, slova *n*), undi arată că au pus piatră hotar, dar acum nu s'au putut găsi, fiindu dudău mari. Și de acolo spre Miazănoapti arată că au pus iarăș piatră în podiș, cari acum încă nu s'au găsit, slova *ș*), și de acole drept la piatra de lângă drumu Cotnariului, slova *z*), și de acole peste drumu Cotnariului și prin fânați, și pisti o văigă, la pietrili slova *j*), undi arată că pi acolo ar fi umblat drumu Cotnariului mai înainte. Și arată și pentru piatra ci o au găsit acolo vechi, că o au cunoscut a fi acela hotar cari pominește răposatu Sandu Sturza Logft. în hotarnica Muntenilor, că, mergând di la piatra, slova *z*), de lângă drum Cotnariului în sus, pe drumu Cotnariului păr în hotaru Dădeștilor, au pus iar piatră hotar, și lângă acè piatră vechi au pus și Perjul altă piatră, care caută în curmeziș. Dum¹ Sărdr. Jora acum ceri ca

să stăpăniască după această hotărătura a Perjului Vorc. di Poartă, cu tăria acestor dovezi pominite mai sus, dar di cătră noi nici de cum nu s'au socotit și nu s'au cunoscut a fi driaptă hotărătura Perjului. Întăi, că piatra de lângă drumu Cotnariului, slova z), ci esti pusă de răps. Sandu Sturza Logf., hotarnicul Muntenilor, nu caută liniea acolo undi mergi cu hotărătura Vorc. de Poartă Costandin Perjul la piatra, slova j), undi au mai pus și el o piatră în curmeziș și undi arată că mai înainte până acolo ar fi umblat drumul Cotnariului, ci caută drept drumul care esti acum al Cotnariului. Apoi să cunoaște mai viderat și din însuș mărturiili Medč. Caracaș și a Vornic. de Poartă Costandin Perjul că cu greșală au mers pi acolo, pi la piatra slova j), căci aceia piatră nu esti dispărțitoari moșii Muntenilor di către moșiea mînăstirii, ci esti una din pietrili vechi ci sint arătătoari linii coastilor din ģos a moșiei Dădeștilor di cătră moșiea mînăstirii, cum esti și piatra de la movilă, slova e), și piatra din colțul Muntenilor di spre Apus, slova th), ci iarăș arată linie coastilor din ģos a moșiei Dădeștilor di cătră capul moșii Muntenilor din sus, și pentru că însuș mărturiili ci au dat mărturisăsc greșala că la 1784, când au hotărăt Muntenii, au mărturisit Zahariia Cirde, om de 90 ani, că el în viața lui n'au apucat drum pi la piatra slova j), dar au auzit din părinți pomindu-să că pi acolo ar fi umblat drumu Cotnariului mai înainte, cari mărturisoriu au fost mai vechi decît hotarnica răposatului Logft. Sandul Sturza cu 26 ani, și în viața lui n'au apucat drumul Cotnariului prin slova j). În mărturie răposatului Logt. Sandul Sturza nu arată drumu Cotnariului vechi, nici părăsit, ci drumu Cotnariului în sus păr în hotaru Dădeștilor, și lângă acest drum s'au găsit și piatra slova z), cari esti pusă de răps. Sandul Sturza Logft. Și, nefiind nici cu un temeiu mărturiile Medč. Caracaș și a Perjului Vorc. de Poartă, noi am mers păr'acolo undi au mărturisit toți că au fost piatră în curmeziș, în linie petrilor Dădeștilor, iară piatră era lângă drumu Cotnariului și căuta drumul în ģos, la piatra slova z), undi s'au găsit după măsură 315 stănj. domnești pără într'o săpătura mai adăncă de drum, slova x). Și, fiindcă d. Sădr. Jora nu s'au priimit, ci au cerut să stăpăniască tot după hotărătura Vorc. de Poartă Costandin Perjul, acest loc de la pietrile slova j) și păr la săpătura mai vechi di drumu în drumu Cotnariului 315 stănj. s'au oprit pără când să va da cè disăvărșit hotărăre de cătră luminatu Divan. Iar de la locul unde au arătat

că au fost piatră și acum nu s'au găsit în drumul Cotnariului slova *x*, am purces pi drum în ȝos la piatra slova *z*) de lângă drumu Cotnariului, ci esti pusă de răps. Sandu Sturza Logt., și di la această piatră am făcut măsură curmeziș păr la movila mari, slova *n*, și s'au găsit 194 stănj, cari iarăș după hotărătura Perjului Vorc. de Poartă rămân în moșiea Munteni. Și di la această piatră slova *z*) în ȝos păr la piatră din piscul dialului cu curmătura, slova *c*), au rămas iarăș de cătră luminatu Divan să să facă cè disăvărșit hotărări, căci rândul di pământuri cum mergu în lungu de la țințirimu Muntenilor rămân în moșiea mănăstirii după hotărătura Perjului, și din piatra slova *z*) păr la movila mori 194 stănj. în curmeziș rămân în moșiea Muntenii, fiindcă nu esti următoare hotărătura Perjului hotărăturii răposatului Sandul Sturza Logft. Și așa am mers la piatra slova *c*) din piscu dialului cu curmătura, și de acolo am mers pisti câmpu și pisti drumu Sucevii și pisti drumul de la chiatra păr în coada heleșteului din părăul Criveștilor, ci au fost răscumpăratură Vor. Razu de la Hăbășescu, undi sint doi pietri pusă de Perjul, slova *l*), și de la piatra slova *c*) și păr la acești dou pietri, slova *l*), di lângă părăul Criveștilor, nu s'au găsit nicio înpresurare, iar din pietrili slova *j*) și din drumu Cotnariului, slova *x* și păr la acești dou pietri, slova *l*), fiind în mijloc locul cu pricină, am arătat în hartă hotărătura răposatului Sandul Sturza Logf. pi undi au hotărăt, slova *a*), și hotărătura răposatului Mihălachi Sturza Pah., slova *b*, și hotărătura Vorc. de Poartă Costandin Perju, slova *o*), pentru legiuita pliroforisări a ȝudecății, și am făcut și pravăț di la piatra slova *c*) la țințirimu Muntenilor din ȝos, undi arată mărturiea Perjului că au pus piatră hotar din ȝos de țințirimu. Și, fiindcă cu hotărătura Vorc. de Poartă Costandin Perju d. Sădr. esti mulțămit afară de pravăț în moșie mănăstirii am aflat câteva cas[e], cari făcând izvod anumi, l-am dat la mâna vechiului mănăstirii, zicându ca pi acei oameni să-i ia în stăpănire mănăstirii, și am zis și dum. Sădr. să nu-i mai superi cu boeresc. La pietrili slova *l*), în Părăul Criveștilor, se sfârșăște capul hotarului moșiei din ȝos de spre Amiazăzi, și aice să înpreună capul hotarului moșiei mănăstirii din ȝos cu locul de dani a dums. Sădr. Costachi Sturza. Di la acești pietri, slova *l*), am purces părăul Criveștilor în ȝos, însă matala (*sic*) di pi supt dialul di spre codru, pin capul moșii mănăstirii cel de spre Amiezizi, și prin coastili moșii dums. Sădr. Costachi Sturza, ci o ari de dani

și păr în dreptul unui pălc de spini, undi să chiamă la pomii lui Damir, nu s'au găsit nicio împresurari întri hotară, dar di la acest loc ci este slova *f*), iarăș au născut pricină, căci suretu de hotarnică a monastirii arată că hotaru locului di danii cari acum este a dums. Sădr. Sturza mergi păraul Criveștilor în ȝos păra undi să întâlnești cu hotaru Vornicului Ioan Neculce, undi să chiamă la Bisărica di Piatră, d. Sădr. Costachi Sturza mergi cu stăpănire păr încunjură pi la capul dialului pi malul iazului mănăstirii Hangului și apoi să întoarci la un țintirim ci să chiamă biserica di piatră, cari esti slova *h*). Vechilul monastirii au cerut ca să stei d. Sădr. Sturza cu hotaru locului de danii a dums. acolo undi să întâlnești cu hotaru Vorc. Ion Neculce; și, pentru că să aflăm și aici dreptul, am cerut la d. Sădr. Costachi Sturza di ni-au arătat ispisoc de danii pi această bucată de loc, și ispisocul de danii din 7216, Fevr., ci sint păr acum 88 ani, de la Domnul Mihai Racoviță Vvd. arată că deosăbit di alti mili au mai miluit pi Ioan Sturza Pah. cu această parti di loc din hotaru Tărgului Frumos, fiind loc domnesc, iar pentru hotară arată numai din matca păraului ci vini di spre Crivești și păr în hotaru Ruscanilor, și din sus din hotaru Plitoneștilor păr în hotaru satului ci să chiamă Biserica di piatră. Ni-au mai arătat o mărturie din 7248, Iuni 16, iscălită de Ion Hăbășăscu Post. și de Toadir Buhuș Post., în cari arată că, dănd jalbă Domnii Bărboiu Sturza, li-au adus carte ȝospod ca să cercetezi împresurare ce i-au făcut Vorc. Ion Neculce în locul acest di danii a lui Bărboiu Sturza, și i-au luoat și de a zăcea, și, după cercetări ce au făcut, arată mărturiea că din scrisorili Vorc. Ioan Neculce pi săliște Biserica di Piatră, ce s'au văzut atunci, s'au dovedit că rău s'au întins Vorc. Ion Neculce în locul di danii a lui Bărboiu Sturza, cari esti alătore di semnili locului di danii nu pominești nimică, ci mai vartos sămnili siliștii. Biserica de Piatră li arată anumi, și, nefiind nicio dovadă asupra adivăratelor și drepti hotară a locului di danii a dums. Sădr. Sturza, nici din ispisoc, nici din mărturiia ačasta, iarăș au rămas ca cè di săvărșit hotărăre să să dè di cătră luminat Divan, căci d. Sădr. Costachi Sturza mergi cu locul dums. de danii păraul Criveștilor în ȝos spre Răsărit și di-asupra dialului, în dreptul pomilor lui Damir să întâlnești cu locul Vorc. Ion Neculce la slova *ps*) și de acolo mergi tot alătore cu săliște Biserica di Piatră păr la ținterimu, slova *h*), undi esti și piatră hotar, cari îl pominești mărturiia Post. Hăbă-

șescu și Post. Toader Buhuș, la slova *ps*), undi să întâlnești cu hotaru Vorc. Ion Neculce, cari acum esti a dums. Spatr. Vasile Neculce, esti și un drum ci să chiamă a Părjolitei, și păr în drumu. Părjolitei arată însuș mărturia Hăbășescului și a Post. Toader Buhuș că merge hotaru siliștii Bisărica di Piatră. Locul di danii a dums. Sădr. Costachi Sturza să începi capul din sus di piatra din dialul pi di-asupra părăului Criveștilor, cari piatră esti slova *s*), și din alti trii pietri în podișu, aproape de drumul de la Strungă, slova *w*), cari dou pietri s'au găsit îngropati în liniia pietrii din dial, slova *s*), iar o piatră s'au găsit ġos, dar un Vasili Hărtii, vatav a dums. Sărdar Costachi Sturza, om ca de 70 ani, au mărturisit că acè piatră scoasă în anul trecut au apucat-o îngropată curmeziș, dar, acum, arându-să locul acela di malin (*sic*), s'ar fi scos de cătră cineva piatra în curmezis, disparti locul di danii a dums. Sădr. Costachi Sturza de moșia Ruscanii, tot a dums., cum merge în hartă picăturii punctul în ġos spre Răsărit păr la slova *ps*), și acolo să întâlnești cu locul dums. Spatr. Vasili Neculce, săliște Biserica de Piatră. Cari săliști începându-să de la piatră de lângă ținterim, slova *h*), cum îi sînt hotarale să arată în hartă picături înprejur tot puncturi, și de la slova *ps* mergi cu daniea alătore cu siliște Biserica de Piatră păr la ținterim, slova *h*). Un cuvânt ci arată în mărturia Hăbășescului și a Post. Toader Buhuș, cum locul de daniea a lui Bărboiu Sturza esti alătore cu siliște Biserica di Piatră, au rămas acum ca să să dovediască mai bini din scrisorile dums. Spatr. Vasile Neculce, ci ari pi săliște Biserica de Piatră, să să vadă dincotro arată alătore și să să vadă numai undi să începi hotaru siliștii Biserica de Piatră din piatra de ținterim, slova *h*), mergând hotarul în sus spre drumul Părjolitei de cătră Mezinoapte, cu ci moșii să hotărăști, alătore cu locul lui Bărboiu Sturza au cu moșia Tărgului Frumos, cari, nefiind scrisorili dums. Spat. Vasili Neculce să să arăti, au rămas ca să vadă la luminatu Divan și acestu cuvânt, și apoi atunci să va da și pentru această bucățică de loc cè de săvărșit hotărări. Și am dat la mână vechilului monastirii hartă de stari locului și a moșiilor, și mărturii de toate cu arătari pre largu iscăliță. 1796, Iuni 29.

(Iscăliți:) Neculai Neculce Stolc. Th. Balș Pitr.

(Copie din 1845, 16 Maiu, de la „Divanul de Apelație“ pentru Aga Costandin Neculce.)

(Pecete cu această dată.)

O istorie a omenirii de un plan nou

*Istoria Lumii*¹ a d-lui I. Pijoan, Catalan care a trecut prin multe și osebite lucruri, de la Școala superioară de arhitectură din Barcelona la direcția Școlii Spaniole în Roma, la un rost pe lângă Institutul German de acolo și la cunoscutul Institut de studii catalane, lucrare din care până acum au apărut patru volume, merită o deosebită atenție nu numai pentru extraordinar de frumoasa prezentare artistică, — fiecare pagină avînd o ilustrație, de alegerea cea mai rară, culeasă adesea cu greu la fața locului și de execuția cea mai strălucită —, și pentru limpeziciunea stilului, ci și pentru concepția cu totul originală, despre care se poate discuta, dar care și merită discuția.

Prefața, arătînd ce greutăți s'au învins, subliniază două idei.

Una că, faptele omenesti fiind inextricabil țesute, căci fiecare din ele are nesfîrșite prelungiri și ecouri, trebuie o selecție care „să reducă fenomenele la simbole reprezentative“ — credem că aceasta trebuie făcută, după ce s'au stabilit legăturile organice, pentru faptele înseși — „și istoria la o serie de fapte mai mult sau mai puțin transcendente“. Se va întrebuița deci un sistem care dă lucrul „fragmentar, episodic, aproape anecdotic“. Aceasta se va face de un singur om, pentru că „în operele colective nu există unitate de stil, nu este proporția și încatenarea pe care le are mentalitatea noastră latină“ — și așa este, de sigur.

Apoi că o experiență personală largă e indispensabilă pentru cine se încumetă a scrie istoria. „Printr'o serie de împrejurări protivnice și norocite, autorul a avut de la soartă, în ce-i privește viața, o astfel de acumulare de experiență cum e îndoielnic că au putut să o adune mulți din compatrioții săi. A putut studia lungi ani în cele mai bune biblioteci din lume; nu numai a vizitat multe țeri, dar a trăit în ele, s'a familiarizat cu oameni de alte rase și din alte continente și cu specialul lor sentiment al vieții; a luptat și lucrat cu oameni de alte rase, li cunoaște limba, li gîcește ideile, s'a învățat cu religia și morala lor“.

Se începe cu istoria pămîntului însuși, ba chiar a sistemului solar și mijloacelor de a-l explora. Ilustrația e foarte bogată și

¹ *Historia del mondo*, editori Salvat, Barcelona, 1926.

de o extremă fineță (astfel fotografiile suprafeței soarelui și ale flăcărilor înalte de 180.000 de kilometri din lunie 1917; superbe vederi colorate de erupții vulcanice și revărsări de lavă; sau vederile marilor Cañoane ale Coloradului american). Se ating și minunile radioactivității și calculele fantastice pe care ea le provoacă. Cu Darwin, capitoul se isprăvește printr'o recunoaștere a divinității.

Primele forme de viață sînt apoi avute în vedere, ca unele care au precedat pe om. Alături de observații luate din domeniul geologiei și biologiei primitive găsim sugestii din dramele lui Ibsen (p. 39). Ilustrația, une ori colorată, e de o bogăție fără păreche. E și un ton epic, de o înaltă poezie, într'o asemenea expunere. Curioasă încercarea de a pune împreună *Genesa* și descoperirile paleontologiei (pp. 43-4).

După discuții asupra problemelor vieții se înșiră descoperirile celor mai vechi urme umane. Se trece la găsirea focului, la fabricarea armelor de vînătoare, a luntrilor, la împodobirea pieii. Se observă caracterul înapoiat, ca spețe vegetale și animale, al Australiei (p. 66).

În capitoul V se trece la „primele cuceriri sufletești“ (limbă, religie, artă). La ilustrații se dau exemple de la Pieile Roșii (și cu zugrăveli și „scrisoare“ pe stîncă). Note despre zgomotul de vorbire prin șuierat și semne (pp. 68-70), prin simbole (ca Sciiții la Darius, p. 72). Ilustrația dă multe represintări de danțuri la sălbateci. Se ajunge la totemism și șamanism. Cu acest prilej apar vioaiele picturi hotentote (planșa IX) și splendidul grup de struți al acelorași (p. 85).

Capitoul VI tratează despre „epoca pietrei în Europa“. Folositoarea hartă a cavernelor spaniole cu picturi preistorice, p. 96. Foarte bogată presintarea celor mai vechi opere de artă. Ea ar fi absolut unitară (p. 99). S'ar admite și un scop pur estetic, nu numai totemic, magic (pp. 101-2). Scene de vînătoare și luptă din Spania, p. 103. Apoi, capitoul VII, piatra lustruită (case și vase). Ar fi adus-o în Europa Asiaticii (pp. 110-1). Se apropie anumite forme înapoiate de azi, ca topoarele de piatră de la minele din Peru, cu armele preistorice (p. 117). La vase s'ar fi trecut de la ungerea cu lut a vechilor țesături de vergi (p. 118). Se pun în față lucrările femeilor indiene (p. 119), vasele cu suprafață de țesături din America precolumbiană (pp. 119-20). Se caută și originea formei în obiecte din natura încunjurătoare (p. 120).

Pentru artă se aduc deseme care *tind la simplificare* (pp. 121-2). Ca rase, Laponii și Bascii (p. 123).

Capitolul VIII vorbește despre epoca bronzului. Apare sabia, secerea. Se arată progresele agriculturii, de la bețele din Madagascar și de la formele primitive preistorice (pp. 130-1). Găsirea roții (p. 132). Coșarul, patul pentru păstrarea grânelor în Galicia iberică e ca acela de la noi (p. 131). Și carul de vergi din Guipuzcoa (p. 133), carul însuși fiind inventat pentru călătoria familiei păstorului și a uneltelor. Descoperirea roții (roata din trei în Mexic, p. 134). Forme scitice (planșa XVI). De la Sciți ar veni tot acest capitol (p. 135). Carul de apărare (p. 136). Domesticirea animalelor. Apropierea *pecus* (vită) — *pecunia*, banii (p. 132). Palafite și *terramare*, p. 137 și urm. *talayotii* din Babare, *nuraghii* din Sardinia, *thrudii* de la Otranto, *castellierii* din Istria.

În capitolul IX, Arieni. Se caută în limbile arice tezaurul de cultură comun. Se consideră ca înălăturată vechea teorie „arică“. În locul națiilor în mare, se văd aici grupe (p. 149). Pentru petreceri se recurge și la un poem irlandez (p. 151). Se apropie Longobarzii lui Paul Diaconul de Geții lui Procopiu și de Anglo-Saxonii din *Beowulf* (pp. 152-4). Originea Arilor ar fi din Nordul Europei (pp. 156-7). Pentru religie se recurge la Max Müller, pp. 157-8. Se recunoaște predominarea stilisării în artă (p. 159). Pentru locuință se trece de la mărturia lui Priskos pentru sălașul lui Attila la poesia germană (pp. 153-6). Arii nu-s constructori ca Egiptenii (p. 160).

Capitolul „Primele civilizații mediteraniene“ (X) începe firește, cu Creta. Ilustrația e splendidă; textul, care mai mult o explică, e nesigur literar, dar viu. Se propune pentru „labirint“ explicația prin frigidul *labrix*, topor (p. 174).

Se trece la Egipt. Interesante vasele cu deseme quasi-geometrice din epoca ante-faraonică (p. 185). Expunerea e clară, fără originalitate. Ilustrația, bine aleasă, dă multe scene din viața de toate zilele.

Mesopotamia e presintată pe urmă, într'o formă populară, fără multe nume proprii și cronologie. Se dă o mare întindere analizei legilor și a eposului *Ghilgamiș*. În același fel sînt date „cuceririle Asiriei“.

Urmează Semiții, cari nu dau nici forme politice definite, nici artă. Nota religioasă e cu îngrijire păstrată de autor. Proporțiile sînt

de sigur prea vaste pentru micul Stat evreiesc și pentru o civilizație mai mult de împrumut, și de fapt meschină. Literatura strălucită, care ne influențează așa de mult și azi, e o îndreptățire. Multe, prea multe citații. Se încearcă a se face un capitol fenician deosebit, cu lucruri luate din multe părți. Despre Hititi se vorbește în alt capitol, cu titlul cam ciudat: *el fracaso de los Hititas*. „Poarta leului“ de la Bogaz-chioiu, cea de la Micena (v. și leul de la pagina 330) nu înseamnă un împrumut din Grecia, ci, cum tot ce e micenic are un caracter neelenic, de invazie asiatică, ar însemna că pe coasta aceasta a Greciei au debarcat niște străini asiatici cu civilizația lor bogată în aur și de o aspră închegare de piatră. Ilustrația e foarte nouă și de o mare bogăție.

Pentru Perși se dă mai mult cercetarea textelor religioase (cultul cinelui, natural la păstori, p. 343). Tot așa capitolul despre India va fi presintarea „Vedelor“. Miniaturile indiene de la paginile 372-4, 377-8 sînt de cel mai mare interes, mai ales în presintarea atitudinelor, în înțelegerea animalelor. De o extremă fineță grupul de femei la pagina 375. Planșa XL dă în colorii o pagină din asemenea miniaturi, mult mai reale și tot odată mult mai nobil însuflețite decît cele romane. Curioasă represintarea „sufletului în furtună“ la pagina 378.

Cu totul nouă e tentativa de a afla material istoric în Polinesia (capitolul XXI). Dar nu se poate afla decît etnografie, folklor, cu ceva tradiții despre un vag trecut.

Neexplicabil se pun împreună Turanienii și China (cap. XXII). Negrii sînt deosebi (cap. XXIII), cu puțin folos; dar mult material etnografic în ilustrații.

Foarte frumos capul cu coif de la pagina 438.

Volumul II e al antichității clasice. Se pornește de la Homer (și pagini pe papir sau pe pergament, p. 5): se dă istoria opiniilor despre *Iliada* și *Odiseia*. Foarte bună osebire a conținutului lor cultural. Și discuții de rasă. Ilustrații după vase din Micena și Mito, pp. 18-9. Vine apoi, „invasia Dorienilor“ și „civilizația greacă“. Un capitol: „Licurg și Solon“. Poate se admite prea mult „istoricitatea“ legendelor. De aici la „tirani“.

În capitolul despre Solon ilustrația prin monede e destul de bogată. Se face o apropiere cu tirania italiană și cu *caciquis-mul* spaniol. Nu lipsesc interpretări personale asupra originii tiraniei și a luptelor de clase. E adevărat că din exemplele

aduse pe baza izvoarelor nu reiese o teorie. Autorul se oprește îndelung asupra lui Pisistrat, privit ca o personalitate istorică în sensul nostru.

Prin mitologie (cap. V) se ajunge la cugetarea elenică. Astfel se atinge „triumful“ atenian în războaiele medice: Pericle dă numele său capitolului VII: se vede mai mult eroul. Într'o legătură de cronologie criticabilă se trece la „originile Romei“ (și ipoteze personale). Se păstrează seria regilor. Același tradiționalism în cap. IX despre cucerirea Italiei. Tot acolo se presintă magistraturile. Cu cap. X se intră în șirul luptelor de expansiune (deocamdată cu Cartaginea). Cu totul remarcabilă prin noutate ilustrația.

A reveni la Grecia pentru jocuri și poesia lui Pindar nu e calea cea mai firească. Ilustrația privește acum sportul grec. Nu se uită nici mimica greacă, dându-se și o probă (p. 213). Teatrul vine deosebit (cap. XII). Se insistă asupra mecanismului lui. Și tot deosebit filosofia până la Socrate (cap. XIII). La Pitagora, și explicații științifice, cu figuri (pp. 236-7). Războiul Peloponesului e reunit cu Euripide în capitolul următor. Meritau oratorii un capitol aparte (XV)?

Alexandru-cel-Mare ocupă cap. XVI. Dar e o altă întoarcere în urmă pentru Platon, asociat cu Aristotele. Curioasă introducerea în ilustrație a portretelor lui Zeller, istoricul filosofiei grecești, și a ciudatului teoretician rasist Stewart Chamberlain. Largă analiză a gândirii platonice.

În capitolul XVIII sînt diadohii, dar cel următor revine la cultură (mai mult filosofi, cu aceeași presintare științifică a ideilor lor, pp. 362-5). Supt titlul de „revoluția romană“, cu aceeași rupere de continuitate, se arată lupta pentru imperiu. Civilizația epocii e în capitolul XXI. Amestecat e și următorul, care urmărește sistemul imperial, dar prinde și cultura contemporană. Două pagini neîntregi despre Traian, cu nimic despre opera lui de restaurare și asigurare. Un neașteptat capitol e despre „viața prezentă și cea viitoare după Romani“ (dar e vorba, pe larg, și despre sensul vieții de familie). Volumul se termină, tot episodic, prin harta lumii antice, presintată într'un capitol special (e vorba și de India, de China, cu o ilustrație nouă).

Volumul III e închinat religiilor în general, cum spune prefața, vieții sufletești: „în hotarele dintre pămînt și cer s'au dat în evul

mediu bătăliile care au hotărît soarta omenirii“. Se promite și se ține cuvîntul — „că nu va fi vorba de cei trei Împărați Otto, nici de Ioana d'Arc, nici de Sf. Ferdinand, nici de Iacob de Aragon“.

E vorba deci de budism, întâiu (bogate ilustrații), apoi de taoism (tot așa). Iudaismul vine numai pe urmă (cap. III: cu totul deosebit de cele eleno-romane; p. 45). Capitolul IV se chiamă „Isus din Nazaret“: e scris cu pietate, dar și cu critica ascuțită a originilor doctrinei (v. p. 57). Se trece la predicarea doctrinei (și aici ilustrația e cu totul nouă). În capitolul VI e vorba de fixarea Crezului. Resistența păgînismului e descrisă pe urmă. Al VIII-lea capitol e intitulat „Căderea Romei, Attila“ (splendidă reproducere în colori — planșa X — a unei pagini din Biblia lui Ulfila). E plin de fapte, precis presintate. Iustinian e adus înainte imediat ca restaurator al Imperiului (la p. 162 nu „doi strategii bizantini“, ci Sfinții Teodor Tiron și Teodor Stratilat). În capitolul X, opera de drept a timpului. Numai după aceia se revine la Sf. Augustin (cap. XI). Și, iar printr'o întoarcere în trecut și fără legătură organică, se vorbește de călugări: de la Sf. Vasile la Sf. Benedict. N'aș crede că în Antiochia și mai ales în Alexandria să se fi vorbit de budiști (p. 205). O frumoasă vedere a Meteorilor, p. 209. Reproducere a Pantanasei de la Mistra, p. 210. Mai multe vederi din Athos (frumoasă, a mănăstirii Sfințului Pavel, p. 213; a centrului de la Karyes, — nu cu doi r —, p. 214, a Vatopedului, p. 215; a Dionisatului, pl. XVII). Se dă biografia Sf. Ieronim, a Sf. Benedict. Cîteva mănăstiri spaniole puțin cunoscute, pp. 220-1.

Cu cap. XIII se găsește cetitorul în lumea arabă a lui Moahammed. Ca de obicei, ilustrații din viața contemporană, așa de corespunzătoare cu trecutul. De aici se trece firește la califat (cap. XIV). Excelenta explicație a succesului Arabilor la p. 243. Noua situație economică după cucerire, p. 253. Aceiași ilustrație, actuală, dar totuși semnificativă. Harta de la pagina 254 arată ce mic era teritoriul pe care după succesul Islamului îl păstrau și Latini și Bizantinii. Se dă Musulmanilor un loc neasămănat mai mare decît în orice altă presintare a istoriei universale. E discutabil dacă această perspectivă se poate substitui cu dreptate și cu folos celei obișnuite. Bizanțul, de la Iustinian încoace, e total absent, și aceasta înseamnă de sigur o falsificare a proporțiilor.

Lui Carol-cel-Mare i se consacră capitolul următor, dar o parte

din text și din ilustrație rămîne în legătură cu Arabii (e vorba de cucerirea Spaniei). Se începe de la decăderea Merovingienilor. E o întrebare dacă fildeșul de la pagina 271 e apusean sau bizantin. Strălucită reproducerea Bibliei de la Marmoutier, „mănăstirea cea mare“, ca planșă XXII. O monedă a Împărătesei Irina ca „logodnică“ a lui Carol-cel-Mare (inscripția e latină, și i se zice βασιλίσα) și una a lui Leon al V-lea, care ar fi „recunoscut prin tratat imperiul de Apus“ e tot ce privește Bizanțul. Dar această recunoaștere n'a avut loc, iar inscripția, foarte clară, arată că Împăratul e Constantin (poate Pogonatul). Situația de Împărat ar fi fost „impusă“ lui Carol de Papă, contra voinții poporului roman (p. 277). Că acesta „n'a arătat satisfacție sau bucurie nici înainte, nici după încoronare“ nu e nici sigur și n'ar avea nicio importanță. Ar fi de ales, ca motivare, între a nu se simți capabil și... a se teme de „Greci“. Toate considerațiile despre lipsa „unei explicații logice sau teologice“ nu sînt întru nimic cerute, și nu luminează nimic. Chestia cu căsătoria bizantină poate fi considerată ca eliminată de mult (p. 278).

Știința arabă merita un capitol, și el e bogat împodobit cu ilustrații. Tot anecdotic se trece la lupta dintre Papă și Împărat. Foarte frumoasă presintarea în colori a Bisericii după un breviariu de la Passau (planșa XXIV). În același capitol intră și primele cruciate. Frumoase înfățișări de castele (pp. 320-1).

În capitolul al XVIII-lea se unește activitatea Cluniacensilor cu a Franciscanilor și Dominicanilor, de și nu e o adevărată legătură între una și alta. Reprodere în colori a frescei lui Cimabue represintînd pe Sf. Francisc (planșa XXV). În față, filosofia timpului, în toate înfățișările ei (cap. XIX). Reprodere de miniaturi și sculpturi, mai ales franceze. În colori, Sf. Toma de Aquino, zugrăvit de Florentinul Fră Angelico (planșa XXVI).

Marile schimbări de pe la 1200 sînt strînse în capitolul care cuprinde și *Magna Charta* englesă și bătălia de la Bouvines. Planșa în colori (XXVII) dă o pagină din splendidul Orariu al ducelui de Berry (care e din veacul al XIV-lea). Bună ilustrație după manuscrise. Ca „sintesă medievală“, se pun împreună, forțat, Universitățile și Dante (cap. XXI). Poetul apare, lîngă învățătorul său Brunetto Latini, într'o frescă florentină (pl. XXVIII).

Pentru a avea ceva despre Bizanț (capitolul XXII) se revine în urmă până la iconoclasim, grămădind împreună tot ce urmează

până la 1704. La ilustrații, grupul de porfir de la San-Marco din Veneția, rămas enigmatic, nu reprezintă, în orice cas, „doi luptători bizantini îmbrățișându-se înainte de a lupta“, ci vre-o asociație la tron, greacă sau și „francă“ (v. p. 410). Grupul celor trei îngeri la Avraam (p. 412) e nu „ultima etapă a artei bizantine“, ci interpretarea personală a lui Andrei Roblev. Câteva bune reproduceri de monede bizantine (Leon Isaurianul, Constantin al V-lea, Teodora, Mihai și Teofil), pp. 414-5). Și începuturile rusești sînt introduse, destul de stingaciu, în expunere.

Orientul mongol, de la Ginghiz la Timurlenc, apare în capitolul XXIII, bine interpretat și nou ilustrat. Nu cred ca tipul cu pălărie de la p. 435 să fie „portretul lui Marco Polo într'un templu chinez, între statuile înaintașilor cari se venerază acolo“ (p. 45). Interesantă hîrtia-monedă chineză în colori (p. 437). Indienilor mayas li se consacră un întreg capitol și, firește, și ca text și ca ilustrații, e unul din cele mai interesante (și în colori, planșa XXXII).

În volumul IV, d. Pijoan face obișnuita declarație că va lăsa la o parte pragmatismul tradițional al războaielor și tratatelor de pace, care totuși sînt și ele fapte omenesti și factori ai mișcării civilizațiilor: „abia am pomenit războiul de treizeci de ani sau acel de șapte ani“. Acestea pentru autor „nu înseamnă mai mult decît dărîmarea unei case într'un oraș mare sau schimbul unei mobile într'o odaie“. O antipatie contra regimului monarhic care-și supraviețuiește îl îndeamnă pe d. Pijoan, ca și atît de personala concepție generală, la aceasta.

În capitolul I, secolul al XIV-lea, cu Petrarca și alături, ca „democrat“, Cola di Rienzo, despre care de fapt se știe așa de puțin (d. Pijoan cunoaște și pe Philippe de Mézières, pp. 4-5). Un cardinal Albornoș în colori (pl. I). Urmează Renașterea italiană în secolul al XV-lea. La pagina 23 portretul lui Ioan Arghiropol, de Ghirlandajo.

Turcii află loc în capitolul III. Osman nu s'a așezat la Conie (v. p. 35). Vechea capitală asiatică e, cum se știe, Brusa, bogat presintată în moscheile ei, pe paginile 36, 37 (și planșa III, în colori). Nici caracterul stabilirii la Galipole nu e bine prins (v. p. 37). Frumoase vederi ale moscheii din Adrianopol, pp. 38-9, 40. Hunyadi nu e „guvernatorul Valahiei“ și „Eskenderberg“ nu e

în nicio limbă (p. 39). Moscheia Sultanului Ahmed (pp. 42-3) e din secolul al XVII-lea.

Se trece la descoperirile geografice (cap. IV). Splendid portret al prințului portughez Henric Navigatorul (planșa IV). În capitolul V, Roma secolului al XV-lea și Macchiavelli. Planșa în colorii VI nu poate reprezenta pe Cesar Borgia, care nu purta coroană și sceptru (cf. pp. 72-3): în fața lui se ține sabia și un astrolog se uită la cel de pe tron. Cred că *avem a face cu încă un portret al Împăratului bizantin Ioan al VIII-lea* în frescele lui Pinturicchio din sălile Borgia de la Vatican.

Pentru tipar, un întreg capitol, cu înfățișare de mașini și multe probe de publicații. Erasim și Luther încap în capitolul VII. Urmează (cap. VIII) Zwingli, Calvin și Knox și războaiele de religie (cap. IX). Contra-reforma e în capitolul X.

Pentru științi (Kopernik, Kepler și Galileu) cap. XI (multe portrete și mașini).

Destinată publicului spaniol și sud-american, cartea nu se putea să nu aibă un capitol despre „Imperiul spaniol în America“. Aici intră și literatura spaniolă contemporană. În față „începăturile mărimii britanice“ (cap. XIII; multe portrete ale reginei Isabela). Istoria Angliei se continuă cu Cromwell (cap. XIV; portretul în colorii de Lely, planșa XIV).

Franța n'a avut, poate din cauza păcatului de a fi monarhică, niciun capitol (nimic despre luptele din Italia, nimic despre Francisc I-iu, în afară de lupta dintre catolicism și protestantism). Se va vorbi deci despre „biologia modernă“ (un capitol întreg, foarte competent și mult ilustrat, și cu câte o piesă de anatomie și chirurgie). Urmează filosofia, de la Descartes la Leibniz (cap. XVI; mai multe portrete ale lui Descartes și ilustrații privitoare la dînsul; Spinoza în colorii, planșa XVIII). Se dă apoi un capitol de matematici și filosofie: „de la Newton la Kant“. Bogată galerie de portrete.

Pe neașteptate avem a face cu India Marelui Mongol (cap. XVIII). Frumoasă miniatură în colorii, planșa XX.

Franța lui Ludovic al XIV-lea are capitolul XIX. Celor de la Port-Royal li se dă o largă parte. În același sens e capitolul XX despre Franța „filosofică“ (de trei ori Madame de Pompadour și de trei ori Ludovic al XV-lea). Printre planșele în colorii, Lavoisier și soția.

Capitolul XXI unește Rusia întregului secol și Austria Mariei Teresei. Prusia lui Frederic al II-lea se pierde. Planșa colorată dă pe Mozart (și note de muzică pe paginile 370, 372).

Se trece la lupta pentru independență a coloniilor engleze din America-de-Nord: multe detalii și ilustrații. Cam tot atita se atribuie Revoluției franceze.

Experiența, curioasă, din care se desfac și unele așezăminte, are a se complecta cu un al cincilea volum, în lucru.

Ea servește unei concepții care nu e a noastră și rupe, pentru a presintă analize de opere, ca și probleme de știință, vederi generale, o unitate de dezvoltare fără care sînt de sigur capitole interesante, în care autorul arată o inițiere personală, cîștigată cu multă muncă, dar nu e dezvoltarea organică, fără care nu poate fi în adevăr istorie.

N. Iorga.

Cantemir, provocător de confusii

În revista *Convorbiri literare* din Martie 1933 (pp. 210-211), d. Petre V. Haneș publică în ciclul de note intitulat „Istorie literară în călătorii“ (IV) o informație cu privire la Istoria Imperiului Otoman a lui Dimitrie Cantemir, utilizată încă în 1901.

D. Haneș găsește în bibliografia cărții lui F. Corréard, „Histoire contemporaine de l'Europe et de la France“, ed. IV, Paris 1901, citată opera: „De la Jonquières, *Histoire de l'Empire Ottoman*“. Îl frapează asemănarea de nume cu traducătorul cărții lui Cantemir în limba franceză: „M. de Jonquieres, *Histoire de l'Empire Ottoman*“, Paris 1743, și crede în identitatea persoanelor.

Autorul, pentru lămurire, s'a adresat d-lui Lozinski, redactor la revista parisiană „Le Mois“, care „nu-și aduce aminte de o confuzie în sensul celei bănuite de d. Haneș“ în studiile pe care le-a consacrat lui Antioh Cantemir.

D. Haneș spune: „N'am putut consacra Bibliotecii Naționale decît două zile (e vorba de „Bibliothèque nationale“ din Paris). În acest timp n'am mai descoperit la alți istorici confuziunea lui Corréard dintre traducător și autor, dar nici un alt Jonquiére (*sic*) n'am găsit ca autor al vre unei Istorii a Imperiului turcesc. Rămîne deci stabilit că *opera lui Cantemir n'a ieșit din circulație în 1840*, cînd a apărut cartea germană a lui Hammer asupra aceluiași

subiect, ci a trăit mai departe, fiindcă în 1901 este încă utilizată de și nu supt numele lui Cantemir, ci supt numele traducătorului său frances“ (p. 211).

D. Haneș se înșeală. Dacă, în loc să fi recurs la alte persoane pentru a-l lămuri, ar fi consacrat Bibliotecii Naționale nu două zile, ci un șfert de oră, și ar fi căutat în catalogul imprimat, pe autori, din dreapta, ar fi găsit în volumul 75 pe autorul istoriei Imperiului Otoman. (Lucrul se poate verifica și la București, la Institutul frances, unde a sosit catalogul Bibliotecii Naționale.)

Acest De la Jonquières este fostul profesor frances la Constantinopol, la școala turcească de la Galata-Sarai, care, în calitate de cunoscător al lucrurilor turcești, a fost solicitat de Duruy să scrie volumul consacrat Imperiului otoman în colecția de istorie a Statelor europene de supt conducerea sa, care se edita la Hachette. A ieșit ediția I-a într'un volum, pe la 1886, iar în 1914, ediția II-a, tot la Hachette, în două volume format in-16°. Cartea este destul de cunoscută și citată în toate bibliografiile istorice.

În conlusie, Dimitrie Cantemir n'a fost utilizat la 1901 de Corréard, și d. Haneș face o mare confusie din această afirmație.

V. Mihordea.

Itinerariul Domnilor Moldovei, de la Constantinopol la Iași

Învățăatul bulgar d-r P. I. Stoianov din Varna a publicat în *Convorbiri literare* din 1911 (pp. 1387-1389) două inscripții grecești, una de la Vasile Lupu, din 5 Novembre 1646, și alta de la Grigore Ghica, din 1849, privitoare la cișmeaua făcută prin grija celui d'întăiu Domn în Varna (Bogdan-ceșmè) și reparată de cel de-al doilea¹.

Ceia ce este interesant e că învățăatul bulgar crede că cișmeaua e făcută în legătură cu un popas pe care Domnii ce veniau în Principate îl făceau de regulă la Varna: „Ei veniau probabil *cu corăbiile* în vreo 1-2 zile din Constantinopol la Varna, pe urmă pe uscat mergeau 212 kilometri până la Rusciuc, de unde treceau Dunărea la Giurgiu ca să ajungă la București“. Interpretarea

¹ Aceste inscripții au mai fost publicate și în *Revista istorică*, anul VII, 1921, pp. 219-221.

este cit se poate de arbitrară și lipsită de orice realitate, mai cu samă că autorul concluziei știa precis că acești principii au domnit în Moldova: „Pentru istoricul care culege material românesc poate nu va fi indiferent să știe că în Varna există un monument bogdănesc, ridicat în memoria unui Domn al Moldovei, Vasile Lupu, și reparat de un alt Domnitor moldovenesc, Grigore Ghica“.

Itinerariul urmat de Domnii principatelor venind de la Constantinopol e cunoscut. Atât descrierea mai veche făcută de Delacroix pe la 1676, cât și *Descriptio Moldaviae*¹, precum și întregul material documentar cunoscut, arată că acest drum se făcea pe uscat, nu pe mare. Deci Domnii nu veniau cu corăbiile până la Varna, Apoi, în cazul special al Domnilor menționați în inscripții, nu poate fi vorba de cei „212 kilometri“ făcuți până la Rusciuc, de oare ce drumul de la Constantinopol la Iași nu trecea prin Giurgiu și București. El se făcea prin Adrianopol, Burgas, Varna² Bazargic, Isaccea, Galați³.

Deci Bogdan-Ceșmê din Varna are legătură cu itinerariul Domnilor moldoveni, care se urma însă pe uscat și nu trecea pe la Rusciuc.

V. Mihordea.

Un memoriu secret moldovenesc către contele Capodistria

Cătră conte Capodistrie.

Luptându-mă indestulă vremea pe de o parte cu grija pătimirii de cătră despotișasca ocărmuire, iar pe de altă parte cu neîmplinire datoriei cătră prestolul rosianesc și cătră norodul moldovinesc a patriei mele, care să chinueștea pătimind împotriva voinții pravoslavnicului protectoriu, îndurătorului monarh, în sfârșit nu am putut opri cugetul credinții și a patriotizmosului în legătura fierilor nesămțirii, mai ales atunci când iaste pomenire pentru soarta patriei, și pentru ačasta și riscarisând m'am unit cătră indemnările

¹ Ed. Pascu, pp. 83-4.

² Către Poartă.

³ Cf. Itinerariul lui Constantin Mavrocordat în 1743, în *Revista istorică* din 1933, p. 152.

domnului lucrătoriu sfetnic a Statului Manuc-bei¹, făcut mie prin dum¹ Bănoşnescu (*sic*)², de a-i da ideile celi pentru pătimirile țării, nimică nu s'au lăsat a nu să înștiința după vreme de dumlui, ca să vie cătră a voastră știință și a d. ministru Strogonov la Țarigrad, dar apoi, din îndemnare ce prin o carte răspunzătoare cătră mini mai în urmă a d. baron Strogonov ca să-i triimit detaluri însuflețându-mă, pentru nerăscorisire (*sic*), am arătat datorie mea a alcătui în limba franțozască o mai deslușită descoperire a celor ce s'au luat în bani nelegiuite osăbit și legiuite osăbit, și iarăș a pagubil țării din sarcini asupraitoare osăbit, adăogând și asămănare cu celi trecute, și făcând și o însămnare de socotinți, di câte ar avè grabnică însătare, spre întâmpinare, stare aceștii micșurate eparhii de la milostivire cè innaltă până la vremea mântuirii sale de gugal sălnicieii, și acesta s'au triimis la Țarigrad cătră d. ministru cu poșta trecută. Dar am socoft neapărata mea datorie a repezi întocma și asăminea copii și cătră voi, domnule cont., ca cătră cel mai ocrotoinic (*sic*) ministru, și apoi să fiu odihnuit că am făcut tot spre știința părintelui celui de pre pământ a pravoslavnicilor pătimași și lăcrămători Moldoveni, simbatrioșilor miei. Sânt trecuți mulți ani de când până la această vârstă de acum nelipsit m'am aflat în administrații pământului, în slujba Visteriei cei Mari, de unde să încep și să sfârșesc lucrările celi împlinitoare: nič odinioară nu am văzut sarcini ca aceste asupra acestor doao eparhii, a Moldaviei și a Valahiei, unite cu lăcrămătoare pătımire în toate treptile. Moldavie, de și s'au micșarat mai mult decât cu o a treia parte cu dispărțire hotarului, dar ia acum au dat și dă mai mult decât când au fost întriagă dările cari condeii cel mai scurt au putut însămna (lăsând celi mici și rășfeturile decanicești, iată că în cinci ani să cuprind la 24.000.000 lei, dîn care în nelegiuite sânt 8.000.000 și în pagubile țării 6.000.000, iar în legiuite 10.000.000).

Oare un pumn de oameni a eparhii Moldovii, cari să stărșasc în 80.000 familii birnici, fără fabrici, fără deschidere de mâni lucrătoare¹, fără slobozire în vânzări de metaluri, strămtoriți, obosiți,

¹ Vestiitul negustor armean, de la care a rămas Hanul cu numele lui în București.

² Poate Bucșănescu, boier moldovean, amestecat în mișcarea reformistă a „ciocoilor” în 1822.

³ Manufacturi !

cum au putut sta plătind aceste aicea și în Valahie împătrit, pentru mărimea ei, pătimind și altele multe și nenumărate? În ertare birului, au fost biruri aicea supt numea de răsuri și altele, și în Valahie, supt alte numiri. Bani pe tot anul pentru fân și orz a grajdului cu nelegiuire s'au luat, bani de ameleli (*sic*)¹ cu nelegiuire s'au strănsu, chereșteli groaznici la cetăț fără plată s'au dat, cărătura lor au obosit norodu; oi pe tot anul, precum și astăzi, s'au luat și să eu cu preț silnicu, abia a pielii oil; și, cu frământare cè jalnică a Turcilor, zahareli pe tot anul pentru Țari-grad, cu rânduiele, cu silă, cu asupritoare măsurătoare și cu ne-sămșitor preț: săul, untul, toate în hotărâte prețuri, sălnicești; lucrători pe tot anul la cetăț, și cară cu plată din țară. Toate, toate să cuprind în detalul a căruia copie triimet către voi, și lesne să înțeleg lucrurile norodului la pragul mântuirii. Înțelepciune Voastră acea cu nemărginire și milostivire cè fără mărginire a marelui monarh va faci cu îndurare cum va socoti pentru norodul cari iaste atârnat la pravoslavnică sa protecție, iar eu mă voi învrednici ertării pentru îndrăzniala ce am priimit. Rugăciunea mea iaste în sfârșit de a fi păzit numele mieu întru bunătate voastră și întru neintindere cătră alții, aflându-mă în mâinile silnicii și în grijile neodihni. Un mângăitoru răspunsu va liniști sufletul mieu și va adaogi răvna cătră neincetare celor ce caută spre proslăvire numelui celui înalt. Cu zilile vieții mele sânt norocit a mă numi

Al Ecceleșției Voastre

prea-plecată slugă.

(Biblioteca Institutului Sud-Est European.)

Publ. de N. Iorga.

O scrisoare literară a lui Gheorghe Peșacov

Gheorghe Peșacov² e încă un necunoscut. Printre poeții minori de la începutul secolului trecut el ocupă totuși un loc bine determinat, ca represintant al acelei școli literare care preconisa poesia bilingvă. Un asemenea meșteșug în alcătuirea stihurilor e cu mult mai vechiu în Apus, unde cite un trubadur scria contraste în replici alterne provențale și italiene și unde imnurile de slavă

¹ *Αμελεια, negligență.

² [De fapt, mi s'a spus, Macedoneanu Peșicu; N. I.]

franco-latine adresate Fecioarei au apărut destul de curînd. Prin arta sa, Peșacov, ca și alții dintre contemporanii săi, prelungeste deci unele caractere medievale ale literaturii noastre vechi până în pragul unui secol care avea să aducă o literatură de totală premenire; se arată și în felul acesta, ca și prin calitatea operelor ceteite la noi și prin răsbindirea lor în manuscrise, că, în ce privește scrișul, evul mediu românesc durează până în ajunul mișcării romantice de împrumut.

Principiile artei sale poetice Peșacov mărturisește a le fi împrumutat de la un vrednic înaintaș, „infricoșatul poet“ Alecu Văcărescu, care afecționa și el asemenea forme alambicate, în idiome diverse, care nu constituiesc în definitiv altceva decît o specie nouă de *trobar clos*, o „stihurghie“ accesibilă unei categorii restrinse de versificatori. Într'o lume care era bilingvă ea însăși, asemenea poezie se va fi putut desvolta, de și succesul ei va fi fost mai curînd de curiositate și, după cum o mărturisește chiar Peșacov, de și a întimpinat și împotriviri. Cetitorul de astăzi nu mai poate vorbi de valoarea acestor hibride alcătuirii; de și poetul nu se arată lipsit de resurse și de cunoștințe tehnice, fără care n'ar îndrăzni să încerce un joc care cere atita abilitate, tot farmecul poeziei se pierde în corsetul mecanic al formei și în întoarcerea simetrică a idiomei străine, care atrage atenția spre suprafața poeziei, lăsîndu-i înțelesul în umbră.

Despre personalitatea acestui stihuitor nu se știau decît prea puține lucruri până acum. Caietele lui de versuri, păstrate la Academia Romînă, au rămas necercetate și aproape necunoscute¹. Cu atît mai mult scrisoarea de față ni se pare de un deosebit interes, oferîndu-ni tot odată și notele caracteristice ale acestui personagiu și citeva mostre ale meșteșugului său, pe care le presintă eventualului editor, „întocmai ca acela ce, avînd o casă de vînzare, au scos o cărămidă din părății ei, și o arăta muștereiilor“. Lunga compoziție epistolară a lui Peșacov mai conține și un raport destul de amănunțit asupra activității lui literare. Dintr'însa scriitorul apare mai cu samă ca un tălmăcitor, izvodînd pe românește „romanturi“ franțuzești sau grecești din cele care se cetiau pe atunci, toate povestînd invariabil aceleași iubiri zbuciumate și statornice supt

¹ Cf. N. Cartoian, *Contribuțiuni privitoare la originile liricii românești în Principate*, în *Revista Filologică*, Cernăuți, I (1927), pp. 189 și 195.

loviturile soartei, același „amor moral și cinstit“, care se isprăvește, neapărat, „ajungind la dorita căsătorie“.

Nu lipsesc din activitatea lui Peșacov nici preocupări istorico-filologice, nici cele științifice, de oare ce îl vedem compunând între altele și o „Gramatică de măsurătoarea buturilor“, pe care și-o laudă ca pe o operă originală și de mare folos: din lucrările pe care le amintește, cele mai multe par a se fi pierdut. Manuscriptele lui de la Academie păstrează însă multe scrieri poetice originale, unele mixte, în grecește și românește, și altele, numai în românește, între care și unele poeme de oarecare întindere, și care nu par a fi cu totul lipsite de merit. Până la o cercetare mai atentă a lor, n'am crezut inutilă această auto-presintare a scriitorului.

Epistola care urmează, adresată lui Zaharia Carcalechi, „ferlegărul“ de la Buda și editor al *Bibliotecii românești*, n'a fost niciodată trimisă. Peșacov spune el însuși că avea de gând s'o expedieze la Buda prin negustorii bilciului din Vârșeț, unde el se afla pe atunci, și că, în momentul în care sta să încheie scrisoarea, dintre acei negustori „numai unul încă au rămas, și acela stă pă plecare“. Se pare că și acesta a plecat înainte ca Peșacov să fi sfârșit lunga-i confesiune; oricum ar fi, scrisoarea a rămas între hirtile lui, de unde o scoatem acum (ms. A, R. 1279, fol. 117-121):

1829, Maiu ¹⁵/₂₇. În Verșeț din Banat.

Domnului Zaharia Carcalechi,
cu frățească dragoste.

Venerabile amice! Ți-am fost spus și la Craiovă, cind am avut norocire a ne întilni la școala de la Mănăstirea Obedianului față cu Domni Profesorii Stanciul Căpuțineanu și Grigorie Pleșuiianul, intru cîntare de chithară, flaută și vioră, că mi-ai fost cunoscut încă din copilărie, de pă la 1802, 3 și 4, la Brașov, ci, dumneata nu ți-ai adus aminte; adu-ți aminte încăi acum de cunoștința noastră cea de la Craiovă, și mă fă cunoscutul domnii tale.

Învârtejirile vremilor de acum m'au dus încă de an pă această vreme aici cu familia mea, în patria soției mele. Cumplitele pentru mine prejurstări m'au făcut să rămiiu pin'acum aici, neștiind și până cind încă! O, cît am fost dorit în cursul acestii vremi să viu pă la domniata, ună că să văz și locurile cele vrednice de văzut, și altă de a mă înțelege cu domneata pentru niște cărți care ași fi dorit a se da în tipariu, fiind ale mele manufapte. Ci, după cum zic Grecii, τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής, adică: Duhul meu voios, trupul însă neputincios, și am fost silit a-mi păstra pohta în cuiu, neștind încă și până cind.

Cu venirea lui Vişinotarius şi Fişcal-dominul Andrei Vasiću de aici, am văzut Biblioteca ce-ai dat-o în tipariu, din carea cetind partea cea dintie, me-au forte plăcut, şi aşi dori a o şi avea; asemenea şi Filosofia Sfinţeniei Sale Părintelui Evfrosin Poteca, precum şi Gramatica Domnii Sali lui Ioan Iliad, într'asemine mod şi răspunderea Domnului Damaschin Bojinca asupra Cirtirei din Hale: Ci însă earăşi zic: Duhul meu voios, trupul însă neputincios, neputinţind pentru că, au trecut anu de la trecuta lună în 9, de cind am plecat de la Craiova, şi cheltuiesc tot d'agată. De ai avea însă, dorite amice, atita bunătate pre cit este dorinţa mea pentru aceste cărţi, eu m'aş ruga a mă credetălui până la anu, sau pină a eşi in dorita Ţară Romană (care cugetez a fi pe la fărşitul lui Iunie negreşit) cituş de puțin, incai pentru Biblioteca Domnii tale şi Răspunderea la Cirtirea din Hale a Domnului Dam. Bojinca. Deci, avind trecere la Domneata pentru această rugăciune a mea, trecimă şi pre mine in rindul prenumeranţilor Bibliotecii, fie şi într'a treea parte, sau a patrelea, sau a cincelea, sau macar şi într'a dousprezecelea, pă sub nume: Gheorghie Hađi Thoma Peşacov, servul muşelor şi al poeziei, din Valahia cea Mică; şi-mi trimite acum cu bilcenii verşeteni cite părţi vor fi eşit pină acum, aici, in Verşet, iar celelalte le vei trimite la Craiova, către Domnealor profesorii Dom. Stanciul Capuţineanu şi Dom. Grigorie Pleşoieanu, de la carii eu le voi priimi sigur, cu care mijloc crez că şi Domniata vei fi mai cu lesnire.

Iar Sfinţenia Sa Domnul Evfrosin Poteca, de va fi încă p'aici (căruea sărut miinele cu umilinţa), spuneţi-i, mă rog, de mine, şi, şi de va avea bunătate a mă credetălui şi Sfinţenia Sa cu Filosofia ce au dat-o in tip, asemenea şi cu Gramatica Domnului Ion Iliad, trimi[te]tă-mi-le iarăş acum cu bilcenii, şi mă va indatora a-l slăvi in veaci, precum l-am mai slăvit prin suvenirul de poezie ce-l are la mină, de-l va fi păstrind după cum mi s'au făgăduit.

Imi pare rău că către prietenul Domnu Vasici, cel mai de sus pomenit, căruea se zice şi Ungurescul, aducindu-i aminte pentru mine că mă aflua aici, s'au arătat că nu prea mă cunoaşte, ci de abe şi-au adus aminte de mine, că am fost odată la Sfinţenia Sa de m'au văzut, cind am fost cam bolnav la Episcopie, iar din suvenirul poeticesc ce i l-am dat, lăudindu-l după cuviinţă, nu s'au pomenit, care laudă crez că niciunu altul n'au fost la stare că preţuindu-l să i-o dea şi să-l încununeaze cu acest felu de slavă şi mărire. Care laudă poeticescă v'o trimit prin copia cea incueată intr'această-mi scrisoare, ca să o vedeţi şi să judecaţi ce coronă este pentru Sfinţenia Sa. Cu toate acestea văz că s'au pus la uitare, şi nu ştiu pentru ce. Poate că... dar holt! „Pune, Doamne, strajă gurii mele şi uşă de îngrădire imprejurul buzelor mele.“ Tocmai acumă mă căesc că nu m'am născut curat Roman, ci Slaveanoroman, care lucru au fost in stăpinirea maicii mele; ci eu tirziu m'am deşteptat tocmai acum. Se vede că n'au cunoscut Sfin-

tenia Sa că mă țin trei de iute ce sint, și glas nu am, dar, cind strig, de la Răsărit la Apus se aude, căci din gura mea pică meare și otravă. Eu cu adevărat n'am fost la Paris că să învăț inalte filosofii, ci însă maica Natură și a mea silință au fost mai bun Paris pentru mine.

Zisei : Paris, și-mi adusei aminte de domnealui Pariz Mumuleanu, famozul poet din Valahia cea Mare, că, la leatul 1816 venind Domniasa pă la Craiovă, un prieten carele apucasă niște versuri de la mine, grecoromane, in formă acrostihicească, făcînd cunoștință cu dînsul, i le-au dat să le critiziluiască ; ci famozul domnealui Pariz n'au lipsit de a-și arăta mărimea dîhului său cu a desfăima versurile mele, zicînd că nu e niciun meșterșug de a amesteca cinevași grecește cu romanește, și prietenul acela, fiind cam ușor de simțire, au și crezut că e așa, de unde sint îndemnat a vi le descrie aici, ca să se critiziluească și de domneavoastră, sau și de alți cei ce știu bine grecește și romanește, și să vă dați părerile de au avut Pariz dreptate a le desfăima :

Ζέφυρε γλυκέ, ἄν εὐρύης
τὴν θεάν ὅπου ἤξεύρης
că dîn suflet o iubesc,
'πέ της ἔτι τὴν λατρεύω,
δίχως ἄλλο νὰ γυρεύω
decit că să o slăvesc.

Inima mea pătimeste
numai căce o iubește
ἐκ ψυχῆς εὐλικρινῶς,
pentru a ei isteciune,
vorbă, duh și 'nțelepciune
ποῦ φημιζονται τρανῶς.

Νικημένος ἀπὸ τόσα
δίχως νὰ τὰ εἶπω πόσα
daruri al' ei sufletesti,
δὲν δύναμαι νὰ σιγήσω,
πρέπει νὰ τῆ ἐξηγήσω,
prin tine ce-i să-i vestești

Cum că sint rob in vecie
cu mare stătornicie
καὶ εἰς ἔλα εὐπειθής,
dindu-mi viața spre moarte
ca un supus ce-i sint foarte
γενμάτων της παρευθής.

* Ἄρα πῶς ; ἐὰν τολμήσω
τὰς χεῖρας της νὰ φιλήσω,
poate a se supăra ?

* Ἢ θέλει συγκατανεύσει
ὡς ἀκροστιχῆς νὰ νεύση
cu milă-a mă apăra ?

No!, vedeți acum, sint aceste stihuri făr' de marțafet? Ci dom. Pariz nu numai că le-au desfăimat, ci încă și pă unde mă vedea, să făcea că nu mă vede. Invidie, iar nu zel!¹

Ore Pariz nu era in stare a da cu socoteala puțintel că per-

¹ Versurile sint copiate de Peșacov, in 1847, cu citeva modificări, la fol. 46 al ms. A. R. 332. Inițialele strofelor dau: Zinca.

sona aceea putea să ştie mai bine greceşte decît dumnealui, şi să înţeleagă şi să simtă şi mai bine simţirile unui pătimaş? O, invidie, cumplită rozătoare de fame.

Ὁ φθόνος ἐστὶ κάκιστος. ἔχει δὲ τι καλὸν ἐν αὐτῷ: τήκει γὰρ φθονερῶν ὄμματα καὶ καρδίαν, adică: Zavistia este foarte rea, are însă şi ceva bun întrînsa, căci topeşte ochii zavistnicilor şi inimile.

Infricoşatul poet, acum intru veşnică pomenire, Alecu Văcărescul, la ale cărui urme nu poate călca Pariz de ar mai trăi cit au trăit, şi pre carele am avut şi am de al meu povătuitor, silindu-mă în oarecarele chip a-l imita, doră n'au avut atita gust la sine precit are Domnialui Pariz, că să nu alcătuească versuri amestecate cu feliurimi de limbi carii le ştiea? Cu greceşte, cu turceşte, cu franţuzeşte şi cu altele, pre carii le-am văzut în diferite locuri de persoane mari cetindu-se, cinstindu-se şi fiindu-se ca nişte monumenturi forte scumpe şi rarnice, din carii păstrez şi eu vreo cîteva cu mare respect, de carii însă neingrijind pînă acum cinevaşi a le aduna şi a le da în tip, rămîn în veac necunoscută comunităţii. Din carii eată vă însemnez aici unele, ca să le vedeţi¹. Apoi are şi greceşti numai, şi româneşte curat, şi turceşte curat, şi franţuzeşte, cînd cum i-au fost voinţa şi gustul. Are unele satiriceşti pã greceie numai, prin carii atinge toate ramurile omenirii şi haractirurile astfel de frumos, incit nu să va găsi altul vreodata de a-l întrece, începînd aşa:

Τὴ ἀσυζήτως
ὁ κόσμος ὀλος
ἔφησε γ' ἦναι ψευτὰ καὶ ἔδλος.
Κάθε φίλια
ἄκρος ὀλοεῖα,
ἐν ἐνὶ λόγῳ ἔχθρα τελεῖα, ἡ. c. I.

Apoi nu se ştie domnialui Pariz că este cel mai iscusit poet, în chip ce să criticăzuească versurile altora, cu patima de invidie, şi să le desfămeze fără de cuvînt, pentrucă desfăimînd singur se desfăimează. Eu cărţile Domnii sale poeticeşti cele date în tip după vreme, pe amîndoa le am şi, cinstindu-le după cuviinţă, nu incetez dîndu-i laudile cele cuviincioase pentru isteţimea duhului lui, rivna şi zelul spre îndreptarea coniaţilor (*sic*) săi şi compatrioţi şi aplecarea spre cele adevărate şi de folos; eu, depărtat fiind de tot egoismul cel scirnav şi neomenit, de totã invidia sau zăvistia cea vătămătoare şi altora, şi mie, şi cuprîns fiind de singura dreptate şi adevăr spre folosul obştii, nu-i pizmuesc, nici nu-i desfăimez manufacturele, căci, cînd ar vrea cinevaşi, lesne pote găsi neajungeri şi

¹ Peşacov copiază în margene unele versuri greco-turco-romine ale lui A. Văcărescu, adăugînd: „Şi dumnealui cuconul Iancu Văcărescul nu rămîne mai jos' ca o vrednică odraslă a răposatului. şi dom. Iliad, şi soţia domnii sale sînt infricoşaţi poeţi. Aţi văzut?”

acolo unde este totă deplinirea desăvârșit, dupăcum sînt unii disperați de află neajungeri și în însăși făptură și în însăși natură, ba încă și în însăși dumnezeirea, vrînd a fi tote după gustul lor cel zmîntit. Apoi cum famozul poet Pariz nu respecteluește manufaptele mele, ci le desfăimează? Mulți se arată din gură că dorește lumina patriei sale, însă pã din lăuntru ar vrea că singur el să lumineze într'însa, precum domnealui Pariz zice că dorește patria a se lumina, în vremea ce nu suferă nici pe unul altul a lumina într'însa; desfăimează egoizmul, în vremea ce singur este stăpînit de dînsul mai cu covîșire. Apoi ce putem înțelege d'aici decît că nu lucrează cu acel zel spre a se lumina patria, ci ca să lumineze el singur în patrie. Eată o desertăciune întregă cum se vadește într'unul carele indeamnă pre alții a o izgoni. O, de cite lucruri folositoare pentru ei și patrioților m'au stînjinit această aforisită zavistie și gonele ei! Dela 1812 s'au zămislit în mine această rivnă de a fi servul muzelor, a tãlmăci cărți frumose și morale, a scriptura și a stihurghisi; ci mă văz acum cel mai de pre urmă, din multele întimplări nenorocite și triste prejurstări carii nu încează și până azi de a mă goni.

O, cită bucurie nepovestită m'au cuprins, cînd am auzit de marele irou al acestui veac și adevăratul patriot, virtozul domnealui Constantin de Golescul, că au priimit slujbă politicească în dorita patrie: de loc am cunoscut semn de înflorirea dreptății. Năzuesc dară că voi ajunge printr'însul și eu la doritul scop al meu.

Dorite amice, fiindcă zici prin Bibliotecă că toți iubitorii de lumina neamului românesc a-ți face arătare ce cărți are tãlmăcite, scose și traduse în limba romanească, eată după datorie-mi că-ți fac cunoscut și eu ce cărți am gătat, cu dorire de a se scote la lumină prin tipărirea lor:

1. Istorie de amor moral și cînstit între un tînăr țaran și între o tînără cetățeană, carii la cea mai de pre urmă s'au și cununat, după differite întimplări improtivitoare, împodobită și cu vreo citeva versuri morale.

2-lea. 1 detto, și tainic, între un tînăr ucenic neguțătoresec și între fiica stăpînului său, printr'a cărui voință s'au și ațîtat, carii earăși asemine s'au și luat prin cununie.

3-lea. 1 detto, a tînărului Pigmalion, earăși ajungînd la căsătorie după differite jalnice întimplări.

4. 1 detto, depărtare de slavă din pricina amoriului între doi tineri carii earăși s'au căsătorit cînstit.

5. 1 detto, amoriul cel dintiiu, adevăc din cea mai fragetă copilărie, între un nepot de arhieru și între o fiică de domn, earăși ajungînd la dorita căsătorie.

6. 1 detto, din pricina al cărui amor s'au întimplat morte jalnică la amindoi iubiții.

Aceste tote sînt în formă întrebătoare și respunzătoare, în unile fiind și stihuri frumose după întimplările și patimile sufletelor lor.

Acestea le-am pre'ntors din limba grecească pã la 1812, 13, 14 și 15, dupã vremuri, și, atunci cind ca tot tînãriul cinstit simțeam dulceața amoriului moral mai cu agerie și mai invãpãeat. Ah, vreme! Ah, zile! Ah, tinerete fericite de atunci! „Tote trec, tote se duc, tote per ca'ntr'un minut.“ Omul, cea mai jalnicã zidire in lume, cu cît trage nãdejde de a ajunge zile mai fericite, cu atit se cufundeazã in ceale mai ocainice și mai nenotocite, cu simțiri de bãtrinețe și de apropierea morții, dupãcum zice înțeleptul Solomon: „Zãdãr[ni]cie zãdãrniciilor am vãzut, am plecat. Tote ris, tote praf și tote nimic.“ Sau mai bine: „am intrat, am vãzut, am eșit. Tote ris, tote praf, tote nimic.“

Eatã insã și a celorlalte insemnare :

1816.

1. Carte cu sentenții morale ale Indianului filosof.

2-lea, 1 detto, theatricească, dintr'ale lui Cocebũ, ceea ce se numește Urire de omenire și cãire, foarte moralã.

1817.

3-lea. Grammaticã izvoditã de mine pentru indreptarea cotului de vinarici sau de mãsurațoarea buțiilor, al cãruea fundament dupã ce l-am aflat și de inovũ, numerile le-am indreptat dupã proporția cea adevãratã, țilindromatricește, cu insemnare nu numai a numerilor întregi, ci și a fracțiilor lor, adegã și vedrele, și ocalele, incã și numerele i le-am inmulțit, din 33 cele obicinuite (ci insã forte zmintite), le-am inmulțit pinã la 64, cu carii acum se pote mãsura dela un vas de 1 ocã pinã la un vas de 1000 de vedre, și mai mult ceva, fie mãcar acove, fie buți lungi, suptiri, scurte, groase, or in ce formã, și sã fie putini, bãdanie, ardae, cetãrne, vedre și altele cite tote ; ear, fiind de lipsã, eu arit izvodul cu carele sã potã fieșcarele a-și mãri cotul spre a putea mãsura și de zece mii de vedre vas, și mai departe, in vreme ce cu cel vechiu de-abi[a] putea cinevași mãsura un vas de vreo 160 de vedre ceva mai drept, ear mai incolo, nula, cãci prin cercare m'am incredințat. Drept aceea arit și cum trebuie sã dea cu cotul, vrind a mãsura drept; am aflat și deosebit metod de socotealã, cu carea și mai lesne sã se socoteascã, și incã și dreamurile ocalelor a le scoate. La cea mai de pre urmã bãtindu-mi capul de la 1812, de cind am cumpãrat vie la Sutești, in Valahia cea Micã, pinã la 1826, dupã vremuri, am aflat și metoda cum sã se mãsore butea cind nu va fi de tot plinã, sau de jumãtate, sau mai mult sau mai puțin de jumãtate, intocmai și drept; care metod nu erea aflat și cunoscut pinã acum, ci fieșcarele mergea dupã pãrere, și sã nãpãstoea sau vinzãtoriul, sau cumpãrãtoriul, sau cã, vrind drept, trebuia sau sã pretoceascã vinul de loc in altã butie, mãsurind cu vadrã, sau sã lase pãnã ce se va goli butea vr'odatã, și atunci, ducind butea pã la fintini, sã o mãsore cu apã, cu mare bãtae de cap, perdere de vreme și cheltuealã. Judece fiește înțelept acumũ cum

ar cinsti o stăpînire bună pre unul ca acela ce va fi la stare a afla un lucru folositor comunătății și iscusit: stăpînirea însă cea milostivă dela noi nici nu l-au crestat pre răboj, necum și cinste să mai facă, pentrucă i se făcea pagubă la huzmeturile vinari-ciului, dacă era să se măsoare vinurile săracilor cu cot drept.

1828.

4-lea. Carte cu descrierea darurilor Nătureri, de primăvară, vară și toamnă, prin versuri alcătuite de mine (eu, cînd am început a scrie fiind noapte, și să-mi dați ertăciune pentru mizgălelile scri-sului), pre care am numit-o *Dezmărdare poeticească*, și cu adevăr crez că va fi pentru fitește om sămțitor dezmărdare¹,

1828-1829.

5-lea. Carte prin carea îmi dau părerea pentru literile slaveano-romane, în ce formă să fie; cite glasnice sau sunătoare, și cite ne-glasnice sau mute ar fi de lipsă să fie; în ce chip să se pronun-țieze, după cuviința cea neauzită pînă azi și cu totul deosebită și nouă, întocmai după firea lor și după firea limbii romane de acum; despre ortografie puțintel, despre tonurile și semnele graiului, des-pre neam, spre răspunsul cetitorilor și al celor ce nu judecă in-teleptește și drept, drept slavă, cinste și mărire a nației romane de azi, și la cea mai de pre urmă pentru limba românească de azi, cum s'ar putea după cuviința cultiva, împrumuta și împo-dobi, cu frumos mijloc și vrednic de totă laudă.

6-lea. Carte cu istoria voeajinului vieții mele, ceace să va numi *Voeajinul vieții mult pătîmîtorului din pricina iubirii de adevăr și de dreptate*, avînd început dela leat 1785, carea carte este atît de grosă încît cuprinde grosimea tuturilor celorlalte în sine, și nu știu cum și cînd voi fi la stare a o da în tip, cu a se face cunos-cută lumii drept sufleteștii mele indestulări.

Aceste sint tote pînă acum, ear, mai polucînd vreme și zile mai fericite, voi aduna tote versurile mele, cele după vremuri și după întîmplări alcătuite, și grecești, și rominești, și toate ale slăvitului Alecu Văcărescul², însemnîndu-le carii vor fi ale lui într'un loc, și voi căuta mijloc a le scote și pre ele la lumină prin tipărire.

Ear domneata, dorite frate și amice, chipzuește cum vei ști mai bine, dacă iubești folosul neamului, după cum zici, și mă înștiin-țează mai din vreme care și care carte dintr'ale mele socotești mai întii de a se tipări, că să știu de a le prescrie curat, și mai ales fiindcă sint scrise cu slovă cam ciocoească, după cum se obicinuește în țara noastră. Răspunde-mi și acum, cu bilcenii verșețeni, măcar și de nu vei putea a mă credetălui cu prețul Bibliotecii și al Res-

¹ În ms. A. R. 1276, fol. 97-120.

² O urmare a acestui proiect e copia, de Peșacov, a versurilor Văcărescului, conținută în ms. A. R. 332. Cf. Bianu și Caracaș, *Catalogul manuscriptelor ro-mânești*, II, pp. 45-7.

punsului lui Bojincă, că mie nu-mi pare rău, pentru că: frate ca frate, dar brinza pă bani; şi cituşi de puţin înştiinţează-mă că ai primit această scrisoare-mi, dimpreună şi cu cele încurcate versuri, cu a nu fi la prepus asupra prietenului cu carele ți-o trimit. Şi spune şi de Sfîntenia Sa Părintele Evfrosin Poteca, de se află încă aici (de nu va voi singur a-mi scrie), şi ce mai face; de la carele. cei ertăciune de-l voi fi supărat pe nedreptate mai sus, glumind, căci poate că şi domnul Vasici a fi vrut așa a-mi spune într'adîns ca să mă supere; şi, că să fiu încredinţat că nu e măhnit asupra mea, voi cu cunoaşte din credetăluirea ce-mi va face cu trimiterea Filosofiei şi a Gramaticii lui Iliad, şi mă rog să mă iubească nu mai mult decît precît îl iubesc, şi să nu mă pue la uitare, pentru că eu, învăpăeat fiind de sfîntita dreptate, cité le fac, zic şi imboldesc, nu le fac din vreo patimă sufltească, ci din libov prietenesc, şi cite le imput altora, mai intii le-am îndepărtat dela sine-mi. Aşa dară dela cela ce iubeşte dreptatea şi adevăriul nu poate aştepta cinevaşi stricăciune, decît o îndreptare. Şi eată şi sfîrşitul începutului stihurilor ale slăvitului Aleco Văcărescul:

Μέ συγχώρεϊτε
 ὅσως θαρρεϊτε,
 πῶς σατυροῦ μὴν ἀπορεϊτε.
 Ἐγὼ καϊμένος
 εἶμαι καϊμένος,
 ὅτ' εἶμαι πάντα ἀδικημένος.

Aici, cînd mî s'ar găsi vreo slujbă sau profesion pentru naţie, lucrînd cu vreo pagă de ajuns mie spre a-mi ţinea cheltuiala casei mele, eu aşi rămînea bucuros aici in Ţara Nemţească, fiindu-mî şi soţia d'aici, şi-mi vei răspunde şi pentru această. O, cit ne-am ajutora noi, amîndoi într'un loc fiind, şi cit am trăi de bine lucrînd pentru folosul naţional!

Însemnez aici şi Domnii Tale vro dou stihuri, drept suvenir, făcînd întocmai ca acela ce, avînd o casă de vînzare, au scos o cărămidă din paretii ei şi o arăta muştereiilor (adecă cumpărătorilor) drept mostră.

În Verşet, 1829, Aprilie 14,

Preaosfîntitului şi bine credinciosului printepăstor şi episcop al prea sfîntei episcopii a Verşetului, Domnul Domn Macsim Manuilovici, drept serbicească a mea prea-umilită plecăciune.

Τρέξατε, μοῦσαι καὶ χάριτες ἔλαι,
 Δεῖν Ἀπολὸν δὴν σὸνν σὰ σε σὸαλε,
 Κ' οἱ λοιποὶ πάντες θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου
 νίε σὰ νεαζὰ κὺμ σε νεαε σκίμβου
 Ἐε δὲ κὺλ δὸρῖτ
 Ἰντρου κὺλ μάρῖτ.
 Ὀδυσσεὺς ἄλλος ἤδη ἐπεφάνη
 πρῖν κἀρε αστάζῖ σε νερεκῖεεεσ κἀνῖ,

οἱ παρελθόντες ἐν δεινῇ χηρείᾳ,
căce acuma totă bucuria

obștii au sosit
ce au fost lipsit.

Ὅσ' αὐτοῦ πάντες οἱ ἐπαρχιώται
in fericire sosesc intru tote
τὸ πᾶν δὲ θάλει κ' ἄπασαι ἐκείναι
ramuri uscate vor inverzi bine,

Și vor da rod
Cu minunat mod.

Προσθήκη ἐν τρισὶ στίχοις, πρὸς ἐπιδειξῆν τοῦ τῆς τριάδος ἐντελεχοῦς ἀριθμοῦ. Adaos in trei versuri, drept dovedirea desăvîrșitului al Treitei număr.

Aceste versuri le-am adăogat la svârșit, după cum s'au și suscris, grecește și românește, dupăce am înțeles că știe Înalt Prea Sfințenia Sa și românește bine, iar începutul este numai grecește, în formă acrostihicească (dupăcum sînt și ale venerabilului părinte Evfrosin Poteca), eșind din tote literile începutului stihurilor aceste cuvinte: Χάριν δουλικῆς ὑποκλίσεως ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Μεσακῶβ. Eu vi le-ași fi însemnat și pre ele aici, ci ună că n'am avut vreme, și altă neștiind de știi dumneata bine grecește, sau ba; ci cu vreme ori in ce chip, le vei vedea.

Știu că ești curios a vedea și numai curat românește versuri dintr'a mea versalcătuire, sau stihurghisire; d'aceia eată că-ți însemnez aici unele, părăndu-mi rău a rămânea și această parte de hirtie nescrisă, cu toate că am obosit scriind; ci eu așa sînt, cînd scriu, odată scriu, și de ajuns de preste tot anul. Aceste versuri de la vale le-am alcătuit acum aici, iarăși in Verșet, indemnăt fiind de Sfințeniia Sa Părintele Domnul Dimitrie Petrovici, parohul Logojului și profesorul theologiei, îndată și al conzistoriei eparhiei Vârșetului assesor, la preumblările afărătății, pă seară, cînd soarele sosește spre apusul său; fiindcă mai înainte iarăși Sfințenia Sa imi dedeese niște versuri slavenosirbești despre lauda răsăritului soarelui, de le pre'ntorsesem in limba românească, și le cîntam cu mare drag, am pohtit să aibă și lauda apusului lui, însă precum la vale:

Iată împăratul zilii
coborînd acum de sus
cum sosește cu mărîre
la doritul său apus,
și ziua să zmulge,
după dînsul fuge,
ca a lui mireasă
și împărăteasă
cu carea-și petrece
veri pe unde trece
printr'al său ocol.

Iară nouă ne vestește,
la apus acum sosînd,
că ne lasă noapte bună
ce-o vedem acum venînd,
carea 'ncet să 'ntinde,
vâsduhul cuprinde,
toate 'ntunechează
cît să nu se vează,
decît numai lună
cu stele 'npreună
peste horizont.

Viețuitoarele toate
 cite mișcă pe pământ
 la lacașurile sale
 alerg tote 'ntr'un cuvint
 să să odihnească
 și 'mputernicească
 de cea viitoare
 și veselitoare
 spre-a face pornire
 iar spre-agonisire,
 după firea lor.

Și cea mai presus zidire,
 omul cel cuvintător,
 cel subpus la grijuri multe
 și de patimi cercător,
 merge să se culce,
 ca prin somnul dulce
 să-și mai alineze
 și să-și ușureze
 sufletul de gânduri
 ce de mii de rinduri
 pă zi-l chinuesc.

Acum o melanholie
 să revarsă preste tot,
 căci darurile firei
 d'a se mai vedea nu pot.
 Tot se potolește,
 se posomorește,
 nici firea nu ride
 cind zgomot n'aude,
 ci stă intristată,
 în somn cufundată
 foarte greu și-adinc,

O, cit lucrurile tale,
 Dumnezeule ceresc,
 ziditoriule a toate,
 peste fire te măresc!
 Tu cu 'nțelepciune
 care nu se spune
 le-ai făcut pre toate,
 încit nu se poate
 a fi mai frumoșe
 și mai maestrose
 decit precum sint.

Ertăciune, dorite amice, că n'avusăi de a vă prescrie și versurile cele către Domnul părintele Evfrosin Poteca, după făgăduiala-mi, că plecară toți bilcenii, și numai unul încă au rămas, și acela stă pă plecare. Cu toate aceste, cit pociu acum în pripă vă prescriu, numai cele ce sint pă poreclă Svintēnii Sale și pă a mea, fiind mai scurte, numai pentru o scurtă înțelegere și pentru cele rămase carii sint alcătuite pre următoarele cuvinte: Εὐφροσύνη Πότεκα τῷ σεβασμίῳ, χαίρειν, ὁ Γεώργιος Παναχοβ, tote avind 48 de versuri pă seama literelor acestora, adecâtelea din totă litera eșind cite un vers, și pre totă zicerea deosebită formă de stihuri coprind. Tote celelalte sint, cu deosebit kunst amestecate cu grecește pă jumătate, la tot sfirșitul asemănat; numai cele pă porecla mea sau scilitul meu am voit a le face curat românește, numai că să nu aibă pricină domnealui Paiz de a zice iarăși că nu știu versalcătui curat numai pă limba românească, și că nu e niciun meștersug de a versalcătui stihuri greco-romane, și cu aceasta a mă desfăima.

Suvenir.

Poteca mi s'au deschis
 ἐκ τοῦ σκότους στὸ εἶγγ,
 Ocrotind și cu folos
 γὰ ἐκβάμειν ἀσφαλῶς.
 Tinerimea mai virtos,

κινηθεῖσα συνετῶς,
 Este d'a să lumina
 τῆ θεᾶ τῆ Ἀθηνᾶ,
 Cărea însăși ia din cer,
 οὐ καθ' ἡμῶν, ἀλλ' ὑπέρ,
 Au coborît la noi jos
 νᾶ μᾶς σώσει ἀσφαλῶς.

(Eu, la tote învirtejirile nenorocirilor mele sigure numai deosele muze ocrătindu-mă, zic în numitele versuri aproape de sfârșit, la a cincea zicere, că numai la dinsele pribegind îmi voi afla min-tuirea cea dorită; de aceia zic la a șasea zicere prin versuri asupra sclitului meu, începind așa, însă precum decindea :)

Pentru care în vecie eu acelora m'inchin
 cu mare statornicie rob fiindu-le deplin.
 Elementurile toate împotriva-mi de ar sta,
 al meu liubov nu se poate dela ele a 'nceta,
 Și sint rob, și-mi pare bine, și în veac mă veselesc.
 cînd mă supără vericine, și el la ele gîndesc.
 Așa mi-au fost ursit mie, căci cit voi fi pre pămînt
 să fiu tot lor în robie pină la al meu mormînt.
 Cîntînd lor eu cu organe care firea m'a'nvâțat
 și cu versuri neprestane, și mai mult m'am ațîțat.
 Ochii mei, cit vād în lume, pe ele să le slăvesc,
 cu versuri, cîntări și glume trăînd să mă veselesc.
 Valușile lumii tote voi a le bațjocuri,
 să trăesc, pe cit se pote, vesel pină a muri.

1826, Octombrie 26, în Craiovă.

Pote că le va avea domnul Poteca lingă sineși (de va fi încă acilea), și cereți să vi le dea a le ceti; iar, neavîndu-le, sau plecat fiind de aici, și dorind a le vedea tote cum stau, îmi veți scrie cu răspunsul acum ce-mi veți da, și prescriîndu-le vi le voiu trimite cu cea dintie ocazie. Pă bălcenii dela Virșeț, ce vin acum la tirgul Peștii, îi veți căuta la Trai-Cron-Gas, din Leopoldstat, că acolo găzduesc dinșii, de veți pohti a-mi răspunde mai curînd, sau a-mi trimite și cărțile cele însemnate mai sus, după dorința mea.

Eu am scris domnitate an, pă la Avgust, dela Temișoră, aducîndu-ți aminte ca să-mi răspunzi de se face lucrare ceva pentru această Bibliotecă, că să mă primești de prenumerant. Atunci nu eram la această strimtoare de acum, și puteam a-ți trimite banii și de înainte, după cum am cumpărat și alte multe cărți la Temișoară, care românești, care slăvonești, și care sârbești și grecești. Asemene îți scriam și pentru alți, care din Caransebeș, care din Hațeg, fiindcă le spuseseam că am de gînd a merge la Budă, că să mă întilnesc cu dumneata, dupăcum am și dorit cu adevărat, și cu acel gînd am mers pină la Temișoră, că dor de voiu găsi

prilej a merge mai efitin, și, negāsind, am rāmas. Mai virtos unul dela Hațeg, domnul lăitnant Theodor de Stanislav, Romin, și proto-presbiteriul de acolo, tare mă rugaserā cā să-i înștiințez de aceasta, și unde și cui să trimitā banii pentru vreo cēteva trupuri. Nu știu de ai primit acea scrisoare, sua ba, cā eu niciun rāspuns n'am primit dela dumneata. Deci fie-ți știre, și de nu te-ai înțeles cu dinșii, scrie-le, cā să știe, sau scrie-mi mie, cā să le scriu.

Al Domnii Tale credincios amic și frate și slugā,

Gheorghie Hagi Thoma Peșacov.

Al. Ciorānescu.

Noi porunci turcești cātre Domnii noștri (1572-1658).

D. J. Rypka publicā în *Archiv Orientālni* din Praga, V (1933), 1, dupā cunoscuta culegere a lui Feridūn, trei acte turcești referitoare la Moldova. Ele sīnt destul de importante pentru a le comunica aici în traducere dupā traducerea germanā.

1. Am aflat cā Voevodul Moldovei Bogdan, de și înștiințat de mai multe ori, a săvīrșit, împotrīva poruncilor noastre, unele necuyiinți, precum apāsarea supușilor, îndepārtarea unor dregători încărunțiți în slujba țerii, precum și a celor așezați de generații acolo, pe cari i-a înlocuit prin străini¹, și în acest chip s'a umilit, ba pe unii din ei i-a și ucis. Rudele celor uciși ni s'au plins De și i s'a poruncit să se opreascā de la aceasta, faptele lui rușinoase s'au înmulțit încă. Pentru aceasta a fost mazilit și s'a ridicat în locul lui fiul de Voevod aflător la pragul nostru Ioan, pe care l-am asigurat de sprijinul nostru. Acel ticālos s'a temut să vie la Poarta noastră și s'a dus în Polonia, împreună cu alții asemenea cu el, cari-l ațītaserā mai d' înainte, pentru ca de acolo să nāvāleascā de cēteva ori, de și nu nepedepsit în Moldova. La urmā, regele polon a fcerut iertare pentru el, care, potrivit cu tratatele anterioare cu el, i s'a dat. Dupā scrisoarea noastră împārāteascā Bogdan trebuia să fie trimis la Poarta noastră. Intre acestea a murit regele Poloniei, pe cīnd Bogdan a fugit în Ardeal. Oamenii Voevodului l-ar fi prins, în adevār, dar, dupā cēte aflām, cāpitanul d-voastră în Sātmar li l-a rāpit. Dacă e așa, aceasta dovedește cā el părăsește Poarta noastră, de la care înaintașii lui au avut atīt bine, și, rātācīnd din țarā în țarā, cu toată certarea noastră.

¹ Favoriți poloni.

stăruie în faptele lui rele. A-l primi și a nu ni-l reda, e fără îndoială împotriva învoielilor noastre reciproce. Căci împuțerniciții noștri au cuprins în tratate, ca un punct însemnat, că nu se va da adăpost fugarilor de ambele părți. Când unii din dregătorii (?) și căpitani voștri au îndreptat către noi scrisori de supunere, le-am răspins, fiind samă de clausele tratatelor. Îndată ce vă va ajunge scrisoarea noastră împărătească, nu zăboviți a trimete pe Bogdan la Poarta noastră. Faceți-ni cunoscut în ce chip e îndreptat și la ce capăt s'a ajuns cu dînsul. Aceasta va contribui de sigur la împropătarea prieteniei dintre noi.

2. Către „Craiu din Beciu“ (regele Ferdinand). Cum se cere ca să se comunice condițiile păcii de opt ani și Domnilor noștri, Sultanul amintește adăpostul dat lui Bogdan și-l cere (1572).

3. Beratul pentru Alexandru Iliș (1620). De oare ce Voevodul Moldovei Gașpar s'a făcut vinovat de unele fapte necuviincioase, a fost mazilit. Împăratul ascultă rugămîntea ca de la — ale acestui an și supt condiția ca tributul de 5.000.000 de aspri (*accè*) să se dea Porții an de an, Voevodatul Moldovei să fie acordat printr'o poruncă împărătească fostului Voevod muntean, care stă acum la pragul nostru împărătesc, Alexandru, care, în afară de vitejia sa, e un adevărat fiu de Domn și, ca Voevod al Terii-Românești, s'a purtat foarte bine. Împăratul dă acest berat și poruncește ca de azi înainte cel arătat mai sus, potrivit cu porunca împărătească, Voevod al aceluia vilaiet să urmeze credincios datoriile cele de de mult de a trimete hasnalei împărătești pe an 5.000.000 de aspri cîntăriți bine și la vreme, după obicei, și tot odată darurile îndătinate la Marii Viziri, beglerbegii Rumeliei, precum și ceilalți dregători, tot la vreme și fără greș. Nimănuia dintre supuși să nu i se facă nedreptate, nicio nouitate să nu se stîrpească, ca să poată astfel duce o viață liniștită și plăcută. Bșieri, oameni aleși și, în de obște, mari și mici trebuie să vadă în el pe Voevodul lor, la care să se poată refugia, fără a se împotrivi cineva vre-odată poruncilor împărătești și lui. Zisul Voevod va arăta supunere împăratului, va trimete plăți și daruri lui și dregătorilor împărăției, va fi prieten prietenului și dușman dușmanului meu. Pentru aceasta vilaietul Moldovei va fi apărat de oricine prin împărăție. De va muri acolo un negustor supus împăratului fără ca moștenitorii lui să fie de față, li se va trimete moștenirea. Moștenirea celor fără moștenitori s'o însemne Voevodul însuși la catastif și întreagă s'o

trimeată prin cineva la pragul împărătesc. Din partea Marilor Viziri, beglerbegilor, ieșnicilor și altora să nu se facă niciun rău în averea lor vilaietului Moldovei, boierilor lui..., cnejilor, supușilor, fiilor și fetelor lor, precum și averii. Cine va lucra contra poruncii împărătești, pe acela zisul Voevod să-l arăte aici pentru pedeapsă.

4. Marele Vizir Mohammed-Pașa către boierii Țerii-Românești.

Către boierii și clerul Țerii-Românești.

Cererea trimeasă de noi a fost luată la cunoștință. Să știți acum că noi, după porunca împărătească, i-am scris lui Constantin¹ cum urmează: „Împăratul a mers la Adrianopol; dacă ești credincioasa lui slugă, vină și fă după vechiul obicei închinarea ta; vei fi îmbrăcat cu purpură și caftan și te vei întoarce în Voevodatul tău“. Dar el a cătat să se scuse; spuind că boierii nu vreau să-l lase, a pus aceasta pe socoteala voastră. De oare ce sînteți supuși, plătind haraciu, ai Împăratului nostru, cită vreme vă îndepliniți robia cu credință, nu vi se va face nimic rău, nici de el, nici de Vizirii lui și mai marii Împărăției ori să vi se impuie, contra obiceiului, un ban sau un dram. Dar s'a scris ca el, Constantin, să se înfățișeze aici spre dovada aplecării lui adevărate. El n'a urmat așa și astfel, după îndemnul Împăratului, a fost numit Mihail, fiul Voevodului Radu, fără să fi fost luat de la el un ban sau un dram, cu porunca de a purta grija de orice fel și de a nu trece peste obicei. Dar voi prin cererea voastră vă împotriviți acestei porunci pe care a dat-o Împăratul însuși. Căci de ce spuneți: se cer 300.000 de groși? Nu sînt toate vremurile de o potrivă. Dar cuvîntul Împăratului și al nostru e tot una, la început și la sfîrșit. De sigur nu sînt două. Ați încercat: de la cel care a fost dăruit cu Voevodatul s'a luat ori ba un ban sau un dram? Porunca împărătească nu se ia înapoi. Dacă sînteți dreپți robi ai Împăratului nostru, mergeți înaintea Voevodului vostru, de la care nu s'a luat un dram și închinați-vă lui. Altfel va ajunge răspunderea aici și dincolo. Voi singuri știți dacă vreți ca de hațirul unui Voevod să vă pierdeți femeile, copiii și averea. Mai departe despre aceasta nu vi se va mai scrie. Cum păzim țerile de moștenire ale Împăratului nostru, păzim cinstea lui și poruncile lui. Adrianopol, 22 rebi ul tanit 1068 (28 Ianuar 1658).

N. I.

¹ Șerban, intrat în Moldova.

Încă un cîntec despre desastrul lui Malcoci-oglu

[Povestea Pașei Malcoci-oglu, de la sfîrșitul Domniei lui Ștefan-cel-Mare e cuprinsă și în aceste versuri ce mi se trimesc. În adevăr el a făcut o campanie nenorocită de iarnă. Aceasta s'a învederat de d. Caraman, în publicația de folclor, susținută de Academia Română, a d-lui I. Mușlea.]

GERUL.

Foaie verde-a mărului,
La lacul vișelului,
La fintina gerului,
Unde-i păs voinicului,
Multă oaste tăbărită,
Pentru războiu pregătită,
Iar al oștilor stăpin
Mociorgiu, Pașă bătrîn,
Oastea lui că și-o privia
Și din gur' așa zicea :
— Foaie verde ca nalbă,
Măi băteți, ostașii miei,
În voi că m'am bizuit,
Multe oști am mai zdrobit,
Mulți eroi am rămasit,
Dar acum s'au isprăvit :
Cu Gerul doar' nu m'am bătut.

Mociorgiu atunci
La fintină se ducea,
Cu sabia 'n văzduh da
Și din gură că zicea :
— Ieși, Gerule, din fintină,
Să vii să te bați cu mine
Căci cu cîți m'am mai bătut
Eu pe toți i-am rămasit
Dar pe tine-un amărit !
Atuncea Gerul auzia
Și din fintină ieșia
Cu căciula de nămeți
Și cu barba de zloeti,
Cu mustățile de chidă,
C'un toiag de ghiată 'n mină
Și din chică

Rouă-i pică,
Cu papuci de parangol,
Luați pe piciorul gol
Și din gur' așa-i zicea :
— Mărciogiu, dumneata,
Ce cați în luna Undrea¹,
Cînd este puterea mea;
Vino în luna Cuptor,
Cînd eu nu am niciun zor.
Îmbrac' oastea cu cojoace,
Cu chivăre haiducești
Și cu opinci ungurești,
Cu curele 'ncrucșate,
Prinse 'n față și în spate,
Ca să nu inghețe 'ndată.

Marciogiu atunci
La oaste se întorcea,
Pe toată o îmbrăca,
Pe toate le isprăvia,
La fintină se ducea,
Cu Gerul iarăși vorbia.
Iară Gerul îi zicea :
— Mărciogiu, dumneata,
Ostașiți-ai pregătit !
Săbiile-au ascuțit ?
Mărciogiu asculta,
La oștire se ducea.
Iară Gerul atunci
Ploaie caldă că dădea,
Cojoacele le uda,
Apoi un vînt că sufla
Toată lumea că răcea.
Mărciogiu atunci
Ordine armatei da :

¹ Novembre.

— Tăieți, frate, șările,
 Așîțați focurile!
 Focul mare se făcea,
 La început se încălzia,
 Dară Gerul nu-î lăsa,
 Altă ploaie cu vînt da,
 Focurile le stingea.
 Marciogiu iar zicea :
 — Capul cailor tăiați,
 Coșul lor îl despicați
 Mațele le aruncați,
 Și în coșuri vă băgați,
 Numai de Ger să scăpați.

Oastea caii și-î tăia
 Și în coșuri se băga,
 Dar nici așa nu scăpa :
 Ger cu chidă se punea,
 Lemnele le despica,

Niciun ostaș nu scăpa.
 Iară Gerul atunceă
 Din fîntină că ieșia,
 Peste oaste se uita
 Și o milă îl prindea,
 La pămînt ingenunchia
 Și 'ncepea de se ruga :
 — Doamne sfînte, ceresc tată,
 Iartă-mă de păcate
 Intoarce-ți mila spre oaste !
 Dară Dumnezeu cel sfînt,
 Ce vedea tot pe pămînt,
 Oaste-o binecuvînta,
 Toată oastea se scula,
 Care și 'ncotro lua.
 Marciogiu sta nemișcat :
 De el nu s'a îndurat ;
 Steiu de piatră l-a făcut,
 Precum nu s'a mai vazut.

Auzită de la *Petre Cotigă*, din *Catanele-Dolj*,
 de Ștefan Petrescu-Catane.

DĂRI DE SAMĂ

G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei Romînilor, volumul III: Romnii în poesia medievală* (extras din „Cercetări Istorice“, X), Iași 1934.

D. Popa-Lisseanu în zelul său de a găsi urme românești în evul mediu, citează și versurile în care Godefrid de Viterbo, în secolul al XI-lea (v. cartea mea *Cărți reprezentative*, II) pomenește pe „Blachina“ după Unguri și Bulgari și imediat după „Ysdros“, Dunăreni; deci în adevăr e vorba de Romîni (p. 8). Nu se poate crede că poetul se gîndește la Vlahernele adecă „Păcurarii“ Constantinopolei. Se notează și pasagiile despre „Vlahi“ din Cîntecul Niebelungilor. Dar și acuma cred că „ducele Ramunc“ e Roman Galițianul (cf. p. 10). E. nou Rudolf de Ems (c. 1250), poet al istoriei omenirii. Un vers al lui pune alături dincolo de „Sneberge“, cari sînt Montes Nivium, Carpații, pe „Valwen und wilde Vlachin“, primii fiind socotiți de obicei ca fiind Cumanii, de și numele se apropie de al Romînilor (p. 12). „Valahi“ și la Yansen Enikel din Viena (p. 17). E cunoscută mențiunea din Ottokar de

Stiria, cu „Valben“, Secui, Romîni (p. 18—21). *Dacia* însă (v. p. 21 și urm.) e totdeauna Danemarca (afară de cazul de la pagina 23). Versuri despre „Blas“ și „Comins“ ale lui Philippe Musket, pp. 27-8. Restul, fiind nou, n'are interes. În poemul lui Ștefan Taurinus Barlobassiaca pare a fi Basarab (v. p. 31).

* * *

Florea C. Rossetti, *Monografia orașului Ismail*, Ismail 1934.

Autorul acestei lucrări, care cuprinde statistice interesante, se plînge că-i lipsesc documentele istorice, distruse sau ascunse. Se semnalează satele moldovenești de-a lungul lacurilor Cahul și Ialpuh (p. 6). Ruine la Cartal (p. 17). Biserica Sf. Nicolae ar fi ctitoria Ruxandei lui Petru Rareș, care ar fi dăruit pentru ridicarea ei „35.000 de lei vechi“; Adormirea s'ar datori lui Constantin-Vodă Brîncoveanu, fiind vechea biserică Sf. Gheorghe (p. 25; cf. p. 69). Cf. documentele ce am dat în Hurmuzaki, XIV. „Smil“ n'are nimic evreiesc, ci trebuie pus în legătură cu nume ca riul Simila (cf. pp. 75, 120 și urm.). Museul, important, p. 130 și urm. (cărți românești din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea, două Liturghiere, și până pe la Cetatea-Albă; și *Apostolul* din vremea lui Brîncoveanu; un altul, slavon, în manuscris, din satul Babele (1765). O scrisoare a episcopului Melchisedec către M. Kogălniceanu, pp. 212-3.

* * *

Nicolai Grămadă, *Sătenii și stăpînii în Bucovina, între 1775 și 1848*, Cernăuți [1934].

Autorul întrebuițează și documente din Arhivele Statului de la Cernăuți ca să arăte cum a evoluat proprietatea de pămînt în Bucovina de la anexare până la anul revoluționar, de mari schimbări, 1848. Se arată că *sunt Austrieci situația țeranilor a fost mai rea*, dîndu-se o interpretare forțată „ponturilor“ domnești din secolul al XVIII-lea, care, adaug, erau *provocate, ca și măsura de eliberare, fie și teoretică, a lui Constantin Mavrocordat, de milosul spirit „filosofic“ al timpului* (v. p. 11).

Lucrarea, care ține samă de tot ce s'a tipărit, e foarte minuțioasă și va servi drept basă și pentru alte cercetări decît cele, de caracter numai local, care se anunță în titlu.

* * *

Iosif Schiopul, *Diploma andreiană din 1224 și alte documente false sau fals interpretate*, Cluj 1934.

D. Iosif Schiopul continuă opera sa menită să arăt că până la jumătatea secolului al XIII-lea din partea teutonică sau săsească n'a fost nimic, — întreprindere îndrăzneată în care aduce inteligență și muncă mai mult decît cunoștința istoriei și mai ales simțul ei.

Data aceasta, d-se obiectează că diploma din 1224, care creiază din Sașii risipiți „un singur popor“, nu s'a păstrat decît într'un *vidimus* din 1317, scos la iveală abia la 1667 de Toppeltinus, că înainte de 1317 nu există o confirmare (dar de ce s'ar fi cerut?), că ea n'a fost invocată pe urmă (dar e vorba de acte locale și opera lui Andrei al II-lea, inspirată, cum voiui arăta, de ce a văzut în Orient, a fost lăsată la o parte de urmași, ca un unicum), lipsuri diplomatice (dar avem a face cu un *vidimus*), că însăși diploma din 1317 oferă nepotriviri cu realitatea (într'o țară veșnic tulburată în care se instala cu greu o nouă dinastie), nepotriviri diplomatice și, pentru acestea din urmă, pe introducerea anacronică a titlului bulgăresc la regii Ungariei (dar iarăși e vorba de un *vidimus*). Argumentarea înlătură și actele cu privire la prepositura Sibiiului, la țara Loviștei.

Dar paleografic (se dau facsimile) nî e nimic de obiectat, situația istorică nu se opune la autenticitate și, în sfîrșit, falsificatele lasă a se vedea concepțiile altui timp, pe cînd astfel de străcurări nu se află în documentele atacate.

Pătrunzătoarea inteligență a d-lui Schiopul putea ajunge la rezultate mai plausibile.

* * *

Aurel V. Sava, *Vornicul de Vrancea, o cercetare administrativă de acum o sută de ani* (din *Mem. Ac. Rom.*, XV, 6; 1934).

Se reproduce, de harnicul și fericitul cercetător care e d. Aurel V. Sava, o condică în care se cuprinde o inspecție a lui Ioan Luca, Vornic de Vrancea, în 1827, cu „arătări“ ale oamenilor și „răspunsuri“ ale acestui funcționar. E vorba de vinovății, de la cele mai ușoare la cele mai grele.

Și mențiunea școlii din Focșani (no. 11), negustori armeni (no. 13), Turci în Vrancea (no. 23), „grosărit“ la „panțiri“ (no. 26), „sarea Vrâncii oprită a eși din coprinsul Vrâncii“ (no. 27), „a face bitirmă“ (no. 36), o „văduvă ce-l sîpără a-l trage cătră dinsa“

(no. 39), „vinătorii Vornicii“ cari trimet capre la lași (no. 40), o Călueneasă (soția lui Căluian) (no. 43), „fete sar peste garduț țarinei“ și li se iea traista (no. 63), „fiind oprite armele, i-au dat o vulpe peșcheș și pre chezășie i-au dat voe a umbla la vînat“ (no. 65), „doage de colî“ (no. 70), un birnic „dat de săritură“ (no. 72), scripcari (no. 81), „oi ascunsă de a nu da analogon saigiilor“ (no. 84), „colacul unii epe ce au găsit-o de pripas“ (no. 85), „punga de la briu cu 2 husăș“ (no. 94), Lăbunțu (de la Loboncz ungurescul) (no. 113), „o vacă ce au picat de pripas la odaea lui“ (no. 116), „maldăr verdi“ (no. 159), călcarea strugurilor (no. 163), „ș'au bătut femeia pentru pricini din casă“ (no. 167), „iarmarocul Sovejii“ (no. 177), ceartă pentru „găsirea unui roiu în pădure“ (no. 179), fată care „cade belè“ (no. 181), „zgarda de la gît“ a unei fete (no. 200).

* * *

Generalul R. Rosetti, *Despre unele precisări recente a locurilor bătăliilor de la Doljești, Vasluiu și Șcheia* (din Mem. Ac. Rom., XV, 5; 1934).

Se cercetează afirmații mai noi în ce privește aceste trei bătălii ale lui Ștefan-cel-Mare și se rectifică. Nu mai cred că lupta din 1475 s'a dat la Căntălărești (cf. p. 5). După o comunicație a d-lui N. I. Antonovici, ar fi „la gura Rahovei, lângă orașul Vasluiu“, revenindu-se deci la vechea fixare. Se răspinge ideia că lupta de la Șcheia s'ar fi dat în județul Bacău. Satul Tăvădărești vine de la ungurescul Tivadăr, prefăcut de obicei în Toader.

* * *

Alex. Lapedatu, *Doi misionari scoțieni în țările romine acum o sută de ani* (din Mem. Ac. Rom., XV, 7; 1934).

D. Alex. Lapedatu a găsit o rară carte, tipărită la 1839, *Narrative of a mission of inquiry to the Jews from the Church of Scotland in 1839*, în care doi misionari ai Bisericii scoțiene, Andrew A. Bonar și Robert Mc. Cheyne, nu se opresc numai asupra situației Evreilor de la noi, scop al călătoriei, ci înfățișează și atâtea lucruri văzute în calea lor, de la Sulina la Cernăuți. Descriu: Galații (10.000 de locuitori; curios că socot a fi văzut locul unde au fost învinși eteriștii la 1821), Brăila (6.000 de locuitori), Bucureștii (120.000 de locuitori; „Hanul rusesc“, „Casina

lui Martini“, „Hanul lui Manuc“, „Hanul lui Simion“; slujbă la Mitropolie pentru aniversara Domnului, cu prezența fostului cneaz sîrbesc Miloș, cu fiul), Focșanii (*Hôtel de France*), Bîrladul (10.000 de locuitori), Iașii (*Hôtel Petersburg*), Botoșanii (20.000 de locuitori), Bucovina. Observații despre producții, despre moralitate, note despre Țigani.

* * *

Alex. Lapedatu, *Evreii în țările noastre acum o sută de ani — după relația a doi misionari scoțieni* (din *Mem. Ac. Rom.*, XV, 8; 1934).

E vorba de aceeași descriere a călătoriei, a inspecției, la 1839, a lui Andrew A. Bonar și Robert Mc. Cheyne. Se cercetează, pentru Evrei, fiecare localitate: Galați (între 500 și 2.000), Brăila (30 de familii), București (vre-o 5.000 probabil; vizită la bancherul Samuel Hillel; p. 6), Focșani (vré-o 60 de familii), Bîrlad (vre-o 130), Iași (5.500 de familii; mențiunea bancherului Michel Daniel p. 13; descriere de nuntă), Botoșani (4-5.000), Suceava (vre-o 200 de familii), Siretiu (300 de familii), Cernăuți (3.000 de capete). Se dau și unele desemnuri.

* * *

Ioan C. Filitti, *Principatele romîne de la 1828 la 1834, Ocupația rusească și Regulamentul Organic*, București [1934].

E o extraordinar de bogată istorie pragmatică a anilor de adîncă prefacere, supt influența curentului frances trecut prin mijlocirea rusească, între 1828 și 1834. Se ajunge pînă la cele mai mici amănunte și se întrebuițează și izvoarele cele mai lăturahnice (astfel *Istoria Bucureștilor* a lui Papazoglu). Numai, pentru politica generală Gervinus, e de sigur foarte învechit și avem o excelentă istorie germană a politicei europene după Napoleon I-îu. Tot așa Rambaud pentru Rusia. Nu Pompiliu Eliade a observat primul partea proiectelor boierești de după 1821 în alcătuirea Regulamentului Organic (p. 39). Se întrebuițează și ineditul (despre studenți în străinătate, p. 45). Fabrica de farfurii a lui Dresler în Gorj, p. 179, nota 41. Lipsește o caracterizare a factorului, așa de important, care a fost Chiselev (de ce să-l scriem: Kisseleff?).

* * *

Nicolae Fîru, *Monografia bisericii Sfintei Adormiri (Biserica cu lună)* din Oradea, Oradea 1934.

Autorul întrebuițează și registrele de socoteli ale bisericii din Velența, între 1600 și 1690 (v. p. 17), care ar trebui neapărat tipărite. Interesantă mențiunea, păstrată, a condițiilor în care, la 1721, protopopul Ioan a refăcut biserica (p. 22). După inedite și opoziția ortodocșilor la încercările de Unire (pp. 28-9). La 1713 naștile din Oradea se înțeleg pentru o viitoare situație de paritate (p. 29 și urm.): e un frumos act de toleranță reciprocă și înfrățire. Pătrunderea cu școala și biserica în oraș (p. 36 și urm.): luptă cu vicarul român unit Meletie Covaci și cu episcopul Moise Dragoși. Politica iosefină dă dreptate celor de legea veche. Așa se ajunge la clădirea „bisericii cu lună“. Se dă, cum spune o notiță contemporană, „tolerație adevărată sau slobozirea legilor“ (p. 48). Opoziția lui Dragoși, p. 57. Pictură cu totul catolică, p. 59. V. însă zugravul Pavel Murgu (p. 77). Inscricțiunile grecești sînt greșit redată (pp. 64-5).

I. Lupaș, *Cronicari și istorici romîni din Transilvania, școala ardeleană*, 2 vol. (în colecția „Clasicii romîni comentajii“), Craiova, f. an.

Păr I. Lupaș întovărășește această alegere cu o introducere asupra scriitorilor cari figurează într'însa. Se caută a se pune în fața scriitorilor de dincoace de Carpați un șir de Ardeleni, indiferent de limba în care au scris (la p. III, Cronica Logofătului Teodosie a fost de sigur în slavonește, nu în românește). E interesantă mențiunea lui Ștefan-cel-Mare și a lui Bartholomei Dragfy într'o cronică latină din Ardeal (v. pp. IV-VII). De relevat și curiosul portret al lui Gheorghe Brancovici (la p. 24), acela al lui Radu Tempea (la p. 40), al lui Bojinca (la p. 160).

Alegerea merge de la anonimul din secolul al XV-lea până la Ioan Bogdan. Nu trebuia oare scris cu literă mică și explicat „recomie“ alipit la numele lui Neagoe Basarab (= anume) (p. 17)? Poate că Ioan Molnar, simplu traducător al abatelui Millot, nu-și afla locul între scriitorii originali, și același e cazul pentru Ioan Teodorovici, traducător din Chenghelaș. Poate, iarăși, că din Șincai se putea alege o parte mai puțin împovărată de citații. De la Slavici s'ar fi luat ceva din „Familia lui Mihai Viteazul“ și alte frumoase studii. Titu Maiorescu nu poate fi pus la Ardeleni.

Ilustrațiile nu sînt une ori nici asemănătoare, nici de o valoare artistică.

Ioan C. Filitti. *Vechiul drept penal român (schită)* (extras din *Revista de drept penal și știință penitenciară*), București 1934.

Nu se poate lăuda de ajuns această lucrare de o atât de largă informație, culegînd faptele din tot cuprinsul publicațiilor de documente. E și comparația cu dreptul vecinilor. O traducere în limba franceză se impune. Scurtul resumat de la sfîrșit e cu totul insuficient.

* * *

Ioan C. Filitti, *Izvoarele Constituției de la 1866 (originile democrației romîne)*, București 1934.

Se caută raportul între Constituția de la 1866 și proiectul elaborat la Focșani în 1859. Se alătură fiecare articol de ce se poate găsi ca pregătire înainte de momentul pripitei și nepotrivatei alcătuirii. Lucrarea, nespun de migăloasă, e de un mare folos.

N. Iorga.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

CRONICA

Cu G. Bogdan-Duică dispăre cel mai migălos cercetător al literaturii românești, acela care a făcut în mai mic descoperirile cele mai mari. Acest neobosit adunător de notițe era însă, peste această latură supt care e mai cunoscut, și un spirit cu totul superior, avînd scăpărări geniale: a arătat-o în studiul său de tîne-reță din *Rumänische Revue* despre politica lui Dimitrie Cantemir, în activitatea sa de pedagog, de cercetător al literaturii germane, de ziarist îndrumător, de etnograf (frumoasa-i operă despre Bucovina).

*

Cu Gh. Balș dispăre cunosătorul cel mai sigur al vechii arte de clădire la noi. Nu numai că în lucrările sale cu privire la vechea artă moldovenească până în secolul al XIX-lea a dat, cu prețioase comentarii, tot materialul, dar a căutat, în tot scrisul său, explicații în domeniul artei universale, pe care ajunsese a o cunoaște admirabil.

*

Volumul de *Cercetări literare* al „Seminarului de istoria literaturii romine (epoca veche)” publicat de d. N. Cartoian (București 1934), cuprinde un studiu al d-lui Emil Turdeanu despre *Varlaam* și *Ioasaf* (comparație, cea d'întăiu până acum, între deosebitile manuscrise, copii mai târzii cu citeva decenii decît redactarea operei; originalul e ediția din 1637, la mănăstirea Cuteinului în Rusia polonă). Netipărirea cărții se explică prin aceea că de tipar se învrednicia, după tradiție, numai cartea bisericească. Se cercetează forma resumată din Moldova, felul în care romanul a intrat în *Viețile Sfinților* de la Neamț. Se dă o filiație a manuscriselor, un interesant desemn din ms. 1398 al Academiei Romine și un specimen al ediției ce ar fi să se dea. — D. Al. Ciorănescu cercetează manuscrisele care cuprind „Întrebările și răspunsurile”: ele dau și discuția lui Panaiot filosoful cu un catolic. Se osebesc și se determină elementele care au intrat în această compilație, în care e și „bogomilism” și „cosmologie” (p. 53) și multe de toate. Originalul e slavon (mențione a „dascălului Ștefan din Craiova”, nepotul episcopului Damaschin; p. 55). Se dă și ediția critică a textului; bogată adnotație. — D-ra Margareta D. Mociorniță editează cel mai vechiu text, ardelean, de la sfîrșitul secolului al XVII-lea, din „Fisiolog” (facsimile). — D-ra Olga Cosco și-a ales traducerea lui *Charles XII* în românește (specimen). — D. Nicolae-Anastase Gheorghiu a găsit notele călătoriei la Locurile Sfinte a lui Mihail Popovici, preotul bănățean din secolul al XVIII-lea care a fost la Petersburg. — D. Ciorănescu revine asupra „Raționalului” latin adus din Viena de Constantin Stolnicul Cantacuzino. — O excelentă bibliografie de d. N. Georgescu-Tistu.

*

În *Gînd Românesc*, 6, d. C. Daicovici se ocupă de ipotesa emisă de d. Em. Panaiteșcu cu privire la numărul Geto-Dacilor: scepticismul arheologului român cu privire la cifrele de armată sau de populație la vechii scriitori e foarte întemeiat.

*

În *Codrul Cosminului*, VIII (1934), d. Constantin I. Karadja dă traducerea notelor căpitanului suedes C. Warberg despre războiul nostru de Independență. Ele au un caracter de pură tehnică.

*

Critice îndreptățite ale „teoreticismului“ și lipsei de energie creatoare la noi le dă, într'o formă impresionantă, d. Vasile Băncilă, în *Gînd Românesc*, II, 5.

*

În *Comptes-rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres*, April-Iulie 1934, d. Gustave Glotz prezintă o privire de ansamblu asupra lucrărilor de arheologie din Iugoslavia în ultimii ani (p. 189 și urm.). E vorba și de runele pe o coloană din Dalmația (p. 195).

Tot acolo, d. Gabriel Millet semnalează iscălituri de pictori sirbi pe rochii de sfinți (pp. 223-4).

*

În *Revista fundațiilor regale*, 1-iu Octombrie, citeva pagini de inteligentă explicare, ale d-lui Z. Piclișanu, despre revoluția lui Horea. Un întins articol al d-lui Ion Sin-Giorgiu despre „Eminescu și spiritul german“. Foarte bun articolul, iscălit Barbu Brădescu (Marcel Romanescu?), despre „problema Adriaticei“: e un studiu cu totul remarcabil.

*

De d. Kamil Krofta, *Das Deutschtum in der tschechoslovakischen Geschichte* (Praga 1934). Interesantă expunere populară și polemică. Foarte just se judecă opera de germanizare supt Maria-Teresa și Iosif al II-lea ca neavînd caracter național, ci tinzînd numai la unificarea Imperiului (p. 109). Și o scurtă, dar folositoare bibliografie.

*

În *Viața Românească*, de la 31 Mart, p. 3, d. Ernest Ene, un om serios, iscălește aceste rînduri: „Istoria complectă și adevărată a poporului românesc nu a fost încă scrisă. Cei mai mulți istorici ai noștri au înțeles numai să înșiruie și să lămurească faptele couducătorilor așezărilor românești, să-i proslăvească pentru vitejia lor în război sau buna gospodărire a țerii. Niciunul nu s'a coborît de la domnitori și de la boieri ca să ridice vălul ce acopere viața întunecată și ascunsă a adevăratului popor românesc, care a fost în toate timpurile lumea muncitoare și necăjită a satelor“.

D. Ernest Ene trăiește în România.

În același număr (pp. 57-60) d. Al. Ciorănescu se ocupă de versurile lui Cirlova, publicate în monografia profesorului blăjean Ioan Rațiu și dovedește autenticitatea lor. Urmează semnarea, de d. Alexandru Iordan, a raporturilor dintre vechi schițe ale lui Aman și *Balta Albă* a lui Alecsandri.

Note de d. Radu I. Perianu despre vechea școală a Brăilei.

*

În *Comptes-rendus* ale Academiei de Inscricții din Paris, Ianuar-Mart (pp. 63-7), d. Jean Gagé dovedește existența unui fiu al Împăratului Caracalla.

*

N-1 din Maiu-Iunie al *Bisericii ortodoxe române* e consacrat Mitropolitului muntean Grigorie „Dascălul“ cu prilejul centenariului morții lui. Păr. N. Popescu îl caracterizează în pagini pline de sentiment. Preotul Paraschiv Angelescu descopere un Nou Testament bulgăresc tipărit cu ajutorul lui Grigorie. D. Const. N. Tomescu dă o bibliografie a operei cărturarului. Preotul Gh. Negulescu publică importanța „Cronica hirotoniilor“ Mitropoliei muntene între 1823 și 1834 (mulți Vlădici *in partibus*: de Cerven, de Stratonicia, de Stage, de Sirmiu, de Betleem, de Teodoropole). O notă de d. D. Bogdan despre tipografia de la Căldărușani (conducerea o are Inochentie din Moldova). Un foarte bine informat studiu al d-lui Gh. I. Moisescu despre mănăstirile muntene închinete la Locurile Sfinte supt Grigorie (foarte mult material inedit).

*

În n-1 din 3 August 1934 al ziarului „Patria“ din Cluj se publică resumatul unei cercetări din 1773 privitoare la familia Vaida din Frincenii Boiului (Kis-Buny), în care se afirmă că Ionaș Vaida, comandant în Chioar, „a luat în căsătorie pe Mariuca (*sic*), văduva lui Ștefan Răzvan, Domnul Moldovei, care avea moșie în Băbeiu (Zăpirt). Locuia cu dînsa în Frincenii Boiului“ (*in illo fundo in Kis-Buny, in quo Ionas Vajda habitavit, cum viduam Stephani Rezvan, regnantis Voevodae Moldavie, in matrimonium duxit*), într'o casă frumoasă (*dicitur eminentem curiam habuerit*). Fiii Luca și Ioan sînt nobilitați, cu numele de familie Trii, la 1616.

*

Note despre vechea organizație a navigației în Basarabia, în revista d-lui Gheorghe P. Bezveconii, *Din trecutul nostru*, 9-10 (și ilustrații).

*

O largă înfățișare a organizării vieții științifice în România o dă d. Petre Sergescu, în vol. XIX din „Nauki Polskiej“ (1934): *Obecny stan nauki w Rumunji*. Ar merita o traducere în limba franceză și una în românește.

*

D. Dinu V. Rosetti publică, în colecția Museului Municipiului din București, rezultatul săpăturilor sale: *I. Descoperiri paleolitice în preajma Bucureștilor; II. Săpăturile de la Vidra*, București 1934. Interesant numele de „Măgura Tătarilor“ sau „Măgura Jidanilor“ dată Vidrei. Se face dovada că șesul muntean a fost totdeauna locuit și că în timpurile preistorice locuitorii aveau preocupări estetice.

*

În *Revista fundațiilor regale*, 1-iu August 1934, d. Artur Gorovei dă scrisori de-ale lui Matei Millo de la Paris în 1840-5 (se pare că învăța și ingineria). Scrisorile „Comisului“ în veșnică nevoie de bani către fratele mamei sale, Iancu Prăjescu, sînt vulgare și, adesea ori, chiar înjositoare. Se iscălia franțuzește, după dreptul său, Millot (dar și pertru intimi: „Mateeș“). Stătea la un prieten, Vilară. Bine scrise notele d-lui Manuel Menicovici despre P. P. Carp. Foarte folositor articolul d-lui Emil Riegler despre cîntecul românesc (nu „drumuri ale oii“, ci „calea oilor“; citația din Farlati e insuficientă). D. Șerban Cioculescu caracterizează larg pe Duiliu Zamfirescu cu prilejul retipăririi poeziilor lui.

*

O caracterizare, cu portret, a lui Scialoja, în fasciculul Ianuar-Februar 1934 din *Rendiconti* ale Academiei dei Lincei (comparație cu Savigny și Mitteis).

*

În *Cercetări istorice*, VIII-IX, d. Paul Mihailovici dă traduceri și resumate din actele găsite în Bulgaria, Grecia și la Metohul Sfințului Mormînt din Constantinopol. Sînt și două documente de la

Ștefan-cel-Mare (ar fi trebuit arătat unde se păstrează). La no. 5, nu Vasca, ci Vasco. N-1 6 e de la Ion-Vodă cel Cumplit. Mai multe documente de la Petru Șchiopul (la n-1 9 pomenit Micul Mare Vătaf de Vaslui). O siliște Tătărași în județul Neamț (no. 13). Multe din aceste acte privesc mănăstirea Galata, ale cărui acte au fost deci înstrăinate de egumenii greci la secularizare. La 1618-9-Maria, fiica lui Petru Șchiopul, hărăzește Ierusalimului fundația tatălui ei (no. 18). Mențiunea Maricăi Paleologu, no. 35.—Am vorbit de studiul d-lui N. Corivan despre Cuza-Vodă și politica francesă.—Dd. Minea și Boga continuă foarte importantul studiu despre dreptul de moștenire al moșiilor în Moldova. Moștenirea fetelor prin înfrățire, p. 104 și urm. (și cu tatăl!). Domnul îl putea preface juridic pe fete în fii (p. 108; v. p. 109: „a făcut pe fiicele sale ca să-i fie în loc de feciori“). Cf. și pp. 109-10. Mergea cineva la Domn și-și „așeza“ astfel fetele (pp. 115-6, 126-7) Și alte rude se puteau „așeza“ astfel (p. 118). Rude de-ale lui Pătrașcu-Vodă cel Bun: sora, Maria, soția lui Badea Păharnicul din Pietroșani (mort înainte de 1566-7), fiicele lor Dobra și Neacșa (și ele moarte înainte de această dată) (pp. 124-5). Numele Ticuciu, Tecuciu, pp. 129, 153, 217. E vorba și de danii, de închinări la deosebite lăcașuri (p. 152 și urm.). Vînzare către Andronic Cantacuzino, p. 133. Se vede într'un act de la 1594 cum la Munteni termenul de *rumîn* învinge pe acela de vecin (pp. 132-3 și 133, nota 1). O notă despre importantul boier Drăghici al lui Stoica, din secolul al XV-lea (p. 135, nota 2). „Închinările“ de moși către particulari sînt de fapt danii sau vînzări, în care cel care primește are o calitate mult mai înaltă; de sigur numai „formula omagială“ de care vorbesc autorii. Domnul poate cere pentru el dreptul de preempțiune (p. 141). Se urmează cu protimisul și cu procedura în cas de revendicare. Se semnalează o influență a cancelariei moldovenești asupra celei muntene încă de la 1493 (p. 161). Se restrînge față de adevărații marturi rolul jurătorilor. Hotărîrea lui Alexandru Mircea nu trebuie privită ca o „lege“ (pp. 197-8). *Echivalența unui jurător drept mai mulți după rangul lui*, pp. 205-6. Se merge și până la cinzeci, p. 206. Despre aldămaș, p. 214 și urm. Despre zestri, p. 216 și urm. O „Despină, sora lui Ștefan Logofătul“, apare ca „vară primară a Doamnei Despina“ (p. 220). Chestia moștenirii fetelor înzestrate revine la pagina 223 și următoarele. Testamente (cel mai vechiu de la 1425), p. 233 și urm. E o lucrare de cea mai

mare importanță, care suferă numai de două lipsuri: se sprijină *numai* pe inedit și, al doilea, copleșește regulele supt expunerea amănunțită a actelor consultate, care putea trece la documente.

În notițe, un conflict cu consulul engles al lui Alexandru-Vodă Ghica, p. 239 și urm. D. Corivan dă și alte piese în legătură cu această Domnie și a lui Știrbei, pp. 243 și urm., 251 și urm. Înrudirea lui Ștefan-cel-Mare cu Bartolomeiu Dragffy, Voevodul Ardealului, se caută, de d. Minea, într'o legătură de căsătorie între Alexandru, fiul lui Ștefan, și fata celuilalt Voevod, Margareta de Losoncz; numai cât ea nu e constatată; ajungea originea mara-mureșeană a Domnilor Moldovei (v. pp. 250-1). Importanța inscripției de la mănăstirea, care până la găsirea, de d. M. Beza, a caietului de la Meteore ni era nouă necunoscută, Coșuna (Bucovăt), cu Hrisafina și Constantin, fiii unui Mihail Banul care ar fi Mihail Viteazul (dar e „fiul lui Stan Debelul, adevă Grosul“...) (v. p. 261), merita alte indicații și o altă discuție. Despre Teodor, fratele lui Petru Rareș, p. 348 și urm. Despre pretendentul Gonțea, p. 353 și urm.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Lucrarea d-lui Ștefan Gr. Berechet, *Istoria vechiului drept românesc*, I, *Izvoarele*, Iași (1933), cuprinde în capitole bine împărțite, pe lângă un bun resumat al istoriei legislației bizantine, cu indicația bogată a studiilor asupra ei, o presintare, plină de lucruri noi, a încercărilor de legiferare românească. Unele scăpări din vedere se pot ușor corecta la o nouă ediție: Frederic-cel-Mare n'a fost „împărat al Germaniei“ (p. 313).

În revista *T. Codrescu*, III, 6, documente, și muntene (*un „vecin“ în Muntenia la 1588*). În n-l 7, documente moldovenesti din secolul al XVII-lea. Un ordin de tîrnosire de biserică al episcopului Chesarie de Rîmnic. Inscricții de la biserică Dancu din Iași. Extrase dintr'un dicționar slavo-român, scris pe la 1683, de Mihail Iogofățul și păstrat la Epitropia Sfîntului Mormînt din Constantinopol (copia la Academia Romîna).

În n-l. 8 un act de la Mihail Viteazul din 1594. Mențiunea unui Octoih moldovenesc necunoscut, de supt Domnia lui Constantin Rașcoviță. În n-l. 9, act tot de la Mihail Viteazul, 3 April 1595 (înfrățire, cu *vecini*). Pisania mănăstirii muntene Aninoasa (1677).

În *Berliner Monatshefte*, XII, 8, d. A. Wahnschaffe cercetează atitudinea lui Bethmann-Hollweg și a celor din jurul lui în ce privește inițiativa războiului. Prințul Henric credea, după întâlnirea cu regele Angliei, că acesta ar putea impune neutralitatea (p. 682). În ultimii doi ani se crescuse suma recruților cu 97.000, „cea mai mare creștere după 1870“ (p. 683). Cancelarul o ceruse (*ibid.*). Era vorba și de trei mari corpuri de armată (p. 654). Ministrul de războiu, Falkenhayn, ar fi fost gata să oprească înaintarea luptelor la un gest al Angliei. Se mărturisește că Tschirschky avea misiunea de a face să se știe la Viena că „Austriei se pot răzîmi pe sprijinul german în ce privește păzirea și refacerea prestigiului lor“; „el trebuia să represinte cerința unei acțiuni rapide contra Serbiei“ (p. 660), dar să lase acestei Austrii „capricioase și egoiste“ îaspunderea măsurilor de luat. „El s'ar fi trudit de moarte pentru îndeplinirea acestui mandat“. (*ibid.*). Cancelarul scrie contra ideii unui războiu în momentul crizei marocane. La 14 August 1914 el asigură că a făcut tot ce se poate pentru a împiedeca războiul (p. 661). — Urmează o polemică a d-lui Adolf Hasenclever contra Memoriilor d-lui Paléologue (p. 661 și urm). — D. Augusto Torre discută cartea, recentă, a d-lui Bloch, d. Alfred von Wegerer se ocupă cu d. Spalaicovici (articolul din *Revue d'histoire diplomatique*, April-Iunie 1934; d. Spalaicovici ar fi recomandat lui Sazonov mobilizarea la granița Austriei).

*

D. D. Al. Naum presintă, în *Poesia militariei și a Crăciunului de pe Valea Argeșului, studiu estetic de folklor inedit* (Pitești [1934]) și un număr de versuri populare de o reală frumuseță (astfel :

S'a făcut munte de oase
Din podoaba lumii noastre ;

p. 25).

*

Cartea contelui Carton de Wiart despre regele Albert (*Albert I-er, le roi chevalier*, în „Les Bonnes Lectures“, Paris [1934]), e o operă de pietate și de înduioșate amintiri. Autorul a fost în intimitatea și a răposatului rege Albert și a lui Leopold al II-lea și pe fiecare pagină se simte omul inițiat, colaboratorul și amicul. Și scrisori particulare. Într-una despre concesiile politice pe care i le dictase regelui numai conștiința sa: „Îmi pare foarte rău numai că

decanul miniştrilor noştri de Stat îmi atribuie singura teamă pe care n'am simţit-o în viaţa mea: aceea de a nu ajunge cap al Statului sau de a înceta să fiu astfel" (p. 23).

*

În *Arhivele Basarabiei*, VI, 2, d. T. G. Bulat dă acte privitoare la ocupaţia rusească în Moldova la 1810 (mai mult socoteli). D. Const. Tomescu alege acte bisericeşti din aceeaşi epocă (despre izgonirea Mitropolitului muntean Ignatie de Arta, p. 167 şi urm). Note de d. C. Georgescu-Vrancea despre boieri basarabeni în 1812, despre „ctitori basarabeni“ de d. A. V. Sava, despre satul Dîngeni din Soroca de d. Ilie Chiriţă. Documente din secolul al XVII-lea. Se continuă cu publicarea celor de la Văratec de d. Bulat.

*

În *Cronica Numismatică*, se presintă încă o monedă a lui Ştefan Răzvan, cu aceeaşi inscripţie: „Steph. Boivod. Moldob.“, care, în adevăr, poate fi semi-românească, dar, pe partea cealaltă, nu stema Moldovei, — sabia între două cornuri de lună, inscripţia tot bilingvă (acum latino-greacă): „Gross. arg[en][teus] [t]rip[lex] d[e] MoΣδάβια, şi data de 1595—, ci cea polonă cu 1589, ceia, ce cum explică d. C. Moisil, e simpla întrebuiţare a unei forme anterioare. Observ, cum cred că am mai făcut-o şi altă dată, că figura de tînăr încoronat nu poate fi a lui Răzvan, ci a suzeranului său, Sigismund Báthory. D. Rudolf Gassauer aduce o altă imitaţie pentru Moldova de ban polon. O atribuie, fiind pe numele unui Ştefan Voevod, lui Tomşa; caracterul stemei, cu cele două arme de-o parte şi de alta, ca şi data de „64“, corespunde. D-ra Florica Moisil se ocupă de banii curenţi în Muntenia supt Constantin Brîncoveanu. (Chishull, un Christhull; originalul engles l-am dat în revista mea francesă). O notă a d-lui C. Moisil despre numismatul diletant care a fost Banul Mihai Ghica.

*

În *Revue des deux mondes* pe 1-iu August d-ra Maria Vessereau dă vioaie note de drum despre mănăstirile bucovinene.

*

Note despre activitatea de cercetător a d-lui Andrei Rădulescu în Alexandru St. Mandrea, *Opera juridică a d-lui Andrei Rădulescu* (Bucureşti 1934).

*

D. Ioan Papp dă și al doilea volum din *Procesul Memorandului Românilor din Transilvania, acte și date*, Cluj [1934]. Sînt pagini vibrante de credință și de curaj.

*

Lucrarea d-lui Corneliu C. Secășeanu, *Numismatica, noțiuni de numismatică greacă, daco-romană, bizantină și românească* (București 1934), e utilă pentru tablele, bogate și sigure, pe care le cuprinde și care vor ajuta mult pe cercetători. Dar nici Mihnea Radu, nici Brîncoveanu n'au bătut monede, ci medalii (p. 46).

*

În *La Gazette des Beaux-Arts*, d. Al. Busuioceanu prezintă tablourile lui El. Greco din colecția Carol I-ii.

*

În *Țara Bîrsei*, VI, 5, interesante idei ale d-lui Sextil Pușcariu despre nomenclatura noastră locală. Se pune iarăși problema dispariției vechilor nume și a marelui număr de nume de origine slavă. D. Pușcariu se sprijine pe caracterul de sat în dezvoltarea poporului român. O influență oficială este de sigur și ea pentru motivele schimbării (se citează Dornavatra și Noa; se putea cita și Starchiojd pentru Chiojdul Mare; cf. Chiojdul Mic). D. Pușcariu observă că Bistriței ardelenene i se zice, în cursul de sus, Răpedea (p. 389). Paralelismul Lupeni și Vilcan (am relevat pe Farcaș-Vilcea tot acolo).

Unele observații se impun: numele turcești din Bulgaria vin de la *colonii* fixate oficial acolo (*ibid*). Șerbăneștii nu se cheamă așa „fiindcă se ținea de moșia lui Șerban“, ci fiindcă Șerban e moșul, fondatorul. Galbenii din Fătul Galben, cu toată autoritatea d-lui I. Iordan, nu se poate. Lupeni nu înseamnă satul lui Lupul ci locul unde sînt lupi. Sighișoara și în formele sale străine arată o origine din Sebeș, Seghiș. Cum d. Pușcariu se ocupă și de numele de persoană, mă simt îndemnat să public conferința ținută acum cîteva luni asupra acestui subiect¹.

Tot acolo d. Alexandru Ceușian continuă presintarea evenimentelor de la 1848 în perspectiva unui orașel ardelenesc. Răspunsul pe care Iosif Șchiopul crede că trebuie să-l dea luminoasei critici a d-lui Emil C. Lăzărescu are toate defectele ca și toate calitățile

¹ A apărut în *Cuget Clar*, n-1 pe Septembrie (și extras).

ăcestui spirit îndrăzneț, dar el nu va convinge pe nimeni. D. Norbert Salmen continuă cu tipărirea scrișorilor inedite ale lui Constantin-Vodă Brîncoveanu și Ștefan Cantacuzino (acesta scrie: „Nebunii, blestemații, bețivii din lume n'au lipsit niciodată“; p. 450. Domnul apare în altă scrisoare, către d-rul Lukas Seuler, ca bolnav de cap, de piept, de picioare; are acrelî; lua doctoriile în... vutcă; și Doamna Păuna, pe care o știm, din cronică, isterică, apare ca bolnavă; pp. 451-2).

*

D. N. Laslo urmează în „Anuarul Institutului de studii clasice pe anii 1933-34“ (Cluj 1934) studiile sale asupra lui Virgil în românește, pornind de la traducerea „Eneidei“ de Vasile Aron (1805). Sînt și versuri bune în încercarea, de la 1844, a lui Moise Sora Noac († 1863). Nu e rea nici aceia, în hexametri, a lui Atanase Șandor (aici și un excurs despre hexametru la Romîni până atunci). În *Istoria literaturii românești contemporane* am lăudat cu dreptate încercarea boierului, și cugetător politic, Grigore Păucescu, continuat de Dimitrie Laurian. M. Străjan, de care a fost vorba de curînd, e mai banal. Nu e numai de criticat în sforțările talentatului Bucovinean Vasile Bumbac. Asprimea cu care se judecă versiunea lui Coșbuc e îndreptățită; atrag atenția d-lui Laslo asupra excelenței critice date de acel „umanist“ romîn, pe nedrept uitat, care a fost Anghel Demetrescu (în revista *Literatură și artă romînă*). Dar, la capăt, d. Laslo vorbește totuși de o „transvasare“... E adevărat că poetul romîn a știut alege pasagii cu adevărat frumoase, dar fără nimic din calmul marmorean al lui Virgiliu. Urmează traducerea în prosă, pentru școlari, a d-lui N. Pandelea. Fragmentele date de d. G. Murnu au o formă fluentă. Se trece prin dd. Valentin Af. Georgescu și N. I. Herescu la d. Teodor A. Naum.

*

D. Ion Breazu dă o scurtă privire despre „Viața literară românească în Ardealul de după Unire“ (Cluj 1934). Se semnalează dureroasa „crisă de orientare“. De notat în ce privește insultatul „Sămănător“: „Revista *Sămănătorul* era citită în Ardeal aproape tot atît de mult cît și dincolo de munți, iar colecțiile *Lucașfărului* le găseați aproape la fiecare preot și dascăl de sat“ (p. 8). Mai interesant: „La noi, sămănătorismul și-a atins apogeul în 1914, iar ecourile lui răsună și astăzi“ (*ibid.*). Azi, o nouă burghezie ar

cerc altceva, dar ea se formează cu greu (p. 9). Cea mai mare dreptate o are autorul când semnaleză ravagiile politice de partid, absorbantă (p. 10). Nu lipsesc nici greutățile economice (p. 11). E o dovadă de bun simț, și nu o „opacitate“, a Ardealului că nu s'a lăsat prins de „stufoasa originalitate“ a d-lui Blaga (p. 15). „Îndărătnicia de erou ibsenian“ a poetului nu poate fi decât compătimită. Bucata pe care o citează d. Blaga e inteligibilă, dar țesută din comparații silite și nepotrivite între ele (p. 16). Se dă cuvenita dreptate expresivului Aron Cotruș.

•

În *Cronica Hușilor*, I, 3, știri despre atitudinea față de preoți a administrației ocupației rusești de la 1828 înainte.

*
 În *Grai și suflet*, un studiu al d-rei Al. Istrătescu despre „lirica populară din Argeș“. Și cîntece despre războiul din urmă Femeile spun cu mîndrie că „ele poartă cîntecele“ (p. 19). Raporturi cu alte literaturi romanice, p. 38.—D. I. I. Stoian despre „păstoritul în Rîmnicul Sărat“ (întîlniri cu alți Mocani, așezare în „tîrle, care ajung a forma sate, pe lîngă ale localnicilor „cojani“). Se cîntă „șiragul oilor“, p. 43. Asociații de „tîrლაși“ (p. 43). Iernarea în „saiele“ (corturi), cu „tandîr“ și „sule“ (bordeie). O sumă de alți termeni noi se notează. Se zice „tambre“ ca în Ardeal la „corlați“ (p. 49). Se mai zice „lance“ (p. 53). Și „belă“ pentru „albă“ (p. 62).—D. Ov. Densusianu despre „limba descîntecelor“.—D. I. A. Candrea, care-și termină dicționarul meglinit arată că *a seca* păstrează și înțelesul de „a tăia“ (p. 325). Într'un articol următor se observă că „așa“ din „hop așa“ e, după exemplul turcesc, „pașa“ (pp. 330-1). Pentru *mămăligă* în regiunea din Adrianopol, v. și o notiță în această revistă. „Iepari“ (v. p. 334) e, mi se pare, și în Neculce, la însemnarea relațiilor dintre Moldoveni și Polonii armatei de ocupație. „Amiroana“ d-lui G. Moroianu, „cucoana mare, ca o împărăteasă“ (p. 333), e, firește, soția lui „Amiră“, a Împăratului, în dialectul macedonean.—D. Ov. Densusianu admite (p. 352 și urm.) unele din românismele panonice ale d-lui N. Drăganu. I se pare că *Alutus* înseamnă „rîu noroios“ (nu s'ar potrivi cu felul Oltului) și Someșul „rîu lin“ (p. 355). Mara ar fi „rîul negru“ (p. 36). De ce *școală* n'ar putea fi latin de-a dreptul (p. 363)?

O analiză de păr. Popescu-Mălăești a traducerilor în versuri ale Psaltirii, în revista *Raze de lumină*, VI, 3. Și noua versificare, de poetul V. Militaru, apare neexactă. Păr. I. Răușescu tipărește diata din 1803 a Mariei Obedeanu.

În *Dicționarul Academiei*, I², fasc. VIII, un articol despre cneji. Foarte bogat, pentru compuse, articolul *coadă*. La *cochii vechi* se dă explicație lui *kotyavety*, al Ungurilor, luat și el de la sîrbescul *coce vece* („cine dă mai mult“). *Codalb* ar fi latin (apropiere cu Sardinia și Pirano). *Codru* ar veni din **quodrum* (= *quadrum*). *Cojan*, a cărui etimologie nu se dă, e probabil *çoșan*, cei ce vin în coșuri, în căruți acoperite.

În fascicula XII din tomul II, la *ispravnic* trebuia făcută în definiție distincția între delegat (sensul vechiu), pentru a construi un pod, o biserică, etc. și între funcționarul fanariot, administrator de județ. *Iuliulatul* lui Dosoftei, care știa latinește, trimete la *ululatus* (decinico legătură ungrească sau sîrbească). De ce forma *Iunie* n'ar veni din grecește, ci din paleoslavă? *Iuzbașii* nu sînt numai peste fustași. Nu trebuiau separați de *izbași*. Terminul ajunge a însemna ofițer cu atribuții polițienești. Se zice și *izvod* la model la țesături. Fascicula cuprinde și bibliografia (și lista colaboratorilor lui Hasdeu la Chestionariu).

Generalul M. Schina întrebuintează ultimele publicații ale Bibliotecii de Sintesă a d-lui H. Berr pentru a căuta în ele principii de luptă (*Debuturile strategiei*, Sibiu, 1934). Interesante observații asupra necesității de a intra în războiu la 1914, nu la 1916.

E lucrat cu îngrijire de istoric studiul d-lui Gh. Sofronie, *Beiträge zur Kenntnis der Theorie und Praxis des völkerrechtlichen Plebiszits*, în „Revue de droit international“ din Geneva.

Supt titlul *En marge de l'histoire universelle*, d. Henri Beer dă o sumă de cercetări despre probleme generale istorice, oprindu-se la „miraculul grecesc“ și la „zorii științei“. Cartea face parte din vestita „Bibliothèque de synthèse historique“, unde începe „o serie complementară“, fiind o adunare de prefețe.

Articolul d-lui George D. Florescu, *Planuri inedite ale Bucu-
reștilor la sfârșitul veacului al XVIII-lea*, în „Revista Fundațiilor
Regale“, I, 3, cuprinde o mare cantitate de informație nouă, foarte
adesea inedită. Planurile sînt datorite ocupației austriace din
1789-91 (Ernest, Purcel e probabil Român; se descrie mai ales
ultimul, raportîndu-l la toate știrile contemporane). Interesantă scri-
soarea Păharnicului Drăgușin către Mitropolitul Antim pentru clă-
direa bisericii care poartă numele acestuia (p. 592, no. 89). E în
adevăr probabil ca biserica Răzvan să nu aibă nimic a face cu
Domnul moldovean din 1595 (p. 595). Caimata să fie în legătură
cu καϊμένος, η, „sărac“ (p. 596) ? Dar Batiște trebuie să fie Ve-
velli (cf. pp. 597-8). Inscripția de la Curtea Veche, cu numele lui
Mircea Ciobanul și a fiilor lui, nu pare așa de curioasă (cf. p. 601,
no. 149; deosebirea între cei doi Petru-Vodă e fixată de volumul
publicat de d. N. Bănescu, nu de broșura d-lui Stoica Nicolaescu).

*

În volumul *Les Sciences*, din *Tableau du XX-e siècle, 1900-1933*
(Paris), partea privitoare la matematici e redactată de d. P. Ser-
gescu.

*

În *Eurasia septentrionalis antiqua*, IX, d. P. Berciu descrie un
mormînt preistoric din Balta-Verde (Mehedinți).

*

Dintr'o scrisoare a d-rului M. Gaster către ziarul „Adevărul“ :
„Eu acuma — ni scrie el — mă ocup cu studierea și copierea mai
multor texte vechi românești din colecția mea de manuscrise și,
dacă voi avea răgaz și sănătate, poate că mă voi încerca să le
dau în vileag. Unul din aceste texte, care mă interesează foarte
mult, este, după cît mi se pare, cea mai veche carte filosofică
apărută în românește. Ea a fost scrisă de Constantin Cantacuzino,
fratele Voevodului Șerban Cantacuzino, pe la sfârșitul veacului al
XVII-lea, în grecește. Dar a fost tălmăcită în românește. Am de
gînd s'o trimit Academiei Romîne. Am mai copiat o samă de
alte texte interesante, așa că, după cum vedeți, dragostea din
tinereță nu s'a stins“.

D. Gaster îmi anunță trimeterea în destul de scurtă vreme a
manuscrisului.

*

În *Viața Basarabiei*, III, 7-8, se termină articolul d-lui Al. Kindel despre Maria, fiica lui Dimitrie Cantemir (legături cu fratele mai mic Antioh, cu Curtea; moare la 9 Septembrie 1757; o pețise un prinț georgian, un anume Naumov; lecturi, cerînd și cărți de astronomie și geometrie, călătorii, „Antichitățile Iudaice“, ale lui Iosef, Istoria romană a lui Iustin, pe Doglioni, pe Boccaccio, pe Tasso și pe Guarini, pe *Télémaque*). De mare interes e ce scrie ea în 1736 către Antioh: „Poate cîndva vom vedea patria noastră de mai înainte și fiecare își va trăi restul vieții după cum îi va fi gustul. Însă mi se pare că acel care conduce destinele unei țeri trebuie să-i poarte și grijile. Așa dar, dacă va fi sortit să ajungi Domnul patriei noastre, va fi nevoie să părăsești singurateca viață de filosof“ (p. 449).

*

În *Studii mărunte din domeniul științelor auxiliare ale istoriei*, Cernăuți 1934 (extras din „Codrul Cosminului“, VIII), d. Nicolae Grămadă cercetează mai ales falsificarea documentelor și vechea socoteală de ceasuri.

*

În *Revista fundațiilor regale* 1, 3, continuă notele colonelului Lăcusteanu (interesant pentru mișcarea revoluționară bulgărească din 1840; primirea la Vidin a lui Alexandru-Vodă Ghica). La pagina 536: *dunanmă* (luminația), nu „*duvalma*“. Convorbire cu consulul rus Duhamel, care vrea mărturii contra Domnului. Domnul se crede apărât prin aceia că e Domn pe viață. Știri de prima ordine despre mazierea lui Ghica. Mare durere a populației pentru plecarea lui. Filipescu-Vulpe zice lui Gheorghe Bibescu: „Olteanul herghelegiul“. Bibescu credea însă că „Roșii“ îl vor face „Împărat al Daciei“ (p. 547).

*

În *La Rassegna italo-romena*, XIV, 7-8, d. Mario Ruffini termină un studiu despre Duiliu Zamfirescu.

*

În *Mercure de France*, 1934, p. 522 și urm., d. Septime Gorceix, analizînd proiectul de pace perpetuă al abatelui de St. Pierre, adaugă părerea censorului Hardion, care credea că planul e nerealisabil, consiliul păcii fiind menit a stîrni și mai multă gîlceavă.

*

În *Gramática española para uso de los Rumanos* a d-lui Indalecio Gil y Reglero (București 1934) se va găsi, pe lângă o bună alegere de texte, și o scurtă, dar judicioasă istorie a literaturii spaniole. O prefață clară și înțelegătoare de tânărul istoric Valeriu Papahagi.

*

Pioase amintiri de familie focșăneană în broșura d-lui Gheorghe G. Longinescu, *La troița profesorului Ștefan G. Longinescu*, București 1934.

*

În *Familia*, III, I, 4, d. C. Fierăscu revine asupra lui Țichindeal cu scrisori inedite ale lui către Moise Nicoară și alții, în număr de nouăsprezece, începînd cu 1815.

*

Strani Prégled din Belgrad consacră numărul Ianuar-Iunie 1933 memoriile lui Goethe. E. păcat că articole ca ale d-lor Bogdan Popovici, Miloș Tribunaț, Ibrovaț și Milan Marcovici (raporturi și cu Franța, cu Walter Scott), nu se dau măcar ca resumat în limbi mai cunoscute. În schimb, se dă în original atît de frumoasa pe cît de folositoare mărturie a d-nei Minna Freiburger cu privire la relațiile ei cu „ultima iubită“ a lui Goethe (la șaptezeci și trei de ani), Ulrica de Levetzow (de șaptesprezece).

*

În *Biserica ortodoxă romîna*, LII, 7-8, d. Ioan C. Filitti semnalează o Psaltire de Buzău, 1817. D. Emil Turdeanu vorbește despre versiunile lui „Varlaam și Ioasaf“ în românește.

*

În lucrarea d-lui George Stroe, *Solidaritatea economică, tendințele politice comerciale internaționale*, București 1933, sînt despre solidaritatea umană de-a lungul timpurilor pagini de istorie bine informată.

*

Observații amănunțite despre viața copiilor în satul făgărășean Drăguș, de d. Traian Herseni, în *Arhiva pentru știința și reforma socială*, XI, 1-4. Mai ales foarte prețioase pentru jocuri. D. Adrian Gh. Negrea adaugă lămuriri asupra emigrărilor din acest sat în America.

*

În Memoriile Iesuitului Iuliu Cordaro publicate în *Miscelleanea di storia italiana* ale deputației „pentru vechile provincii și Lombardia“ (Turin 1933), pp. 359-60, se arată cum Împăratul Iosif al II-lea a fost primit la Roma în Adunarea cardinalilor, cu sabie cu tot, și autorul spune că, atunci când Împăratul promitea să apere „dogma catolică“, ar fi fost bine..., să-l aleagă Papă.

*

În studiul său *Contribuțiuni la istoria relațiilor polono-române în timpul lui Grigore Ghica* (din „Cercetări Istorice“, 1934), d. Gh. Duzinchevici vorbește de legătura prin cunoscutul Boscamp (v. publicațiile mele: Hurmuzaki, X, unde, la pagina 551, ar fi găsit căsătoria ambasadorului cu Bălășica Arlaud, din Iași, și *Documentele Callimachi*) dintre Polonia și Turcia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Materialul e luat din Biblioteca Czartoryski¹. Pare curioasă lectura: „le G-1 Iakovaki“ pentru Iacovachi Rizu (p. 2). Când avem forma românească de Camenița, trebuie dată aceasta, și nu Kameniec. Trebuie fotografiat și reprodus desemnul din ms. 631, represintind intrarea trimesului polon la Iași (v. p. 4). Lakman e d-rul Lochman, cunoscut și acesta (v. p. 6). La sfârșitul extrasului se dau actele înseși, între care și scrisori ale lui Grigore Ghica.

*

În *Arhivele Basarabiei*, VI, 3, acte despre scutelnici, continuarea documentelor boierești de la începutul secolului al XIX-lea, publicate de d. Const. N. Tomescu (1813, un dascăl de moldovenește lângă biserica Mazarachi din Chișinău, pp. 229-30; la 1815 credincioși din Căușani cer preot de limba lor; pp. 230-1); o notă despre casa poetului Stamat și acela a lui Manega (publicate de d. A. V. Sava); documente basarabene din secolul al XVII-lea (publicate de d. L. T. Boga), documentele Văratecului (publicate de T. G. Bulat).

*

În revista *I. Codrescu*, no. 10, un act al lui Petru Șchiopul pentru preoții din Iași cari sînt în „Scaunul cel tinăr“, adică: nou, al Moldovei. Altul, de la Constantin Movilă, pomenește peirea lui Ion-Vodă cel Cumplit. Un act românesc de la Miron Barnovschi (1628).

¹ V. și Gastowt în *L'Est Polonais*, August 1925.

În n-1 12 un foarte important înscris de vânzare *în românește*, datat 16 Novembre 1577.

În n-rul de la 15 Octombrie 1934, se dă foarte importanta mărturie din 27 April 1664, prin care Toma Cantacuzino mărturisește pentru moartea, revenind de la Constantinopol, a lui Ion Prăjescu, trimis „cu trebile țării” de Ștefăniță, fiul lui Vasile Lupu, și testamentul său. Domnul, „fiind om tinăr și iute, au lăcomit și au luat tot ce s'au aflat de a răposatului Ion Prăjescu, ori bucate de afar ori argintării și alte odoară și haine, și din casă și de afară..., și jupăneasa răposatului Ion Prăjescu au pus-o la vartă cu pază”. Supt Istrate Dabița, proces al văduvei cu sora mortului, Alexandra Sturzoaia, și cu fiii fratelui lui, Grigorașcu : Lupașcu și Dumitrașcu. Toma, însărcinat de Domn, împarte ce a rămas și satele.

O traducere după slavonește a comentariului Sfântului Ieronim la Apocalips, după cererea Mitropolitului Teodosie, în ms. 3071 al Academiei Romine.

*

În *Rendiconti* ale Academiei dei Lincei, Novembre-December 1933, un studiu întins, al d-lui C. L. Ragghianti, despre „Viețile pictorilor” de Vasari

*

În studiul d-lor I. Minea și L. T. Boga despre Ianî Banul, unchiul lui Mihai Viteazul (din *Cercetări Istorice*, X, 1934), se va găsi cea mai atentă urmărire a carierei acestui băier grec așa de influent. Problema originii lui rămîne nedeslegată. Pentru Mihai, se observă că, Petrașcu-cel-Bun murind la 24 Decembrie 1557, fiul său, arătat ca de patruzeci și trei de ani în portretul lui Sadeler, ar trebui să fie postum (p. 30). Dar indicația de pe portret nu poate avea o siguranță desăvârșită.

*

D. V. Mestugeanu traduce *Istoria Bisericii armene* de arhiepiscopul Husik Zohrabian (București 1934). Și citeva ilustrații.

*

În *Corsica antica e moderna*, III, 2-3, biografia cardinalului Fesch, unchiul lui Napoleon I-ii. Tatăl, căpitan svițer în serviciul

Genovei, și mama, Maria Petrasanta, care, din altă căsătorie, avu pe Letizia Ramolino, mama lui Napoleon. Cardinalul a considerat ca o nebunie întoarcerea de la insula Elba. A întreținut relații cu exilatul din Sfânta Elena. În 1836, moare Letizia, oarbă, infirmă. Peste trei ani și el se stinge.

*

În *Viața Basarabiei*, III, 9, un studiu al d-lui V. Tepordei despre poetul preot Alexe Mateevici (n. la Căinari, în 1888; mama, fiică a protopopului Neaga din Căușani). D. Gh. Bohuș, după memoriile lui Necludov, prezintă pe Grecii în serviciul diplomatic al Rusiei: Bulgaris, frații Negri (unul ținând o Ipsilanti), cunoscutul consul Minciaki, Persiani, Vlangali, Rodofnichin, și el foarte cunoscut, Chimon Arghiropol, fiul lui Alcibiade, și Catacaji, — guvernatorul Basarabiei, ginerele lui Constantin-Vodă Ipsilanti, — a cărui genealogie se prezintă. Se arată influența soției, Ecaterina, și a soacrei, Elisabeta Văcărescu. Căsătoriile copiilor, s'au făcut mai mult cu Romince.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

De d. Ioan Lincea, *Poesia populară, originea, vechimea, studii și texte* (Galați 1930). Cuprinde o informație variată și câteva puncte de vedere.

În *Contribuțiuni vechi românești la cultura altor popoare* (Galați, f. an) a aceluiași e vorba mai ales de Nicolae Milescu și de Dimitrie și Antioh Cantemir. Se arată și interesul folklorului nostru. Se semnalează și note despre literatura noastră, într'o lucrare asupra celei universale de Rusul Zotov (III, 1881).

•

În *Arhiva* din Iași, 1934, 3-4, d. Gh. Duzinchevici dă note despre legăturile dintre Ion Ghica și Czartoryski (schimb de scrisori din 1863). Ghica vorbește de „la sainte et noble Pologne“ și iață pe Cuza-Vodă care „se scaldă în alte ape“ și trebuie tratat cu neîncredere, ca unul care reprezintă la Dunăre cît un corp de armată rusesc.

*

În *Rivista storica italiana*, V, 3, se continuă studiul d-lui de Regibus despre așezarea Angevinilor în Ungaria.

•

În *Ungarische Jahrbücher*, XIV, 1-2, d. Rudolf Hartmann prezintă pe Irozi în Ungaria (în comuna de Germani Pări). Pălăriile, costumele sînt ca la noi. Se dă și textul cîntărilor.

*

În *Biserica Ortodoxă Romînă*, Novembre-December 1933, d. Ioan C. Filitti se ocupă de fundațiile Deduleștilor (din Rîmnicul-Sărat), cari ridică o biserică purtînd acest nume.

Se dă un act domnesc din 1795. Și o notă despre bisericile din Băbeni și Drăghiești, cu chipuri de ctitori.

*

Un învățat italian, d. Francesco Saverio Varano, se ocupă de teoriile despre istorie ale lui Xenopol: *Il problema della storia in Xénopol* (Gubbio 1931). Autorul apreciază mai ales tendința de rîspingere față de supremația metodei științelor naturale.

*

Interesante note de istorie contemporană în lucrarea d-lui Vespasian Erbiceanu, *Naționalizarea justiției și unificarea legislativă în Basarabia* (1934). Sînt și multe lucruri privitoare la trecut. Se constată la multe personalități naționale și chiar naționaliste tendința de a închide Basarabia oricărei pătrunderi de oameni, idei și forme, preferînd să păstreze o tradiție rusească învechită și insuficientă. Conștiința, stupidă, de inferioritatea României libere, la 140 și urm. Interesantă laicisarea divorțului, care, bisericește, devenise imposibil, instanțele hotărîtoare, și nu numai pentru ortodocși, fiind rămase în Rusia. Și statornica luptă a unei mari părți din preoțime de a nu se confunda cu Biserica României (p. 198 și urm.).

Cartea e o curagioasă faptă națională și o faptă bună.

*

La Brno, Facultatea de Litere publică un studiu al d-lui Emanuel Simek despre „Celți și Germani în țara noastră“ (Boemia). Bemii (Βεμιοι) apar și în Ptolemeu, „până la Dunăre“ (p. 10). Și Βαινοχλιμυ (v. p. 15). Și Hermundurii, tovarășii Herulilor, au fost pe aici (v. p. 12, nota 31; p. 74 și urm.; la Dio Cassius). Pentru Cotini și Iazigi, p. 59 și urm. Pentru Geți și Daci, p. 129 și urm.

N. I.

N O T I Ţ E

Între închinările către Domnii noștri nu s'a notat aceia a tipografului venețian de grecește Nicolae Glykys către Duca-Vodă în fruntea unei noi ediții a cunoscutei cărți a lui Dorotei de Monembasia, Βιβλίον ιστορικόν (și ediția din 1818).

Duca e intitulat αὐθέντης Οὐγγροβλαχίας, Κραμιόθης καὶ τῶν ἐξῆς. Nu se spune, în cele două pagini, alta decît că i se consacră acest monument literar. În cuvintele cele mai umflute se laudă acela care e și δόξα τοῦ ἐλληνικοῦ γένους și τιμὴ τοῦ ἰδίου θρόνου și στέφανος πάσης Οὐγγροβλαχίας.

Prefața e datată din Veneția, 29 Ianuar 1684.

Exemplarul Academiei a fost al vestitului traducător Gherontie de la Neamț. La pagina 8 se ceteste: „a smeritului între monahi Gherontie monah“. Și la pagina 173: „a lui Gherontie păcătosul“.

*

„Alexandru-cel-Mare“ (Ἀλέξανδρος ὁδδας τῆς ἐλ μάρε), e pomenit de Daponte (Erbiceanu, *Cronicarii greci*) ca strămoșul lui Alexandru Iliș. Dar acesta e Alexandru-cel-Bun. Se învederează deci și astfel sensul lui „Mare“ și, „Bun“, același, la Domnii noștri.

*

Am emis părerea că „Greaca“, mama lui Vasile Alecsandri, Cozoni, ar putea fi o Kazsónyi. Dar găsesc în Atanase Comnen Ipsilante (Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν, p. 331), la 1731, un Kozonis, diacon.

*

Cu privire la însemnarea socotelilor pe bețe, răbușul sau răbojul, o cronică greacă de la începutul secolului al XVI-lea (Crusius, *Turco-Graecia*, p. 14) înseamnă că Turcii barbari, chiar după luarea Constantinopolului, făceau astfel socotelile Tesaurului, adăugind că așa se face încă de „brutari și alți Agareni“, numindu-le: ἔραόσια ἔται λογαριασμένον.

*

Una din scrisorile vestitului istoric al Renașterii, Jakob Burckhardt, către amicul său Alioth (*Briefe an einen Architekten*, 1870-1889, München 1913, p. 52) arată, la 4 Septembrie 1877, din Frankfurt-pe-Main, bucuria generală pentru înfrîngerea Rușilor la Plevna, „die neue russische Schlappe“.

*

Ciudata carte a lui Teodor Spandugino Cantacuzino, publicată de Sandovino, în *Historia universale dell'origine, guerre et imperio de Turchi*, are, la paginile 195-6 din ediția de la 1654, aceste rînduri despre Ștefan-cel-Mare: „Similmente il principe dell'altra Valachia tolse a pagare il doppio più che non pagava il Carabogdano, oltre ch'egli s'obligò d'andare a baciare il piè dell' imperatore Moameth ogni due anni una volta in persona. Onde pose per ostaggio nella corte del Turco il più stretto parente c'havesse. Fù sempre Carabogdano in gran reputatione appresso i Turchi; il che avvenne perciocchè, andando Maometh a metter il campo a Chieli et a Moncastro, diede il cuore a Carabogdano, con manco di ventimila combattenti di assaltare, avanti che fosse venuto il giorno, l'essercito de Turchi nel qual si ritrovava il Turco proprio in persona. Carabogdano, quantunque tagliasse a pezzi grand' moltitudine de' Turchi, nondimeno, sopraggiunto il dì, non puote seguir la vittoria incominciata, perciocchè tant' era la turba de' Turchi che, non potendo regger l'impeto loro, gli voltò le spalle et si fugì, salvando la più parte de' suoi soldati. Costui è esente dalle gravezze, perch'egli non è tenuto a dare ostaggi al Turco, nè tenuto andare a bacciar personalmente il piè all' imperadore, come sono tenuti a far gli altri vassalli“.

Apoi, p. 199, V° : Questo Baiazete mosse guerra a Carabogdano, principe della Valacchia, nella quale gli tolse Cheli e Moncastro, terre fortissime, alle quali, quantunque Maometh, suo padre, havesse tenuto l'assedio, non le puote perà mai occupare“.

Tot acolo: „Dove, essendo nata contesa frà il rè di Polonia e il Carabogdano, diede senza difficoltà veruna il passo à' Turchi. E così Baiazete mandò un suo gran capitano chiomata Marcofodicon¹, bellissimo essercito, et trascorse la Polonia, e ne menò fuori di quella quasi quaranta mila christiani prigioni. L'anno seguente, havendo fatta la pace il rè di Polonia col Carabogdano, Baiazete mondò da capo il detto Marcofudi con venti mila soldati per fare il simile de quello che l'anno innanzi havea fatto; la qual cosa intendendo i Polacchi, si ritirarono alle terre più forti, menando in quelle le loro vettovaglie; laonde scorrendo i Turchi per que' paesi e non trovando che mangiare, trà per la fame che pativano, trà per il gran freddo che al' hora faceva, quasi tutti si morirono“.

*

¹ Malkociogli.

Găsesc în frumoasa carte a lui Octave Aubry, *Les dernières années de l'impératrice Eugénie*, la pagina 107, pentru anul 1914: „Écrivant au roi Charles de Roumanie, elle le conjure, quoique Hohenzollern, de ne pas se joindre aux Empires du centre. S'il est roi, n'est-ce pas pour une part à Napoléon III, à elle-même, qu'il le doit ?“.

La paginile 110-11: „A la princesse Bibesco, qui vient la voir à Farnborough, elle explique, comme si elle occupait encore le trône : „Vous, les Roumains, vous aurez la Transylvanie et le Banat, mais nous ne pourrons vous donner les Ruthènes“.

Dubios...

*

Ipotesa că princessa din Trapezunt care a luat pe Uzun-Hasan n'ar fi Ecaterina (confusie cu *katun*, femeia), întîmpina o împotrivire din cauza pasagiului din Teodor Spandugino Cantacuzino (loc. cit., fol. 132 Vo.), în care se spune că numele ei era „Catherina, che essi dicoso Carun“.

În tratatul despre organizarea Imperiului, publicat tot acolo, se cetește (fol. 116 Vo.): „Lo stato che già fù de Carabogdani paga di tributo 500 (= 5; v. Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 13, no. 1) mila ducati l'anno. Ma nel vero egli è cosa da credere che, havendo egli hogginai occupato tutto lo stato et possidendo quelli ch'era del principe d'Eulachia, che già rendeva dodici mila ducati ogn'anno, ne cavi maggior tributo che dianzi“.

Soliman vrea să crească numărul beglerbegilor, „perciochè hà nuovamente fatto l'acquisto della Valachia“ (fol. 121).

*

A se releva între cele mai vechi dovezi de întrebuintare a limbii românești scrisoarea lui Samuil, „episcopul din Constantinopol“, cu alți „episcopi din Constantinopol, cari scriu la 6 August 1453, din Țara-Românească, Sibiiienilor, explicînd de două ori, „episcop“ prin „Pládick“. V. Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades*, IV, la această dată.

*

Între călătoriile pe la noi nu s'a însemnat Ruprecht de Dorndorff, zis Lentulus, elev al lui Crusius, înainte de 1583 (Crusius, *Turco-graecia*, p. 234).

*

Într'o scrisoare din 1480 a Patriarhului Constantinoplei Maxim către dogele Venetiei pentru a cere să nu fie prigoniți ortodocșii în acea cetate se adaugă: *εἰ οὖν ὁ μέγας καὶ ὑψηλότατος ἀθρόντης, ἐτέρως πίστεως ὄν, τοὺς χριστιανοὺς καὶ πάντας ἀφίησιν εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς γνώμης καὶ πίστεως πάντας, καὶ, πέρυσσι, μαθὼν ὡς ἐν τῇ Μεγάλῃ Βλαχίᾳ διαζῶνται τοὺς Ἀρμενίους ἵνα ὀρθοδόξους ποιήσωσι, γράψας καὶ στείλας ὥρισε νόμου Θεοῦ εἶναι τὸ ἀδίκατον, καὶ κατέπαυσε τὸν ἐκεῖσε δωγμὸν;* Miklosich-Müller, *Acta et diplomata graeca medii aevi*, V, p. 284.

Aici e vorba, evident, nu de „Marea Vlahie“ din Balcani, ci de principatul muntean.

*

La genealogia Ipsilanților, după o carte a lui Vartolomeiu de Cutlumuz despre insula Chalke, Scarlat Byzantios, în *Ἡ Κωνσταντινούπολις*, I, p. 536, note 2, dă aceste știri, pe care le întregesc.

Coborire din Constantin Xifilin, zis Ipsilanti, Mare Domestic al Imperiului de Trapezunt pe la 1390. Un Ioan, fiul lui Constantin, e mare negustor la începutul secolului al XVIII-lea. Fiul mai mare al acestuia e starostele blănarilor din Constantinopol și patron al Patriarcatului. Altfiul, Constantin, devine în Moldova Postelnic și Hatman, iar la Constantinopol poartă titlul de Mare Retor al Bisericii. Ieă pe Smaranda Mamonă. Fiul lui e Alexandru-Vodă. Acesta are o fată, cunoscută, Ralû (care ieă pe un Manu) și fiii Constantin și Dimitrie („mort tânăr“, în străinătate). Constantin-Vodă are cu Ralû, fiica lui Alexandru-Vodă Callimachi, o fată, Elena, care se mărită cu un Alexandru Negri în Rusia. Cu o Văcărească sînt ceilalți copii. Dintre fiii cu aceasta, Gheorghe, îngropat la Mărcuța, e soțul unei „nepoate (ἐγγόνη) a lui Alexandru-Vodă Moruzi“ cu care are o fată. Neamul se continuă cu Grigore, fiul lui beizadea Grigore, care ieă pe Haricleia, fata lui Nicolae Scanavi.

O competență genealogie a Cantacuzinilor bizantini, *ibid.*, p. 538, nota 2.

*

În *Germano-Graecia* a sa p. 23, Crusius vorbește de un German, Adam von Schliben, care fusese în Maroc la „regele din Fez“, pe care l-a găsit foarte bun și primitor. Lăuda vitejia Germanilor cari luptaseră contra lui în oastea regelui Portugaliei, Sebastian, și ar fi scris o scrisoare arabă Electorului de Brandenburg.

*

Pentru campania din 1538 a Sultanului Soliman-cel-Măreț în Moldova, Atanase Comnen Ipsilanti (Τὰ μετὰ τῆς ἄλωσις, Constantinopol 1870, pp. 66-7) are o expunere originală. Tatarii din Bugeac și „cîțiva Turci“ vreau să taie lemne în Moldova; Chighecenii se opun. Se produce o ciocnire. Usurpatorii sînt gonîți pînă la Chilia, care e arsă. Moldovenii, după gonirea lui Rareș, ar fi pus condiții: alegerea Domnului cu drept de viață și moarte. Li se dă Domn, dar sînt întrebați de ce au ars Chilia și „au ucis mulți Musulmani“. Ca despăgubire, Sultanul cere comoara țerii. Teftedarul culege „bani de aur și de argint, diademe de mult preț, sceptre, cruci și icoane cu multe pietre scumpe și le trimete la Constantinopol, fiind peste măsură de multe, și una din aceste cruci cu pietre scumpe se păstrează și pînă acum în palat“. Chilia e refăcută de Sultan, care și trece pe acolo.

*

În cunoscuta cronică franceză a Orientului latin, *Eracles*, publicată în *Historiens occidentaux des Croisades*: „Toutot li Barbarins qui estoient entor aux Blac, li Coumein, cil de Bougrie (qui leur sont devers bise“), p. 77. Și p. 78 „chaça [les Blas et] les Bougres. Quar cist parolent roumanz“ (sau „esclavonois“), p. 97.

*

Am spus că numele de Cozoni al mamei lui Vasile Alecsandri amîntește pe ungurescul Kazsóni (după numele unui Scaun din Secuime). Acum găsesc un Cazoni, Romin, amestecat în luptele religioase din Ardeal la începutul veacului al XVIII-lea ca „pro-cator“ al episcopului de Făgăraș (Istoria lui Radu Tempea, la anul 1724).

*

Tot Pallavicini scrie, la 30 Decembre, că, avînd o bună conducere germană, trupele ungurești ar fi fost în Septembre la Niș și nu s'ar afla Ruși pe pămîntul țerii (p. 90).

„Mărgăritarele“ fraților Grecani sînt traduse după ediția *Μαργαρίται*, în limba vulgară, tipărită cu cheltuiala lui Pahomie din Turnabon, în diocesa Larisei și supt îngrijirea lui Ambrosio Gradenigo, la Veneția, în 1675:

Pentru Azarie Tzigala, dascălul copiilor lui Mihail Racoviță și lui Constantin Racoviță — versuri ale lui către acești copii, scrise în 1717 și 1731, v. p. 148, nota 1.

*

Față de ce se spune de mult despre originea familiei Lahovari, cred că e bine să însemn că Neofit Lahovari, din Constantinopol, format lângă Patriarhul Samuil, a fost Mitropolit de Paros și Naxos, în Februar 1780, și a murit în 1810; p. 153, nota 2.

*

Pentru nunta Sultăniței, fata lui Ioan Nicolae Mavrocordat, cu Gheorghe Caragea, la 21 August 1743, v. p. 160, nota 1.

*

Între erudiții greci de pe la 1800 se pomenesc Sergiu Mystakis din Mețovo, elev al lui Lambru Photiade. A fost profesorul, mergind și la Chiev, al copiilor lui Constantin-Vodă Ipsilanti; s'a întors la catedra ieșeană în 1813. A trecut apoi, de la 1817, la Constantinopol, de unde l-au adus la Odesa; mort în 1845 (p. 189).

*

Ioan Dimitriadi din Phurne a fost profesor la Iași și preceptorul lui Dimitrie și Alexandru, fiii lui Grigore Alexandru Ghica, închinându-li ediția tratatului de ortografie al lui Anastase Gordos, apărut la Leipzig în 1777; p. 241, nota 1. De el, în manuscris, o traducere a „Tesarului“ lui Henri Estienne, cu versuri arhaizante de Scarlat Ghica, *ibid.*

N. I.

Sumarul ultimului număr (10-12) din Revue historique du Sud-Est européen:

N. Iorga: La France de Terre Sainte, considérations synthétiques (conférences données en Sorbonne): iv. L'Église. v. La synthèse. — Une nouvelle source sur les campagnes de Mahomet II contre Étienne-le-Grand, prince de Moldavie. — Sur les Mémoires de M. Friedrich Rosen. — *Elvire Georgescu*: Trois princes roumains et le projet de croisade du duc de Nevers. — *Jeanne R. Rosetti*: Sur les récits de quelques voyageurs anglais en Transylvanie (1603-1867). — *Aurélien Sacerdoțeanu*: Remarques sur l'origine des Roumains.

COMPTE-RENDUS sur: R. W. Seton-Watson, Șt. Gr. Berechet, Jean Coman, Mario Ruffini, P. P. Kalonarov, Elliot Grinnell Mears, Dr. Pompiliu Ciobanu, Bogdan D. Filov, Ion Moga, A. Tibal, C. A. Spulber, Stéven Pétrovitch.

CHRONIQUE et NOTICES par *N. Iorga*.

